

บทที่ 4

ชุมชนชาวคริสต์ในกระแสการเปลี่ยนแปลงของล้านนา พ.ศ.2441-2464

สังคมล้านนาในช่วง พ.ศ. 2441-2464 นับเป็นระยะของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ เนื่องจากรัฐบาลกรุงเทพฯ ได้เข้ามาดำเนินการปฏิรูปการเมืองการปกครองในหัวเมืองล้านนาโดยมีการจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลตั้งแต่ พ.ศ. 2442 เป็นต้นมา ทำให้ดินแดนทางล้านนาอยู่ในกระแสของกระบวนการตั้งอำนาจทางการเมืองการปกครองเข้าสู่ส่วนกลางที่มีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้น การเข้ามาของรัฐบาลกรุงเทพฯ ในช่วงนี้จะมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมต่างๆ ของมิชชันนารีมากยิ่งขึ้นด้วยเช่นกัน และเมื่อถึง พ.ศ. 2464 ถือเป็นจุดเปลี่ยนผ่านที่สำคัญอีกช่วงหนึ่ง เนื่องจากการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ได้มาถึงเชียงใหม่ขณะที่รัฐบาลกรุงเทพฯ สามารถสลายอำนาจเจ้าผู้ปกครองและเข้าควบคุมหัวเมืองทางเหนือค่อนข้างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ซึ่งจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจของล้านนาที่จะเกิดขึ้นหลังจากนั้นต่อมา

เมื่อพิจารณาจากแง่มุมของมิชชันนารีอเมริกันในการสร้างและดำรงความเป็นชุมชนของชาวคริสต์จะเห็นได้ว่า เมื่อถึง พ.ศ. 2440 มิชชันนารีอเมริกันได้มีระบบแบบแผนในการสร้างและดำรงความเป็นชุมชนชาวคริสต์โดยผ่านบทบาทการเป็นผู้นำและการทำกิจกรรมต่างๆ ที่รองรับต่อความเป็นชุมชนชาวคริสต์อย่างชัดเจน และในช่วง พ.ศ. 2441-2464 ยังมีการดำเนินการของมิชชันนารีอเมริกันที่จะทำให้ชุมชนชาวคริสต์ที่ขยายกว้างออกไปได้ดำรงความเป็นตัวตนของตนเองอย่างมั่นคง โดยเป็นการเคลื่อนไหวท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของล้านนาที่มิชชันนารียังคงมีบทบาทในการนำ เป็นผู้ตอกย้ำความคิดและอุดมการณ์ทางศาสนาตามแนวทางของตนอยู่ไม่น้อย

ดังนั้น การศึกษาในบทนี้จะกล่าวถึงการเคลื่อนไหวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญคือ การทำความเข้าใจบริบททางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจของล้านนาในกระแสของการเปลี่ยนแปลงระหว่าง พ.ศ. 2441-2464 ว่า มีการเปลี่ยนแปลงในระดับบนและส่งผลถึงชุมชนท้องถิ่นระดับล่างในลักษณะใด ซึ่งท่ามกลางกระแสของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้มิชชันนารีอเมริกันได้ดำเนินการหรือมีบทบาทของตนเองในลักษณะใดและอย่างไร อีกทั้งเมื่อมองถึงชุมชนชาวคริสต์ในช่วงนี้ยังมีการเคลื่อนไหวในการสร้างตัวตนและการดำรงอยู่อย่างไร ดังจะกล่าวแต่ละหัวข้อต่อไป

4.1 ล้านนาในกระแสของการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ

บริบทของล้านนาช่วง พ.ศ. 2441-2464 เป็นการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงที่ต่อเนื่องมาจากกระแสของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเนื่องจากบทบาทของรัฐบาลกรุงเทพฯ ที่ได้เข้ามา

ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองการปกครองและมีผลกระทบต่อระบบต่าง ๆ ทางสังคมอย่างมาก ตั้งแต่ภายหลังที่มีการทำสนธิสัญญาเวียงใหม่ครั้งที่สอง พ.ศ. 2426 โดยสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร ข้าหลวงพิเศษของสยามคนแรกได้เข้ามาวางรากฐานการปฏิรูปการปกครองในสามหัวเมือง ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง เพื่อลดทอนอำนาจของเจ้าเมืองและดำเนินกระบวนการสถาปนารัฐรูปแบบใหม่ที่เรียกว่า สมบูรณาญาสิทธิราชที่มีพระมหากษัตริย์แห่งสยามเป็นศูนย์กลางแห่งอำนาจเพียงผู้เดียว โดยได้มีความพยายามอย่างต่อเนื่องในการดำเนินการปฏิรูปการปกครองให้บรรลุผลตามเป้าหมายดังกล่าว ซึ่งภายหลังที่อังกฤษและฝรั่งเศสได้ทำสนธิสัญญารับรองการคงอยู่ของสยามและพื้นที่สองฟากของลุ่มน้ำเจ้าพระยาให้เป็นรัฐกันกระทบ (Buffer State) ระหว่างอิทธิพลของมหาอำนาจทั้งสองใน พ.ศ. 2439 แล้ว เข้าใจว่าคงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลกรุงเทพฯเร่งการปฏิรูปทางด้านนามากขึ้น

เมื่อถึง พ.ศ. 2441 จะเห็นได้ว่า มีการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจจากเดิมให้เป็นไปตามแนวทางของรัฐบาลกลางกรุงเทพฯอย่างมาก²⁴⁵ ในปีต่อมา (พ.ศ. 2442) ได้มีการจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลในหัวเมืองทางด้านนา นับเป็นการสิ้นสุดความเป็นหัวเมืองประเทศราชล้านนา และได้ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของพระราชอาณาจักรสยามอย่างแท้จริง อำนาจของรัฐบาลท้องถิ่นที่เคยมีเจ้าเมืองเป็นผู้ปกครองสูงสุดต้องเสื่อมสลายอย่างสิ้นเชิงและมีรัฐบาลเดียวคือรัฐบาลกรุงเทพฯ นับจากนี้ได้มีกระบวนการต่อเนื่องในสร้างจิตสำนึกของความเป็นคนในชาติเดียวกันอันมีขอบเขตของพระราชอาณาจักรที่แน่นอน²⁴⁶ เป็นกระแสการเปลี่ยนแปลงในดินแดนล้านนาที่มาจากอิทธิพลการนำของรัฐบาลกรุงเทพฯ ที่เกิดขึ้นท่ามกลางสภาวะแวดล้อมทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจของโลกสมัยใหม่ที่รัฐบาลกรุงเทพฯต้องเข้ามาจัดการให้เกิดความเรียบร้อยเพื่อเป้าหมายและผลประโยชน์ของศูนย์กลางอำนาจรัฐแบบใหม่ ดังจะกล่าวในแต่ละส่วนต่อไป

4.1.1 รัฐบาลกรุงเทพฯกับการจัดการทางการเมืองในล้านนา

เมื่อถึง พ.ศ. 2442 นับเป็นจุดเปลี่ยนผ่านอำนาจทางการเมืองในเชียงใหม่และหัวเมืองในล้านนาเนื่องจากเจ้าเมืองและผู้มีอำนาจทางการเมืองได้สิ้นชีวิตลง และพระยาทรงสุรเดช

²⁴⁵ศึกษารายละเอียดได้ใน สวัสดิ์ อ่องสกุล, "การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ.2436-2476)," หน้า 82-163. สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 367-392. และ วิไล สุทธิศิริกุล, "เชียงใหม่ก่อน "เทศาภิบาล" พ.ศ. 2389-2442 : การศึกษาโครงสร้างอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ," หน้า 125-159.

²⁴⁶สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 393. และศึกษารายละเอียดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ใน เตือนใจ ไชยศิลป์, "ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ.2437-2476," หน้า 117-125.

(อัน บุนนาค) ซึ่งเป็นข้าหลวงประจำเชียงใหม่ ระหว่าง พ.ศ. 2436-2442 ได้ปฏิรูปการปกครองที่เป็นการลดทอนอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของเจ้าเมืองและเจ้านายลงจนอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างอ่อนแอ ดังนั้น เมื่อพระเจ้าอินทวิชยานนท์ถึงแก่พิราลัยใน พ.ศ. 2439 เป็นช่วงจังหวะที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้เสด็จขึ้นมาเยือนและตรวจราชการทางหัวเมืองประเทศราชทางเหนือเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2441 เพื่อทอดพระเนตรสถานการณ์และหาช่องทางในการดึงอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางโดยการจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลเช่นเดียวกับส่วนอื่น ๆ ของราชอาณาจักร พระองค์ทรงเกลี้ยกล่อมให้เจ้าเมืองยวมสละอำนาจด้านผลประโยชน์แบบเดิมมารับค่าตอบแทนเป็นเงินประจำปี และทรงมีแนวนโยบายในการบั่นทอนอำนาจของเจ้านายเก่าลงและสนับสนุนให้เจ้านายรุ่นใหม่ที่มีความจงรักภักดีต่อกรุงเทพฯ ขึ้นมารับผิดชอบงานแทน

อนึ่ง การขึ้นมาตรวจราชการของสมเด็จพระกรมหลวงดำรงราชานุภาพเป็นที่รับรู้ของมิชชันนารีอเมริกันโดยได้กล่าวในลักษณะชื่นชมว่า เป็นผู้ที่ทำให้เจ้านายและขุนนางในล้านนาต้องตื่นตัวปรับปรุงแก้ไขระบบการทำงานของตนเองเพื่อเอาอกเอาใจผู้มีอำนาจที่เสด็จมาเยือนถึงถิ่น ดังที่นางเคอร์ติส ได้บรรยายถึงบรรยากาศขณะนั้นว่า

“...ก่อนที่พระองค์จะมาถึงนั้น ไม่มีเจ้าสักรงค์เดียวที่อยู่นิ่งเฉย ต่างปฏิบัติกิจปิดกวาดทำความสะอาดคุ่มของตนต่างพร้อมหน้ากัน ทำการปรับปรุงถนน สร้างสะพาน และเก็บยึดสมุดบันทึกที่เป็นเรื่องกินสินบาทคาดสินบนและสิ่งชั่วร้ายไว้ในที่ลับตา ซึ่งพวกเขาต่างภาวนาอย่างออกส้นขวัญแขวนอย่าให้มันปูดขึ้นมาเลย มีการตรวจบันทึกของศาลอย่างละเอียดถี่ถ้วน ทำบัญชีให้สมดุล ปรับปรุงคุกตะราง และทำความสะอาดบ้านเรือนอย่างเสร็จสรรพเรียบร้อย เพื่อว่าเมื่อท่านมาประทับอยู่ในดินแดนลาวจะเห็นดินแดนนี้ในชุดต้อนรับอาคันตุกะที่สง่างาม แต่ท่านไม่ถูกหลอกเพราะว่าสมเด็จพระกรมหลวงดำรงราชานุภาพทรงเป็นลูกผู้ชายแท้และทรงรู้แจ้งในสถานการณ์ที่ไม่อาจปกปิดเอาไว้ได้ ทุกคนที่หวังดีด้วยใจจริงสำหรับชาวลาวย่อมมุ่งมองเจ้านายพระองค์นี้ด้วยความหวังที่สูงส่ง แต่พระองค์ก็ต้องฝ่าฟันกับอำนาจอันน่าสะพรึงกลัว เนื่องจากความยึดถือระเบียบความเคร่งครัดเรื่องเวลา ความละเอียดลออของพระองค์และการบริหารประเทศที่ดี ทำให้เจ้านายบางคนในเมืองหลวงตั้งตนเป็นอริกับพระองค์²⁴⁷

²⁴⁷Curtis, *The Laos of North Siam*, p. 128-129.

การชื่นชมในลักษณะดังกล่าวนี้มาจากแนวคิดของมิชชันนารีอเมริกันที่มองเจ้านายในล้านนาว่า เป็นผู้ที่ชอบแสดงอำนาจบาตรใหญ่เอารัดเอาเปรียบราษฎร มีระบบการปกครอง การศาลและอื่น ๆ ที่ไร้ระเบียบ ดังนั้น การที่รัฐบาลสยามเข้ามาจัดการปฏิรูปการเมืองการปกครองในล้านนาจึงค่อนข้าง "ถูกใจ" มิชชันนารีอเมริกันในแง่ที่เป็นการปรับปรุงเพื่อนำความเจริญก้าวหน้าแบบสมัยใหม่มาสู่ดินแดนแห่งนี้ และมิชชันนารีอเมริกันส่วนใหญ่ค่อนข้างยกย่องในประสิทธิภาพความสามารถของสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะเป็นผู้นำสยามใหม่ที่มีความคิดก้าวหน้าอยู่แล้ว และเป็นเจ้านายชั้นสูงของกรุงเทพฯพระองค์หนึ่งที่ทรงมีความสนิทสนมกับมิชชันนารีอเมริกันอย่างมาก

เพื่อให้การจัดการทางการเมืองปฏิรูปการปกครองในมณฑลพายัพให้เป็นแบบมณฑลเทศาภิบาลอย่างเต็มที่ กรมหลวงดำรงราชานุภาพทรงเลือกพระยาสิทธิเทพ (เส็ง วิรยศิริ) ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยที่พระองค์ทรงไว้ใจและเป็นผู้เข้าใจรูปแบบการปกครองแบบใหม่เป็นอย่างดี ให้เป็นข้าหลวงพิเศษดำเนินการปฏิรูปการปกครองแบบเทศาภิบาลในมณฑลพายัพระหว่างเดือนธันวาคม พ.ศ. 2442 ถึงเดือนเมษายน พ.ศ. 2443 พร้อมทั้งแต่งตั้งพระยานริศรารักษ์ (สาย โชติกเสถียร) ให้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ (พ.ศ. 2442-2445) แทนพระยาทรงสุรเดช ที่ถูกเรียกตัวกลับกรุงเทพฯ ซึ่งในการปฏิรูปของพระยาสิทธิเทพได้ทำกับทุกภาคส่วน ได้แก่ ด้านการปกครองโดยตรง การศาล การคลัง การเก็บภาษีอากร รวมทั้งการแก้ปัญหาความแตกแยกระหว่างข้าหลวงและข้าราชการสยามกับเจ้านายและบุตรหลานในเชียงใหม่ที่เกิดจากการดำเนินงานที่ผิดพลาดของพระยาทรงสุรเดช ซึ่งในการปรับปรุงแก้ไขดังกล่าวทำให้มณฑลพายัพมีระเบียบแบบแผนเช่นเดียวกับการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลทั่วไป ในช่วงเดียวกันนี้ได้มีการประกาศใช้ "พระราชบัญญัติศักดิ์ดินนาเจ้านาย พระยา ท้าว แสน เมืองประเทศราช" ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442) ให้เป็นระบบเดียวกันกับพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการกรุงเทพฯเป็นครั้งแรก ได้กำหนดศักดิ์ดินนาตั้งแต่พระเจ้าประเทศราช ถึงศักดิ์ดินนา 15,000 ไร่ จนถึงบุคคลระดับต่ำสุดคือแก่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) ถึงศักดิ์ดินนา 300 ไร่²⁴⁸ นั่นคือเป็นการปรับระบบราชการและการปกครองบ้านเมืองให้สอดคล้องกับระบบราชการส่วนกลางอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2442 เป็นต้นมาถือได้ว่า รัฐบาลกรุงเทพฯได้จัดระบบการปกครองแบบเทศาภิบาลในล้านนาได้ครบทุกหัวเมือง และได้นำระบบราชการแบบกรุงเทพฯเข้ามาใช้แทนระบบบริหารบ้านเมืองแบบจารีต ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะของการบริหารงานที่แยก

²⁴⁸พรพรรณ จงวัฒนา, "กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับของอังกฤษ อันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ.2401-2445)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 206-207.

ออกเป็นภาคส่วนต่างๆ ที่สอดคล้องกับระบบของส่วนกลาง ได้แก่ การจัดตั้งระบบราชการเข้าแทนที่อำนาจการปกครองของท้องถิ่น โดยการปรับพระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 มาใช้กับมณฑลพายัพเป็นพิเศษ เช่นการออก “กฎเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นข้อบังคับสำหรับปกครองมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119”²⁴⁹ และ “พระราชบัญญัติการเก็บเงินค่าแรงงานเกณฑ์มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119” ที่นำมาสู่การจัดการปกครองท้องถิ่นตามแบบมหาดไทยและการออกพระราชบัญญัติเก็บเงินค่าเกณฑ์แรงงาน นับเป็นการสลายระบบไพร่ให้ถือเป็นราษฎรของประเทศสยามไม่ใช่เป็นไพร่ในสังกัดเจ้านายคนใดคนหนึ่งเหมือนเมื่อก่อนและเป็นการสลายอำนาจการปกครองของเจ้านายในล้านนาให้อยู่ภายใต้การควบคุมของกรุงเทพฯโดยตรง และยิ่งกว่านั้นในการจัดการปฏิรูปการปกครองยังได้ลงลึกถึงระดับท้องถิ่นด้วย โดยมีการจัดแบ่งเขตการปกครองเป็นแขวง (เทียบกับระดับอำเภอ) มีกรมการแขวงประกอบด้วยนายแขวงและรองแขวง 1-2 คน กำหนดให้ข้าราชการสยามเป็นผู้ปกครองโดยทั้งนี้เป็นการมุ่งหวังเพื่อการกระจายการปฏิรูปไปสู่ระดับท้องถิ่นให้มากที่สุด การปกครองรองจากระดับแขวงลงไปแบ่งเป็นตำบลหรือแคว้นมีนายแคว้น (คนเมืองเหนือออกเสียงว่าแคว้น) เป็นผู้ปกครอง และในระดับหมู่บ้านมีแก้วบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) เป็นผู้นำ ซึ่งทั้งสองส่วนที่รองลงมานี้ถือเป็นการปกครองระดับต่ำสุดคงปล่อยให้คนพื้นเมืองเป็นผู้ปกครอง²⁵⁰

สร้อยสวัสดิ์ ได้กล่าวถึงลักษณะเด่นของการเมืองการปกครองในสมัยเทศาภิบาลคือการสถาปนาระบบข้าราชการอันเป็นกลไกของรัฐสมัยใหม่ที่มีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางอำนาจระบบราชการที่จัดตั้งขึ้น มีข้าราชการทำหน้าที่ในหน่วยงานต่าง ๆ อย่างครอบคลุม และมีสายบังคับบัญชามาจากหน่วยเหนือที่อยู่ในส่วนกลาง การจัดระบบข้าราชการแบบส่วนกลางได้แบ่งลำดับชั้นและจัดวางอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบลดหลั่นกันภายใต้การปฏิบัติที่เป็นแบบแผน มีการออกกฎเกณฑ์เกี่ยวกับระบบราชการ เช่น การกำหนดสถานที่ราชการ กำหนดเวลาทำราชการ วันหยุดราชการ แบบแผนการรายงานข้อราชการ แบบฟอร์มการเขียนหนังสือราชการ รวมถึงการตั้งตำแหน่ง การลาราชการ และอื่น ๆ²⁵¹ ซึ่งการมีระเบียบและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อย่างมากมายนี้เป็นการบ่งบอกถึงอำนาจหน้าที่ของรัฐบาลที่เข้ามาแทนอำนาจการปกครองของเจ้านายในล้านนา นอกจากนี้ยังมีการดำเนินการเพื่อทำลายสัญลักษณ์ของศูนย์กลางอำนาจแบบเดิม โดย

²⁴⁹ดูรายละเอียดได้ที่ สุกัญญา บำรุงสุข, บรรณาธิการ, “กฎเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ร.ศ. 119,” *รวมบทความประวัติศาสตร์*, 18 (2539) : 71-98.

²⁵⁰ศึกษารายละเอียดได้ใน Ramsay, “The Development of A Bureaucratic Polity : The Case of Northern Siam,” p. 179-208. และ สร้อยสวัสดิ์ ประยูรเสถียร, “การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ.2436-2476,” หน้า 164-181.

²⁵¹สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า 393-397.

มีนโยบายในการตั้งสถานที่ทำราชการอันเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจใหม่ในบริเวณคุ้มเจ้านายที่เป็นสัญลักษณ์ของศูนย์กลางอำนาจเก่าที่มีมาช้านาน ดังกรณีของเชียงใหม่ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์แห่งศูนย์กลางอำนาจสูงสุดของล้านนา พระยาสิทธิเทพได้สำรวจทำเลที่ตั้งสถานที่ทำราชการและได้ขอซื้อคุ้มของเจ้าเลาแก้วเพื่อใช้เป็นเค้ายาหลวงหรือที่ว่าการเมืองชั่วคราว ต่อมาภายหลังกบฏเงี้ยว พ.ศ. 2445 หมูเจ้านายในเชียงใหม่และเจ้านายในหัวเมืองต่าง ๆ เช่น ลำพูน ลำปาง และน่าน ได้ยอมมอบคุ้มของตนและของบรรพบุรุษให้แก่ทางกรุงเทพฯ เข้ามาจัดตั้งสถานที่ทำราชการต่าง ๆ

อนึ่ง ในการจัดการทางการเมืองในล้านนานับตั้งแต่พระยาทรงสุรเดชดำเนินการเป็นต้นมาก่อนหน้านี้ได้สร้างความไม่พอใจแก่เจ้านายหัวเมืองเหนือในมณฑลพายัพอยู่ไม่น้อย ดังที่มีการร้องเรียนต่อรัฐบาลกรุงเทพฯ ให้ยกเลิกกฎเกณฑ์บางอย่างที่เป็นการบีบคั้นและตัดผลประโยชน์ของเจ้านายบุตรหลาน แต่ทางรัฐบาลกรุงเทพฯ ไม่ยอมดำเนินการหรือแก้ไขตามที่มีการร้องเรียน เพียงแต่เรียกตัวพระยาทรงสุรเดชกลับกรุงเทพฯ และส่งข้าหลวงคนใหม่มารับผิดชอบแทนเพื่อปฏิบัติการตามนโยบายตั้งอำนาจของหัวเมืองประเทศราชเข้าสู่ส่วนกลางเช่นเดิม และช่วงที่มีการปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลภายหลัง พ.ศ. 2442 ซึ่งมีการจัดระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อย่างมากมายที่ส่งผลกระทบต่ออำนาจการเมืองการปกครองและผลประโยชน์ของเจ้านายบุตรหลาน ได้สร้างความไม่พอใจในหมู่มุเจ้าของแต่ละหัวเมืองมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เมืองแพร่ซึ่งต้องเข้าสู่ระบบการปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลอย่างเร่งรีบ โดยใช้เวลาระหว่าง พ.ศ. 2437-2442 ทำให้เจ้าเมืองสูญเสียอำนาจและผลประโยชน์อย่างฉับพลัน ขณะที่หัวเมืองอื่น ๆ เช่นลำพูน ลำปาง และเชียงใหม่มีการปฏิรูปแบบค่อยเป็นค่อยไปตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2437 แล้ว

ส่วนการปฏิรูปที่เมืองน่านเป็นความพอใจของเจ้าเมืองที่ต้องการให้รัฐบาลกรุงเทพฯ ทำการปฏิรูปอย่างเชียงใหม่โดยเร็ว และเจ้านายเมืองน่านยังได้กล่าวชื่นชมผู้แทนรัฐบาลกรุงเทพฯ ที่รับผิดชอบการปฏิรูปที่เมืองน่านว่า ได้ทำให้เกิดความเจริญและความสงบสุขในบ้านเมือง สร้างความอุดมสมบูรณ์พูนสุขกว่าแต่ก่อน²⁵² ขณะที่พระยาสิทธิเทพซึ่งเข้าไปจัดการทางการเมืองการปกครองที่เมืองแพร่ค่อนข้างมีปัญหาถูกต้องด้านอยู่ไม่น้อย และได้กระทำบางอย่างอันเป็นการลบหลู่เกียรติยศของเจ้าพิริยเทพวงศ์เจ้าเมืองแพร่ในขณะนั้น เช่นได้จับเจ้าเมืองแพร่ไปกักขังเนื่องจากพบว่า ได้ยกยอกเงินของหลวงหลายพันรูปีไปใช้ส่วนตัว ต้องให้ญาติและบุตรหลานนำเงินมาไถ่คืนภายในเวลากำหนด ถือเป็นสร้างสร้างความอับอายแก่เจ้าเมืองแพร่เป็นอย่างมาก และนับเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การลุกฮือของพวกเขาเงี้ยวที่เมืองแพร่ใน พ.ศ. 2445 ซึ่งเป็น

²⁵² สมศักดิ์ ลีธราช, "ความสำคัญของเมืองแพร่และน่าน..." หน้า 174-175.

ปฏิกริยารุนแรงที่แสดงถึงความไม่พอใจและความรู้สึกต่อต้านอำนาจการปกครองของข้าราชการสยามที่เข้ามาครอบงำหัวเมืองล้านนา ซึ่งการก่อกบฏของพวกเงี้ยวถูกมองว่า “เป็นที่รู้เห็นเป็นใจ” จากพวกเจ้านายทางหัวเมืองเหนือด้วย²⁵³

การลุกฮือก่อกบฏของพวกเงี้ยวที่เมืองแพร่ได้สร้างความหวาดกลัวและสร้างความเสียหายต่อทางราชการสยามอย่างมาก เนื่องจากพวกเงี้ยวได้มุ่งทำลายเฉพาะทรัพย์สินและชีวิตของข้าราชการและบุตรหลานชาวสยาม จากพฤติกรรมต่าง ๆ ของพวกกบฏและเจ้านายเมืองแพร่ รวมทั้งการสอบสวนภายหลังเหตุการณ์ ทำให้ทางกรุงเทพฯ เชื่อว่า เจ้าเมืองแพร่มีส่วนรู้เห็นและสนับสนุนการก่อกบฏในครั้งนี้อย่างเต็มที่ อีกทั้งยังมีความระแวงสงสัยเจ้านายหัวเมืองอื่น ๆ ว่า คงมีส่วนรู้เห็นกับเรื่องดังกล่าวด้วย แต่เพื่อไม่ให้เกิดการสอบสวนและเอาผิดกับผู้เกี่ยวข้องเกิดความขัดแย้งบานปลายและทำให้เจ้านายทางล้านนา รู้สึกถูกกดดันและถูกลบหลู่เกียรติยศอย่างรุนแรง ซึ่งอาจจะเป็นแรงกดดันที่ทำให้พวกเจ้านายทางล้านนาให้หันไปพึ่งพาชาติมหาอำนาจอย่าง อังกฤษและฝรั่งเศสที่อยู่ในข่าย “ผู้ต้องสงสัย” เช่นเดียวกัน²⁵⁴ ทางรัฐบาลกรุงเทพฯ จึงต้องจัดการทางการเมืองกับเรื่องนี้อย่างรอบคอบและระมัดระวังเป็นอย่างยิ่ง แต่ถึงกระนั้นก็ตาม การก่อกบฏของพวกเงี้ยวทำให้รัฐบาลกรุงเทพฯ เข้ามาจัดการกับหัวเมืองทางเหนือได้อย่างเต็มที่ โดยมีการส่งกองทหารพร้อมอาวุธทันสมัยเข้ามาปราบปรามพวกเงี้ยวและตั้งกองทัพอู่ประจำในหัวเมืองสำคัญทางชายแดนเพื่อดูแลความสงบเรียบร้อย ทำให้เจ้านายหรือผู้มีอำนาจในท้องถิ่นเห็นว่าการตนเองไม่สามารถแข่งขันต่ออำนาจของกรุงเทพฯ ได้ และต่างมีท่าทียินยอมต่ออำนาจของส่วนกลางในทุกด้าน

ในสถานการณ์ทางการเมืองดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่า มิชชันนารีอเมริกันและชุมชนชาวคริสต์มีท่าทีสนับสนุนการปฏิบัติการของกรุงเทพฯ จากรายงานของมิชชันนารีอเมริกันที่แพร่แสดงว่า เมื่อเกิดเหตุการณ์ลุกฮือของพวกเงี้ยวที่เมืองแพร่ มีคริสเตียนและชาวบ้านส่วนหนึ่งได้หลบภัยอยู่ในอยู่ในบริเวณสำนักงานของศูนย์มิชชัน นายแพทย์เจมส์ โรมัส มิชชันนารีอเมริกันที่ศูนย์มิชชันแพร่ได้ชักธงอเมริกันเพื่อไม่ให้พวกเงี้ยวรุกล้ำเข้าทำลายทรัพย์สินในเขตของศูนย์มิชชัน และคริสเตียนที่แพร่ยังได้มีส่วนช่วยให้เด็กและสตรีชาวสยามหลายคนรอดพ้นจากการถูกพวกเงี้ยวตามล่าสังหาร ขณะที่เหตุการณ์ที่เมืองเทิงทางตอนเหนือของเมืองน่านมีคริสเตียนอยู่ช่วยปกป้อง

²⁵³ ศึกษารายละเอียดได้ใน สวัสดิ์ ประยูรเสถียร, “การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ...” หน้า 196-207. สมศักดิ์ ลีธราช, “ความสำคัญของเมืองแพร่และน่าน...,” หน้า 175-183. และ ยอดยิ่ง รักสัตย์, “การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและเศรษฐกิจในภาคเหนือของประเทศไทยกับกบฏเงี้ยว พ.ศ. 2445,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 100-118.

²⁵⁴ สมศักดิ์ ลีธราช, “ความสำคัญของเมืองแพร่และน่าน...,” หน้า 181.

บ้านเมืองช่วงที่มีข่าวการบุกโจมตีของพวกเงี้ยว และที่เชียงรายมีคริสเตียนเป็นสายคอยสอดส่อง การเคลื่อนไหวของพวกเงี้ยวให้กับทางราชการ เมื่อเหตุการณ์ลุกล้ำถึงสงบลงมิชชันนารีและคริสเตียน ในแต่ละแห่งจึงเป็นที่ขึ้นชมของทางราชการบ้านเมือง และมิชชันนารีอเมริกันยังได้สนองความ จำเป็นของรัฐบาลขณะนั้น คือเป็นแพทย์ทหารประจำกองทหารที่มาตั้งมั่นเพื่อควบคุมความสงบ เรียบร้อย เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) แม่ทัพใหญ่ที่นำกองทัพมาปราบพวกกบฏเงี้ยว ได้จ้างนายแพทย์โรมัสเป็นหมอรักษาพวกทหารและพลตระเวนที่เจ็บป่วยที่แพร่ และให้นายแพทย์ ทีเพิลส์เป็นแพทย์รักษาเหล่าทหารที่ประจำการอยู่ที่เชียงคำ²⁵⁵

จะเห็นว่า ความร่วมมือของมิชชันนารีอเมริกันและท่าทีของชาวคริสต์ที่มีต่อรัฐบาล กรุงเทพฯ นับเป็นแนวโน้มของการสร้างมิตรภาพที่ดีกับอำนาจรัฐจากส่วนกลางอย่างแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น และชุมชนชาวคริสต์มีภาพลักษณ์ของความเป็นปึกแผ่นกลุ่มผู้สนับสนุนรัฐบาลสยามตามท่าทีของ มิชชันนารีอเมริกัน สอดคล้องกับท่าทีของสมเด็จพระมหาลวงดำรงราชานุภาพที่ทรงกล่าวชื่นชม มิชชันนารีอเมริกันต่อแอมมิลตัน คิง (อัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำประเทศสยาม) ภายหลังจาก เสด็จตรวจเยี่ยมหัวเมืองทางล้านนาใน พ.ศ. 2442 ว่า

“...มิสเตอร์คิง ข้าพเจ้าอยากจะบอกท่านว่า เรานับถือผู้สอนศาสนาชาวอเมริกัน ทั้งหลายที่อยู่ในบ้านเมืองของเราเป็นอย่างยิ่ง และเล็งเห็นคุณค่าอันสูงส่งของ งานที่พวกเขาทำลงปฏิบัติเพื่อพลเมืองของเรา ข้าพเจ้าต้องการให้ทุกคนเข้าใจ ในเรื่องนี้ และหากท่านอยู่ในฐานะที่จะสามารถแจ้งให้เพื่อนร่วมชาติของท่านได้ ทราบเรื่องนี้แล้วละก็ ข้าพเจ้าหวังว่า ท่านจะช่วยแจ้งเรื่องดังกล่าวเพื่อข้าพเจ้า ด้วย โดยเฉพาะเหตุการณ์เมื่อครั้งที่ข้าพเจ้าไปเยือนเชียงใหม่และลาวได้อยู่ใน ความทรงจำของข้าพเจ้าในขณะนี้ งานของผู้คนของท่านช่างวิเศษสุด ข้าพเจ้า ไม่สามารถจะสรรหาคำกล่าวยกย่องใด ๆ ไปมากกว่านี้ โดยเฉพาะกับบรรดา นายแพทย์มิชชันนารีที่นั่น”²⁵⁶

²⁵⁵Mission Annual Report 1902 v.281. BFM. Chiang Rai Station Annual Report 1903 v.281. BFM. Curtis, *The Laos of North Siam*, p. 337. และ McFarland, *The Historical Sketch of Protestant Missions....* p. 142.

²⁵⁶Curtis, *The Laos of North Siam*, p. 336

ขณะนั้นสหรัฐอเมริกาได้ก้าวออกมาเป็นชาติมหาอำนาจล่าอาณานิคมโดยได้ยึดครองประเทศ ฟิลิปปินส์ต่อจากสเปนเมื่อ พ.ศ. 2441 ซึ่งการเปลี่ยนแปลงบทบาทของสหรัฐอเมริกาดังกล่าวนี เป็นที่ชัดเจนว่า ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรศาสนาโปรเตสแตนต์คณะต่าง ๆ ในสหรัฐอเมริกาอย่างแข็งขัน และประธานาธิบดี วิลเลียม แมคคินเลย์ ยังอ้างเรื่อง “การทรงนำของพระเจ้า” ในการตัดสินใจปฏิบัติการเป็นชาติมหาอำนาจล่าอาณานิคมด้วย โปรดดูที่ Julius W. Pratt, *A History of United States Foreign Policy* (New York : Prentice-Hall, 1955), p. 384-386. Peter G. Gowing. “The American Mood and the Philippines. 1898-1899,” : 382-383.

อย่างไรก็ดี มิชชันนารีอเมริกันได้มองถึงการเข้ามามีอำนาจจัดการปกครองของรัฐบาลกรุงเทพฯว่า มีจุดบกพร่องทางจริยธรรมที่จะต้องมีการปรับปรุงแก้ไข ดังที่โรมัส นายแพทย์ มิชชันนารีที่แพร่ได้รายงานเหตุการณ์กบฏเงี้ยวที่เมืองแพร่ต่อเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยโดยระบุสาเหตุในการลุกฮือของพวกเขาเงี้ยวว่า มาจากการถูกกดขี่เรื่องรัฐบาลสยามไม่ให้พวกเขาเงี้ยวไปสร้างบ้านและวัด ไม่ออกหนังสือเดินทางและจับเงี้ยวที่ไม่มีหนังสือเดินทางเข้าคุก ชัดขวางไม่ให้เงี้ยวสร้างบ้านพักอาศัยและไม่มีสิทธิในการครอบครองที่อาศัยและที่ทำกิน ส่วนเคอร์ติสมิชชันนารีที่ลำปางได้กล่าวถึงสาเหตุของการก่อกบฏว่า มาจากพวกเขาเงี้ยวถูกกดขี่ข่มเหงและหมู่คนพื้นเมืองอื่น ๆ ไม่พอใจเกี่ยวกับการขอลงในการเกณฑ์แรงงาน ดังนั้นจึงเป็นความโกรธแค้นต่อเจ้าหน้าที่และข้าราชการชาวสยาม อีกทั้งยังมองว่า การปะทะระหว่างเจ้าหน้าที่ตำรวจกับพวกเขาเงี้ยวที่บ้านบ่อแก้ว เมืองลำปางที่เป็นจุดเริ่มต้นของความอึกเหิมของพวกเขาเงี้ยวนั้นเกิดจากการใช้อำนาจที่เคยชินแทนการใช้การเจรจาส่งผู้ร้ายตามธรรมเนียมของท้องถิ่น ดังที่เคอร์ติสเขียนไว้ว่า

“เมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม ค.ศ. 1902 ข้าหลวงประจำเมืองลครซัดเคื่องที่ไซมย ชาวฉานหลายคนหนีจากการจับกุมของตำรวจซึ่งอยู่ในบังคับบัญชาของเขา เขาจึงนำกำลังตำรวจ 80 นาย ออกตามหาพวกโจรด้วยตนเอง เขาได้ล่อลวงพวกโจรให้เข้าไปในค่ายพักในเหมืองแร่ แทนที่จะขอร้องหัวหน้าหมู่บ้านให้ส่งตัวพวกโจรออกมาตามธรรมเนียมของท้องถิ่น เขากลับเข้าใจมดีเลย ทางค่ายพักได้เตรียมการได้ตอบ และแล้วข้าหลวงก็ได้รับความพ่ายแพ้อย่างราบคาบ...”²⁵⁷

นายแพทย์โรมัสกล่าวถึงเป้าหมายของพวกเขาเงี้ยวมุ่งอาฆาตมาดร้ายต่อคนสยามเป็นหลัก โดย “...เงี้ยวแสดงออกให้เห็นว่าไม่มีอะไรกับพลเมืองลาว จีน หรือชาวต่างประเทศผิวขาว และประกาศว่าจะไม่ยอมถูกรังแกอีก...”²⁵⁸ ซึ่งจากรายงานของนายแพทย์โรมัสยังให้ข้อมูลต่อรัฐบาลสยามอีกว่า แท้ที่จริงชาวบ้านคนเมืองไม่ได้ให้การสนับสนุนกบฏเงี้ยว พวกเขาได้เห็นถึงผลดีและพอใจจากกระบวนการเข้ามาจัดการบ้านเมืองของรัฐบาลกรุงเทพฯ แต่ถึงกระนั้นก็ตามก็ยังมองว่าทางรัฐบาลควรจัดการปกครองอย่างยุติธรรม ไม่ให้เกิดความรู้สึกถูกกดขี่ข่มเหง มีข้อเสนอแนะให้มีการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ที่ดีมีความสามารถ เพียงตรงและซื่อสัตย์แก่ประชาชน ซึ่งจะทำให้มีรัฐบาลที่

²⁵⁷ Ibid., p. 336. และ ลิลเลียน จอห์นสัน เคอร์ติส, ชาวลาวทางตอนเหนือของประเทศสยาม ตอน ที่ 2, แปลโดย ชรัตน์ สิงเดชากุล (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2546), หน้า 175.

²⁵⁸ “รายงานของหมอ ฟ. ส. โทมัส มิชชันนารีอเมริกัน,” ใน ประชุม อัมพุนันท์, เมื่อเงี้ยวปล้นเมืองแพร่ และเมืองนครลำปาง (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2527) : 91.

ประสบความสำเร็จ เป็นที่ชื่นชมของชาวบ้านและมีความสงบสันติสุข²⁵⁹ สำหรับในส่วนของชุมชนชาวคริสต์นั้น นายแพทย์โรมัสฮีนยันว่า

“...ไม่มีชาวคริสต์เียนคนใดต่อว่ารัฐบาลสยามเลย เขามีความสงบสุขและชื่นชมยินดีอยู่ภายใต้ [รัฐบาลสยาม : ผู้เขียน] มิชชันนารีกระทำทุกอย่างในอำนาจช่วยรัฐบาลปกครองและสนับสนุนชาวบ้านทุกชนชั้นเชื่อฟังกฎหมายแผ่นดินมีชีวิตอยู่ในความสงบสุข โดยส่วนตัวข้าพเจ้าได้เห็นความยุ่งยากหลายประการ และเห็นใจรัฐบาลในความพยายามที่จะทำให้ลุล่วงไป แต่ในขณะเดียวกัน ข้าพเจ้าก็ได้เห็นข้อบกพร่องในการบริหารด้วย”²⁶⁰

จอห์น เอช ฟรีแมน มิชชันนารีอเมริกันร่วมสมัยกับเหตุการณ์นี้อีกผู้หนึ่ง กล่าวถึงความรู้สึกต่อการตั้งอำนาจอันเด็ดขาดของเจ้าผู้ปกครองในล้านนาให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐบาลกรุงเทพฯเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดกบฏเงี้ยว และจากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้รัฐบาลกรุงเทพฯได้เข้ามาปกครองในราชอาณาจักรนับไปทั่วทุกหัวระแหงลงถึงระดับหมู่บ้าน ถึงแม้ใน พ.ศ. 2453 คนท้องถิ่นยังคงมองข้าราชการสยามว่าเป็นต่างชาติ มีปัญหาการเกณฑ์แรงงานซ้ำซ้อนกับเรื่องการเสียเงินค่าราชการ แต่โดยส่วนใหญ่แล้วฟรีแมนเห็นว่า การเข้ามาปกครองของสยามสร้างผลดีให้กับหัวเมืองทางล้านนาหลายด้าน เช่นการมีความรู้สึกปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินที่ดีกว่าการปกครองโดยพวกเจ้านายบุตรหลานแบบเก่า การมีกฎหมายอย่างเดียวกันแทนกฎหมายของแต่ละท้องถิ่นที่มีรูปแบบภาษีที่เป็นระบบและยุติธรรมที่สร้างความมั่นคงและนำมาพัฒนาบ้านเมือง เช่นการสร้างถนนหนทาง ได้มีการสร้างอาคารบ้านเรือนอย่างดีมั่นคงสวยงาม มีการบุกเบิกการทำเกษตรกรรมโดยไม่ต้องหวาดกลัวต่ออำนาจของพวกเจ้าที่จะมากดขี่ข่มเหงหรือสูบเอาผลประโยชน์ มีการพัฒนาด้านการศึกษาโดยการนำของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ฟรีแมนกล่าวยกย่องว่าเป็น “รัฐบุรุษที่เจ๋งฉลาดและก้าวหน้าที่สุดในเอเชีย”²⁶¹ ในการเป็นผู้นำสังคมสยามไปสู่ยุคสมัยใหม่

จากการศึกษาโดยทั่วไปชี้ให้เห็นว่า การก่อกบฏของพวกเงี้ยวเป็นจุดแตกหักครั้งสำคัญที่ทำให้รัฐบาลกรุงเทพฯเข้ามาจัดการทางการเมืองในล้านนาอย่างเด็ดขาดและสลายอำนาจของพวกเจ้านายโดยการจัดตั้งระบบการปกครองแบบใหม่ รวมทั้งการตั้งอำนาจด้านการศาลและ

²⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 92. และ Curtis, *The Laos of North Siam*, p. 338.

²⁶⁰ ประชุม อัมพุนันท์, *เมื่อเงี้ยวปล้นเมืองแพร่ และเมืองนครลำปาง*, หน้า 92.

²⁶¹ John H Freeman, *An Oriental Land of the Free* (Philadelphia : The Westminster Press, 1910), p. 105.

เศรษฐกิจ ที่ทำให้อำนาจการปกครองและการบริหารค่อย ๆ ถูกปรับเปลี่ยนให้มาอยู่ภายใต้อำนาจของข้าราชการสยามจากส่วนกลางอย่างเบ็ดเสร็จ²⁶² ขณะที่มิชชันนารีอเมริกันต่างสนับสนุนรัฐบาลสยามในการดำเนินการดังกล่าว เนื่องจากพวกเขามองว่า การปกครองของพวกเขาในล้านนาไม่มีระบบระเบียบ มีการกดขี่เอารัดเอาเปรียบราษฎรตามอำเภอใจ ผู้คนตกอยู่ในสถานการณ์ที่ไม่มีสวัสดิภาพและบ้านเมืองไม่ได้รับการพัฒนา เป็นสังคมที่ล้าหลัง การเข้ามาของรัฐบาลกรุงเทพฯจึงเป็นการนำการเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัย ซึ่งมิชชันนารีอเมริกันเองต้องการเห็นและให้มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยตามแบบตะวันตกเช่นเดียวกัน

4.1.2 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในล้านนา พ.ศ. 2441-2464

จากความมุ่งมั่นของรัฐบาลกรุงเทพฯในการเข้ามาปฏิรูปการปกครองในหัวเมืองทางล้านนาตั้งอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางในกระบวนการรวมศูนย์การปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช การสร้างความเป็นรัฐเอกราช และการเชื่อมโยงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับสยามให้มีความแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจในล้านนาทั้งในเชิงโครงสร้างและทางกายภาพ ซึ่งจะเห็นได้ชัดในกระบวนการจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลที่มีการลดรอนอำนาจของพวกเขาในล้านนากระทั่งมีการยกเลิกการแต่งตั้งผู้สืบตำแหน่งเจ้าเมืองในที่สุด การสลายระบบไพร่ การยกเลิกระบบทาส การจัดระบบภาษีแบบใหม่และอื่น ๆ พร้อมทั้งมีกระบวนการสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นประชาชนของราษฎรชาติสยามโดยผ่านการจัดการทางการเมืองและสังคม ที่ทำให้เจ้านายและคนเชื้อชาติต่าง ๆ ในล้านนากลายเป็น "พลเมือง" ของพระมหากษัตริย์แห่งสยาม และในช่วงเดียวกันนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทั้งด้านการผลิตและการค้าขายที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมด้วย

²⁶²ศึกษารายละเอียดได้ใน รัตนพร เศรษฐกุล, "ศาลต่างประเทศ: อนาคตเหนือของประเทศไทย ...," หน้า 141, 146-151. และ สวัสดิ์ ประยูรเสถียร, "การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ.2436-2476)," หน้า 225-244.

มุมมองของมิชชันนารีอเมริกันที่สะท้อนให้เห็นว่า พวกเขาในล้านนาคอนข้างเป็นผู้กดขี่ เอารัดเอาเปรียบราษฎร และใช้อำนาจตามอำเภอใจเข้มแข็งอยู่เนื่อง ๆ ได้จากการบรรยายของ Curtis, *The Laos of North Siam*, p. 120-128. และดูพฤติกรรมของเจ้าบางองค์ได้ในเรื่อง "เจ้าน้อยคำคง ผู้ออกกฎหมายใช้เอง เจ้าวิฑิตถารประจำยุค," ใน ปราณิ ศิริธร ณ พัทลุง, *เพชรล้านนา (1), พิมพ์ครั้งที่ 2 (เชียงใหม่ : นอร์ทเทิร์น ฟรันดิง จำกัด, 2538),* หน้า 163-174.

การเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างทางสังคมของล้านนาในระดับบนคือกลุ่มชนชั้นผู้ปกครองเริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงสมัยที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรได้เข้ามาดำเนินการปฏิรูปการปกครองระหว่าง พ.ศ. 2427-2428 โดยพยายามลดฐานะความยิ่งใหญ่ของเจ้าผู้ปกครองที่มีอำนาจสิทธิ์ขาดสูงสุดและเป็น “เจ้าชีวิต” ของผู้คนในล้านนาด้วยการยกเลิกตำแหน่งเจ้าชั้นห้าใบและจัดตั้งเสนาหกดตำแหน่งประกอบด้วย กรมมหาดไทย กรมทหาร กรมยุติธรรม กรมวัง กรมคลัง และกรมนา ขึ้นแทนซ้อนทับกับเจ้าสนามหลวงที่มีอยู่เดิม ซึ่งกรมที่ตั้งขึ้นใหม่นี้ทำหน้าที่ด้านต่างๆ ที่เคยขึ้นอยู่กับอำนาจของเจ้าหลวง จึงนับเป็นการกระจายอำนาจสิทธิ์ขาดมาอยู่กับเสนากรมต่างๆ ซึ่งทางรัฐบาลกลางกรุงเทพฯ ได้แต่งตั้งเจ้านายบุตรหลานในล้านนาให้เข้ามาดำรงตำแหน่งดังกล่าว แต่ขณะเดียวกันได้มีการแต่งตั้งข้าราชการจากส่วนกลางให้เป็นรองเสนาหรือเป็นผู้ช่วยคอยให้คำแนะนำช่วยเหลือเจ้านายบุตรหลานที่ยังไม่เข้าใจรูปแบบการปกครองแบบใหม่ ดังนั้น ผู้ดำรงตำแหน่งรองเสนาจึงนับเป็นผู้มีบทบาทในการบริหารอย่างแท้จริง²⁶³ เนื่องจากระบบนี้เป็นระบบใหม่ที่กลุ่มเจ้านายทางล้านนาไม่คุ้นเคย และการจัดตั้งระบบราชการแบบใหม่ยังทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างทางอำนาจที่มีจำนวนข้าราชการชาวสยามเข้ามาใช้อำนาจแทนเจ้านายบุตรหลานมากขึ้น ในระยะต่อมาได้มีชุมชนข้าราชการและชาวสยามที่มาตั้งอยู่ในล้านนาโดยเฉพาะในเชียงใหม่ที่ค่อนข้างมีความแปลกแยกกับชุมชนเดิม จนบางครั้งมีการทะเลาะเบาะแว้งกับคนท้องถิ่นเนื่องจากเกิดการขัดแย้งระหว่างข้าราชการสยามกับเจ้านายบุตรหลาน

นอกจากนี้ยังมีการจัดเก็บภาษีแบบใหม่เพื่อประโยชน์ของรัฐบาลกรุงเทพฯ ในการใช้เป็นค่าใช้จ่ายในการปฏิรูปหัวเมืองทางล้านนา ซึ่งได้สร้างความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านที่ยังไม่คุ้นเคยกับการเสียภาษีเป็นเงินตราและยังมีการจัดเก็บภาษีที่ซ้ำซ้อนเพิ่มจำนวนชนิดมากขึ้นทำให้มีลักษณะของการถูกขูดรีดจากเจ้าภาษีนายอากรผู้ชนะการประมูลผูกขาดการเก็บภาษี การลดรอนอำนาจของเจ้าหลวงและการเปลี่ยนแปลงการจัดเก็บภาษีเช่นนี้เข้าใจว่า ได้ส่งผลกระทบต่ออำนาจและผลประโยชน์ของเจ้านายบุตรหลานอย่างเห็นได้ชัด และมีความพยายามขอให้

²⁶³ สวัสดิ์ อ่องสกุล, “กระบวนการรวมหัวเมืองประเทศราชล้านนาไทยเข้าสู่ส่วนกลาง (พ.ศ. 2427-2475)” ใน ถวิล มนัสน์อม, (บรรณาธิการ), วัฒนธรรมและการเมืองล้านนา (กรุงเทพฯ : บริษัท ดันอ้อ แกรมมี จำกัด, 2539), หน้า 23.

การเพิ่มรายการเก็บภาษีและการผูกขาดโดยเจ้าภาษีนายอากรชาวจีนในช่วงนี้ส่วนหนึ่งเป็นการเปิดช่องทางของรัฐบาลกรุงเทพฯ อนุญาตให้พระเจ้าอินทวิชยานนท์ได้กำหนดขึ้นเพื่อจะมีรายได้สำหรับชำระหนี้แก่รัฐบาลกรุงเทพฯ ที่พระองค์ยืมมาชำระค่าแก่บริษัททำไม้ของอังกฤษที่ฟ้องร้องค่าเสียหายจากการให้สัมปทานป่าไม้ซ้ำซ้อนอันเป็นปัญหายุ่งยากในเรื่องผลประโยชน์ของการทำธุรกิจด้านป่าไม้ของเจ้านายในเชียงใหม่และหัวเมืองทางเหนือในเวลานั้น

ยกเลิกการจัดการดังกล่าว ดังที่พระเจ้าอินทวิชยานนท์ทรงเรียกร้องให้รัฐบาลกรุงเทพฯยกเลิกเสนาหกดตำแหน่งและกลับไปใช้ลักษณะการปกครอง รวมทั้งเรื่องราวได้ของเจ้าเมืองแบบเดิมโดยให้เหตุผลว่า การตั้งเสนาหกดตำแหน่งและจัดระบบภาษีของรัฐบาลกรุงเทพฯเป็นสิ่งที่ทำให้ทเวดาอารักษ์บ้านเมืองไม่พอใจหรือเป็น "ชืด" ก่อให้เกิดความวิบัติ ดังคำกราบบังคมทูลของพระเจ้าอินทวิชยานนท์เมื่อ พ.ศ. 2431 อันเป็นปีที่เริ่มมีปัญหาในการทำนาเพาะปลูกเนื่องจากฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาลในเชียงใหม่ว่า "...เทพยดาลงทรง ก็ว่าภาษีอากรนี้ เป็นเหตุเกิดขึ้น เป็นที่บ่ทัดในพระทัพทเวดาออกปากว่าจะนี้...ของบ่ควรตั้งมา แต่ก่อนอย่าได้ตั้ง ถ้าแลบ้านเมืองโอบทำตาม...ก็จะแห้งแล้งน้ำฟ้าน้ำฝน ข้าวสาลี ก็จะออกรวงอันน้อยว่าจะนี้..."²⁶⁴ และได้กราบบังคมทูลขอให้ทรงยกเลิกตำแหน่งเสนาทั้งหก เนื่องด้วย "...เมื่อจะตั้งหกดตำแหน่ง...อยู่เหมือนทุกปีทุกวัน บ้านเมืองนั้นนี้จะเสียการ แลเสียพระเกียรติยศพระเจ้าอยู่หัวเป็นแน่ ขอเลิกยกใช้ตั้งพระยาท้าวแสน 32 ชุนสนานตามเดิม..."²⁶⁵

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ทรงยินยอมตามที่เจ้าเมืองเชียงใหม่กราบทูล แต่ในที่สุดการต่อต้านระบบของกรุงเทพฯเป็นผลสำเร็จในระยะหนึ่งเนื่องจากความอ่อนแอและมีการฉ้อฉลของข้าหลวงคนต่อมา และข้าราชการสยามได้ร่วมมือกับเจ้านายในเชียงใหม่เพื่อประโยชน์ส่วนตนจึงได้มีการกลับไปใช้ระบบการปกครองบริหารบ้านเมืองตามแบบเก่า แต่ก็เพียงระยะสั้น ๆ

เมื่อถึงสมัยการปฏิรูปของพระยาทรงสุรเดช ระหว่าง พ.ศ. 2436-2442 ได้เริ่มรื้อฟื้นระบบการจัดการปกครองแบบเสนาหกดตำแหน่งขึ้นใหม่พร้อมทั้งดำเนินการยกเลิกเค้ายาสนาอย่างสิ้นเชิง²⁶⁶ ซึ่งนับได้ว่า ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านสถานภาพทางสังคมของพวกเจ้านายและบุตรหลานในล้านนาอย่างรุนแรง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของความเป็นเจ้านายมาเป็นข้าราชการของรัฐบาลกรุงเทพฯ หรือเป็นพลเมืองธรรมดา และในระยะต่อมารัฐบาลกรุงเทพฯได้ตัดเส้นทางแหล่งรายได้ของเจ้าเมืองแบบเดิม เช่น รายได้จากส่วยภาษี รายได้จากการทำธุรกิจหรือการให้สัมปทานป่าไม้ โดยมีการจัดระบบภาษีแบบใหม่ที่เข้าสู่ท้องพระคลังกรุงเทพฯ

²⁶⁴ นจช., รัชกาลที่ 5 ม. 58/89 พระเจ้าอินทวิชยานนท์ กราบบังคมทูลราชการเมืองเชียงใหม่ ลงวันที่ 3 4⁹ 10 ค่ำ ปชวด 1250. อ้างจาก วิไล สุทธศิริกุล, "เชียงใหม่ ก่อน "เทศาภิบาล", พ.ศ. 2389-2442 : ...," หน้า 140.

²⁶⁵ เรื่องเดียวกัน,

เป็นที่สังเกตว่า เจ้านายของเชียงใหม่แสดงปฏิริยาต่อต้านการถูกคุกคามอำนาจจากรัฐบาลกรุงเทพฯ เช่นเดียวกับที่เคยแสดงปฏิริยาต่อต้านมิชชันนารีอเมริกันในช่วง พ.ศ. 2412 โดยอ้างถึงผีบ้านผีเมืองไม่พอใจที่ฝรั่งมิชชันนารีเข้ามาอยู่ในเชียงใหม่และสอนศาสนาที่ต่างไปจากความเชื่อของสังคมล้านนาด้วย

²⁶⁶ วิไล สุทธศิริกุล, "เชียงใหม่ ก่อน "เทศาภิบาล", พ.ศ. 2389-2442 : ...," หน้า 154-158.

ต่อมาใน พ.ศ. 2439 รัฐบาลกรุงเทพฯ ได้จัดตั้งกรมป่าไม้ให้มีอำนาจหน้าที่จัดการเรื่องป่าไม้ที่พระราชอาณาจักรทำให้เจ้านายไม่มีสิทธิ์ในการถือครองป่าไม้หรือได้รับค่าตอบแทนตามที่เคยมีมา ต้องกลายเป็นผู้ขอสัมปทานหรือเช่าทำ นอกจากนี้เมื่อรัฐบาลกรุงเทพฯ สามารถจัดการให้เจ้าเมืองทางล้านนาได้รับเบี้ยหวัดและเงินเดือนแทนลักษณะรายได้ในฐานะเป็น “เจ้าชีวิต” จึงเท่ากับเป็นการลดฐานะของความเป็นกษัตริย์ลง โดยยังคงให้เกียรติในฐานะเจ้านายชั้นสูงมากกว่าการมีอำนาจและบารมีตามระบบสังคมแบบเดิม และในภายหลังต่อมา บุตรหลานผู้สืบเชื้อสายเจ้านายบางแห่ง เช่นที่แพร่ถูกลดบทบาททางการเมืองการปกครองจนมีสถานภาพเป็นสามัญชนเนื่องจากทำผิดร้ายแรงต่อรัฐบาลสยาม ขณะที่บุตรหลานเจ้านายที่เมืองน่านที่เคยมีระบบเจ้าเมืองที่มั่นคงแต่โดยลักษณะทางสังคมที่มีการแบ่งแยกแตกต่างในทางชนชั้นตามระบบศักดินาน้อยมาก เมื่อรัฐบาลสยามเข้ามาจัดการปกครองจึงทำให้สถานภาพทางสังคมของเจ้านายเสื่อมสลายกลายเป็นสามัญชนโดยง่าย ประกอบกับบุตรหลานเจ้านายบางส่วนไม่สนใจเข้ารับการศึกษาหรือชวนชวैयाหาประสบการณ์ทางการค้าที่จะเป็นช่องทางในการเข้ามาจับบทบาทในการปกครองและธุรกิจสมัยใหม่ จึงไม่ค่อยปรากฏผู้สืบสกุลของเจ้าหลวงเมืองน่านที่มีบทบาทโดดเด่นในด้านเศรษฐกิจและการเมือง²⁶⁷

การเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างทางสังคมของล้านนาในช่วงนี้ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และทาส การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเริ่มจากการตระหนักถึงความจำเป็นในการจัดระบบกำลังคนเพื่อตอบสนองต่ออุดมการณ์ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราช และได้นำมาใช้ในหัวเมืองทางล้านนามาตั้งแต่ พ.ศ. 2427 ซึ่งเป็นการดึงกำลังพลไพร่จากการขึ้นสังกัดเป็นไพร่ประจำตัวของเจ้านายต่างๆ มาขึ้นสังกัดอยู่ในการควบคุมของเจ้านายที่เป็นเสนากรมมหาดไทยและกรมทหาร โดยเหตุนี้ ไพร่ในล้านนาจึงมีฐานะใหม่คือเป็นคนของรัฐที่สังกัดหน่วยการปกครองแบบใหม่อันเป็นการลดรองอำนาจของมูลนายเดิมอีกทางหนึ่ง และเพื่อให้การจัดระบบระเบียบการควบคุมกำลังคนมีความชัดเจนได้มีการทำทะเบียนสำมะโนครัวในมณฑลพายัพ ต่อมา

เอกสารบันทึกของมิชชันนารีร่วมสมัย เช่นเอกสารใน พ.ศ. 2410 จะใช้คำว่า “king” เป็นการมองเห็นถึงความมีอำนาจเด็ดขาดในการปกครองของเจ้านายในเชียงใหม่ เปรียบเสมือนพระมหากษัตริย์ที่มีพระราชอำนาจในการปกครองพระราชอาณาจักรของตนเอง แต่ใน A Half Century among the Siamese and the Lao ของแมคกิลวารีที่ตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2455 ได้ใช้คำสรรพนามเรียกเจ้าเชียงใหม่ว่า “Prince” ซึ่งเป็นคำที่แสดงถึงสถานภาพเป็นรองต่อกษัตริย์ของสยามผู้มีอำนาจเบ็ดเสร็จตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช หรือมิชชันนารีอาจจะเห็นถึงอำนาจสิทธิ์ขาดของเจ้าเชียงใหม่ที่มีไม่มากนัก จึงใช้คำว่า “Prince” เพื่อให้ดูเหมาะสมมากกว่า

²⁶⁷ สมศักดิ์ ลีอราช, “ความสำคัญของเมืองแพร่และน่าน...” หน้า 185-186. สัมภาษณ์ เจ้าธาดา ณ น่าน, วันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2533.. สัมภาษณ์ สำราญ จรุงกิจประชากรมย์, วันที่ 23 สิงหาคม 2533. สัมภาษณ์ เจ้าดวงเดือน ณ น่าน, วันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2533.

ได้มีการประกาศใช้ “พระราชบัญญัติการเก็บเงินค่าแรงงานเกณฑ์มณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119” ที่กำหนดให้ชายฉกรรจ์ที่มีอายุระหว่าง 18-60 ปีต้องเสียเงินปีละ 4 บาทแทนการถูกเกณฑ์แรงงานและการส่งส่วย แต่หากไม่มีเงินที่จะจ่ายก็ให้ใช้แรงงานเกณฑ์เป็นเวลา 20 วัน ยกเว้นบางกรณีที่ยังมีการเกณฑ์แรงงานถึงแม้จะเสียเงินในส่วนดังกล่าวแล้วก็ตาม อาทิ กิจการที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมของท้องถิ่นได้แก่การสร้างเหมืองฝาย การสร้างถนน การเกิดเหตุร้ายฉุกเฉิน การสงคราม การจ้างแรงงานของทางราชการ พระราชกำหนดนี้ยังบังคับลงไปถึงพวกทาสต้องเสียเงินแทนค่าแรงงานเกณฑ์ด้วยเช่นกัน โดยทาสที่รับใช้อยู่ในบ้านนายทาสให้นายทาสเป็นผู้เสียเงิน ส่วนทาสที่ไม่ได้รับใช้ในบ้านนายเช่นทาสผูกคอกเบี้ยต้องเสียเงินเอง²⁶⁸

อนึ่ง การประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ต่อมาได้กำหนดข้อยกเว้นบางประการ เช่นให้สิทธิยกเว้นแก่เจ้าเมืองและเจ้านายบุตรหลานที่เป็นสายตรง ข้าราชการ นักบวชของลัทธิศาสนาต่าง ๆ คนอนาถาและผู้ทุพพลภาพที่หาเลี้ยงตนเองไม่ได้ เป็นต้น และยังผ่อนปรนให้เจ้าเมืองขอตราภูมิคุ้มกันไพร่ที่ไม่ต้องเสียค่าเงินแทนการเกณฑ์แรงงานได้ปีละ 400 คน ต่อมาใน พ.ศ. 2460 ได้ยกเลิกพระราชบัญญัติฉบับเดิมและได้ใช้พระราชบัญญัติค่าเกณฑ์แรงงาน ร.ศ. 120 กำหนดให้มีการเก็บ “ค่าราชการ” ของชายฉกรรจ์ตั้งแต่อายุ 18-60 ปีไม่เกินคนละ 6 บาท ซึ่งเป็นอัตราเดียวกันทั่วพระราชอาณาจักร²⁶⁹ และได้จำแนกการยกเว้นออกเป็นแบบชั่วคราวและแบบถาวร ยกเลิกสิทธิพิเศษแก่เจ้าเมืองที่เคยได้รับการผ่อนปรนค่าแรงงานเกณฑ์ 400 คนตามพระราชบัญญัติฉบับก่อนและเพิ่มประเภทกลุ่มคนที่ได้รับการยกเว้นมากขึ้น อาทิ ผู้ที่มีบุตรเสียค่าราชการแล้ว 3 คน และเงินผูกปี เป็นต้น

ในการปฏิรูปดังกล่าวนี้ถึงแม้จะยังคงรูปแบบสังคมของผู้ที่เคยมีอำนาจคือเจ้านายเดิมและผู้ปกครอง อาทิ ราชินิกุล ข้าราชการ ทหาร หัวหน้าการปกครองระดับต่างๆ ได้มีอภิสิทธิ์ไว้อย่างเด่นชัด แต่ก็นับว่ามีผลกระทบต่อระบบโครงสร้างทางสังคมอย่างมาก นั่นคือเป็นการทำลายความสัมพันธ์ทางสังคมในระบบอุปถัมภ์แบบศักดินาของล้านนา ทำให้ไพร่เป็นอิสระจากพวกเจ้า ขณะที่พวกทาสมีการออกพระราชบัญญัติลักษณะทาสมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ ร.ศ. 119 และต่อมาได้มีการใช้พระราชบัญญัติทาสรัตนโกสินทร์ศก ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) ทำให้ระบบทาสได้เสื่อมคลายและหมดสภาพความเป็นทาส²⁷⁰ จากการประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวมีผลทำให้

²⁶⁸ พรรณนิภา อพิษฐพงศ์, “เจ้า ไพร่ กับการเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนา...,” หน้า 83-84.

²⁶⁹ สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 85.446-447.

²⁷⁰ หจช. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.58/89, นายแยมมหาดเล็ก กราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร, ลงวัน 6 ฯ, 8 ปีชวดศก 1251. อ้างจาก พรรณนิภา อพิษฐพงศ์, “เจ้า ไพร่ กับการเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนา...,” หน้า 90.

ทาสส่วนหนึ่งเป็นอิสระสามารถทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยตนเองได้อย่างเต็มที่ ส่วนทาสของเจ้านาย บุตรหลานและนายเงินที่ยังมีอยู่จำนวนมากก็ค่อย ๆ หดไป

การสลายระบบไพร่และทาสนี้ได้เกิดลักษณะของระบบการอุปถัมภ์แบบใหม่ เช่นการ เข้าอยู่ในระบบราชการ การเข้ามาอยู่ในระบบการจ้างแรงงานภาคธุรกิจที่เป็นการผลิตแบบใหม่ การเข้ามาพึ่งพามิชชันนารีอเมริกันในทางเศรษฐกิจและสังคม และเป็นแรงงานรับจ้างในภาคธุรกิจ รวมทั้งการอพยพเคลื่อนย้ายเพื่อหาหลักแหล่งที่ทำกินใหม่ในภาคเกษตรกรรม ทำให้เกิดพลวัตรทาง สังคมของกลุ่มต่างๆ อย่างหลากหลายกว้างขวางที่จะสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่มากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในช่วงแรกได้สร้างปัญหายุ่งยากและความ ลำบากแก่ประชาชนในล้านนาไม่น้อย เนื่องจากการใช้กฎหมายใหม่ยังไม่สอดคล้องกับสภาพทาง เศรษฐกิจของชาวบ้านอย่างแท้จริง ทั้งนี้เพราะสังคมล้านนาในช่วงสมัยนี้ยังดำรงชีวิตแบบ เศรษฐกิจที่พึ่งพาตนเอง การใช้เงินตรายังไม่เฟื่องฟูนัก ผู้คนจำนวนมากไม่มีเงินที่จะเสียค่าแรงงาน เกณฑ์ต้องถูกบีบคั้นหรือถูกจับกุม นอกจากนี้ผู้มีอำนาจในการปกครองยังมีนิสัยของการเกณฑ์ แรงงานแบบซ้ำซ้อน มีการเกณฑ์ผู้ที่ได้เสียเงินแล้วหรือไม่จ่ายค่าแรงงานให้ตามสัญญา ทำให้เกิด ความเดือดร้อนและมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในล้านนาอย่างมาก²⁷¹ จนกระทั่งเป็นเหตุที่ ให้เกิดปฏิกริยาต่อต้านดังปรากฏรายงานเมื่อปลายปี พ.ศ. 2443 และต้นปี พ.ศ. 2445 แสดงว่ามี การต่อต้านการเกณฑ์แรงงานในบางแขวงที่เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง และมีการลุกฮือของราษฎร แขวงแม่จันที่เชียงใหม่ซึ่งไม่พอใจต่อการกระทำของกรมการแขวงกระทำตนลบหลู่ศักดิ์ศรีของนาย แคว้น (ผู้ปกครองแคว้นหรือกำนันคนพื้นเมือง) โดยใช้รองเท้าตบหน้านายแคว้นที่นำราษฎรมา ร้องเรียนเรื่องการถูกเกณฑ์แรงงานอย่างไม่เป็นธรรม สร้างความไม่พอใจแก่ชาวบ้านจนมีการ ปะทะกับเจ้าหน้าที่ตำรวจทำให้ถูกยิงตายและบาดเจ็บหลายคน แต่เหตุการณ์ไม่ได้บานปลาย ลุกลามใหญ่โต²⁷² และอีกเหตุการณ์หนึ่งคือกรณีการเกิดกบฏเงี้ยว (พ.ศ. 2445) ที่เป็นปฏิกริยา ต่อต้านอย่างรุนแรงดังได้กล่าวมาแล้ว

การเปลี่ยนแปลงของระบบไพร่และทาสในล้านนาได้ทำให้มีสถานะเป็นพลเมืองของ พระมหากษัตริย์ที่กรุงเทพฯอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น และเมื่อมีการทำสามะโนครวั พ.ศ. 2452 การออก พระราชบัญญัตินามสกุล พ.ศ. 2456 และการใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ร.ศ. 124

²⁷¹รัตนพร เศรษฐกุล, หนึ่งศตวรรษเศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ สร้างสรรค์, 2546), หน้า 15-21.

²⁷²รัตนพร เศรษฐกุล, "ศาลต่างประเทศในภาคเหนือของประเทศไทย...", หน้า 142-143.และ สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 402.

(พ.ศ. 2448) ในมณฑลพายัพเมื่อ พ.ศ. 2457 นับเป็นสลายระบบสังคมของล้านนาอย่างสิ้นเชิง²⁷³ เพราะทำให้การจัดระเบียบควบคุมกำลังคนเป็นระบบแบบแผนเดียวกันที่สอดคล้องกับการจัดการปฏิรูปการปกครอง ในลักษณะของการโยกอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางโดยใช้เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ปกครองแทนมูลนายในระบบเดิมและเป็น “พลเมือง” อยู่ภายใต้สถาบันพระมหากษัตริย์

นอกจากนี้แล้ว การปฏิรูปทางการเมืองการปกครองของรัฐบาลกรุงเทพฯ ยังส่งผลกระทบต่อกลุ่มทางสังคมอีกกลุ่มหนึ่งคือกลุ่มคณะสงฆ์ ซึ่งจากเดิมรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในล้านนามีสังฆราชาเป็นสมณสูงสุดที่ได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าผู้ครองนคร มีการจัดการปกครองแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่างกันและบางส่วนมีลักษณะเฉพาะของตนเอง ดังนั้น เพื่อให้การปฏิรูปบ้านเมืองเป็นไปในรูปแบบเดียวกันทุกส่วน จึงมีการออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์โดยยกเลิกจารีตคณะสงฆ์ดั้งเดิมของท้องถิ่น ผลของการใช้พระราชบัญญัตินี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองของคณะสงฆ์ที่เคยเป็นอิสระต้องขึ้นตรงกับเถรสมาคมที่เป็นองค์กรปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ในสยาม และแบ่งการปกครองลดหลั่นลงไปตามลำดับเช่นเดียวกับการปกครองบ้านเมืองที่เป็นแบบรวมศูนย์แตกต่างจากระบบ “หัววัด” ที่เป็นจารีตของระบบวัดแบบเดิมของล้านนาได้สร้างความรู้สึกรัดแย้งกับสงฆ์ในท้องถิ่นอยู่ไม่น้อย ดังที่มีปฏิกริยาต่อต้านที่เห็นได้ชัด คือกรณีการเคลื่อนไหวของครูบาศรีวิชัย “ตนบุญ” แห่งล้านนา (พ.ศ. 2421-2481) ที่ถือเป็นสัญลักษณ์ตัวแทนของนิกายสงฆ์ท้องถิ่นที่ไม่ยอมรับอำนาจของการปกครองแบบรวมศูนย์ที่กรุงเทพฯ โดยผ่านทางศาสนา แต่ในเวลาต่อมาคณะสงฆ์ในล้านนาถูกดึงให้เป็นเครื่องมือและเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการสร้างความรู้สึกรัดแย้งกับความเป็นรัฐชาติ²⁷⁴ โดยมีการปฏิรูปการศึกษาของสงฆ์ที่จะให้มีบทบาทรองรับการปฏิรูปการศึกษาของรัฐบาลกรุงเทพฯ ด้วย

ในด้านการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของสังคมล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2441-2464 เกิดขึ้นภายหลังที่รัฐบาลกรุงเทพฯ ได้เข้ามาจัดการพัฒนาและปรับปรุงด้านสาธารณูปโภคที่เรียกว่า การทำนุบำรุงบ้านเมืองในรูปแบบใหม่ ได้แก่การสร้างและปรับปรุงถนนระหว่างหัวเมืองและท้องถิ่นต่าง ๆ ที่มีสภาพยากลำบากต่อการเดินทาง เพื่อให้มีความสะดวกในการสัญจรมากขึ้น เช่นใน

²⁷³ สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 445-448. ธนัย เจริญกุล, “กำเนิด ‘นามสกุล’ กับบทบาทผู้ปกครองของรัชกาลที่ 6,” รัฐศาสตร์สาร 25 1(2547) : 217-219.

²⁷⁴ ศึกษารายละเอียดได้ในโสภิตา ชานะมูล, “ครูบาศรีวิชัย ตนบุญแห่งล้านนา (พ.ศ. 2421-2481),” ไข่มุก อุทขาวลี, “การเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาของคณะสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่ในระยะครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 25,”

“ดังที่เคอร์ติส ได้บอกกล่าวให้ชาวตะวันตกรู้ว่า “...คำที่เราเรียกชื่อถนนนั้นแท้จริงแล้วไม่น่าจะเรียกได้ว่าเป็นถนนอย่างที่เรารู้จัก เพราะส่วนมากเป็นเพียงแค่วางเดินซึ่งเกิดจากการสัญจรไปมาเป็นประจำของผู้คน ผู้งัว และโคลงช้าง...” (Curtis, The Laos of North Siam, p. 74.)

พ.ศ. 2442 มีการกฤษฎาทางสร้างถนนระหว่างปากน้ำโพ ผ่านเมืองตาก เถิน จนถึงลำปาง ซึ่งจะกลายเป็นเส้นทางคมนาคมหลักแทนการเดินทางโดยทางน้ำที่มีอุปสรรคหลายอย่าง” ต่อมาในช่วงที่เจ้าพระยาสุรสีห์วิศิษฐ์ศักดิ์ (เชย กัลยาณมิตร) เป็นข้าหลวงพิเศษเข้ามาจัดการการปกครองมณฑลพายัพ ระหว่าง พ.ศ. 2445-2458 ได้ปรับปรุงและพัฒนาด้านการคมนาคมเส้นทางคมนาคมทั้งระหว่างเมืองและภายในของแต่ละหัวเมืองอย่างมาก โดยใช้วิธีขอความร่วมมือเจ้านายบุตรหลาน คหบดี และบริษัททำไม้เข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบ มีการเกณฑ์แรงงานตามที่กฎหมายกำหนดให้และการจ้างแรงงานเกณฑ์ในท้องที่ในการสร้างและซ่อมแซมถนนในท้องถื่นของตน เช่น มีการปรับปรุงและสร้างถนนระหว่างเชียงใหม่ถึงเชียงรายได้ใน พ.ศ. 2448 โดยการอำนวยการของเจ้าอุปราช (ภายหลังคือเจ้าแก้ววรวงศ์ เจ้าหลวงเชียงใหม่องค์สุดท้าย) ในปีต่อมามีการสร้างถนนจากเชียงใหม่ไปลำปาง และใน พ.ศ. 2450 ได้มีการปรับปรุงถนนสายเชียงใหม่-ลำพูน ซึ่งในภายหลังยังได้รับการพัฒนาให้เป็นถนนรอยหินอัดแน่นทำให้การสัญจรสะดวกมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ยังมีการสร้างถนนติดต่อระหว่างหัวเมืองต่าง ๆ เช่นในช่วง พ.ศ. 2463-2464 มีการสร้างถนนระหว่างลำปาง-พะเยา-เชียงราย และเริ่มสร้างถนนระหว่างอำเภอร้องกวาง ถึงอำเภอบุญยืน (อำเภอสา) ที่ช่วยให้การเดินทางระหว่างเมืองแพร่กับเมืองน่านสะดวกรวดเร็วกว่าสมัยก่อน²⁷⁵ อีกทั้งได้มีการปรับปรุงถนนและสร้างสะพานที่เป็นเส้นทางสัญจรภายในเมืองและเชื่อมโยงกับท้องถื่นรอบนอกที่จะนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมือง และมีการเคลื่อนย้ายของผู้คนทั้งภายในท้องถื่นและออกสู่ท้องที่ต่างเมือง เช่น ที่เชียงใหม่ มีการปรับปรุงสร้างทางระหว่างตัวเมืองเชียงใหม่กับแมริม ระหว่างเชียงใหม่-แม่ออน และเชียงใหม่-คอยสะเก็ด ซึ่งนับเป็นสาเหตุและปัจจัยหนึ่งในการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนเข้ามาสู่ตัวเมืองหรือต่อไปยังแหล่งอุดมสมบูรณ์²⁷⁶ ที่ลำปางมีการสร้างถนนติดต่อกับอำเภอใกล้เคียง เช่น เกาะคา ห้างฉัตร และแจ้ห่ม ที่เมืองแพร่มีการปรับปรุงเส้นทาง-พระธาตุซ้อแฮ เส้นทางสายแพร่-สถานีรถไฟเด่นชัย และที่น่านมี

“การเดินทางของสามัญชนโดยทางแม่น้ำจากกรุงเทพฯมายังหัวเมืองล้านนาในสมัยก่อนมีปัญหาและอุปสรรคอย่างสาหัสเพียงใด ดูได้ในการบรรยายของเคอร์ติส และ แมคกิลวารี ซึ่งทั้งคู่มีประสบการณ์ในการเดินทางอย่างยาวนาน โดยเฉพาะแมคกิลวารีใช้เวลาเดินทางจากกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ (เมื่อปลาย พ.ศ. 2409) 100 วัน (โปรดดูที่ Curtis, *The Laos of North Siam*, chapter 3-5. McGilvary, *A Half Century among the Siamese and the Lao*, p. 71-76.)

²⁷⁵ สรัสวดี ประยูรเสถียร, “การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ.2436-2476),” หน้า 296-299. พรรณนิภา อพิษฐพงศ์, “เจ้า ไพร่ กับการเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนา...,” หน้า 99-100. ประสิทธิ์พงศ์อุดม, นันทบุรีศรีนครน่าน..., หน้า 44-45.

²⁷⁶ ดูที่ Anchalee Singhanetr Renard, “Northern Thai Mobility 1870-1977 : A View from Within,” (Ph.D. Thesis, University of Hawaii, 1982).

การปรับปรุงถนนจากตัวเมืองไปทางอำเภอบุญยืน ทำให้มีเครือข่ายของถนนที่ได้รับการปรับปรุงพัฒนาที่เชื่อมโยงเมืองต่าง ๆ ในล้านนาที่อำนวยความสะดวกในการเดินทางและการขนส่งสินค้าได้มากกว่าเดิม

การพัฒนาเส้นทางคมนาคมที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือมีการสร้างสะพานหลายแห่งที่ทำให้เส้นทางคมนาคมระยะทางไกล ทั้งนี้เข้าใจว่า เส้นทางเดินแบบเดิมนั้นเป็นไปตามความสะดวกของผู้เดินทางทำให้คดเคี้ยวและเป็นระยะไกล ดังที่เคอร์ติสบรรยายเกี่ยวกับลักษณะของถนนในล้านนาว่า “...วุ่นมากเนื่องจากชาวลาวยพอใจที่จะหันเหเส้นทางออกไปหลาย ๆ ไมล์มากกว่าที่จะตัดไม้ทำลายป่าหรือสร้างสะพานขึ้นแทน และเมื่อมีกระแสน้ำท่วมถึงถนนก็ต้องพากันลุยน้ำข้ามไป...”²⁷⁷ และจะเห็นว่า ที่เมืองน่านได้มีการสร้างสะพานขึ้นหลายแห่ง ขณะที่เมืองลำปางมีการสร้างสะพานรัชฎาภิเษกข้ามแม่น้ำวังที่ไหลผ่านเมืองเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2461 นับเป็นสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กที่ใหญ่ที่สุดในสยาม²⁷⁸ ส่วนที่เชียงใหม่มีการสร้างสะพานนารัฐใน พ.ศ. 2453 เป็นสะพานข้ามแม่น้ำปิงทดแทนสะพานหม้อซิดหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ข้าวกล้า” ที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2427 เชื่อมระหว่างชุมชนวัดเกตทางฝั่งตะวันตกกับชุมชนข้างม่อยทางฝั่งตะวันตกแม่น้ำปิง

การสร้างสะพานข้ามแม่น้ำและการปรับปรุงถนนหนทางภายในตัวเมืองน่าจะมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมือง เช่นการเกิดแหล่งการค้าและตลาดวโรรสที่เชียงใหม่ (อยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปิง) ที่ต่อมามีการขยายชุมชนธุรกิจทางฝั่งตะวันออกแม่น้ำปิงตามถนนเจริญเมือง หรือการเกิดชุมชนธุรกิจบนสองฟากฝั่งแม่น้ำวังอันเนื่องมาจากการสร้างสะพานรัชฎาภิเษกที่ลำปางซึ่งกลายเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าที่สำคัญรองจากเชียงใหม่²⁷⁹ ทำให้มีความสะดวกในการสัญจรมากขึ้น ดังมีรายงานว่า ใน พ.ศ. 2440 มีการนำจักรยานที่เป็นพาหนะแบบใหม่เข้ามาจำหน่ายในเชียงใหม่ 40 คัน โดยจักรยานราคาถูกที่สุดเป็นของอเมริกา ราคาคันละ 250 รูปี ผู้ที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการกับมิชชันนารีอเมริกันในเชียงใหม่และลำปาง²⁸⁰

²⁷⁷ Curtis, *The Laos of North Siam*, p. 74.

²⁷⁸ สวัสดิ์ ประยูรเสถียร, “การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ.2436-2476),” หน้า 297-298.

²⁷⁹ มาร์โก วี. พาเทล, “ประวัติและพัฒนาการของการค้าขายในลำปางตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึง ค.ศ. 1939,” แปลโดย เครือมาศ วุฒิการณ์, ใน *โพธิ์งาม เชียงเมืองขึ้น*, (บรรณาธิการ), *ลำปางเมื่อห้วงหนึ่งศตวรรษ* (ลำปาง : สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏลำปาง, 2544) : 19.

มีค่าเป็นเงินบาทประมาณ 237 บาท 2 สลึง (British Consular Report, Chiangmai, 1897-1914) ซึ่งยังนับว่า จักรยานมีราคาสูงมากเมื่อเทียบกับลักษณะทางเศรษฐกิจในสมัยนั้น ดังนั้น ผู้ที่มีจักรยานใช้จึงเป็นการบ่งบอกถึงการมีสถานะทางสังคมในระดับสูง ดังนั้น มิชชันนารีอเมริกันนับว่ามีภาพลักษณ์ของผู้มีฐานะทางสังคมในระดับเดียวกับกลุ่มผู้ปกครองที่เห็นได้อย่างชัดเจนด้วย

การพัฒนาและสร้างถนนในล้านนาช่วงนี้นับเป็นการเตรียมเส้นทางคมนาคมที่รองรับกับการสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-เชียงใหม่ ที่เริ่มก่อสร้างตั้งแต่ พ.ศ. 2440 และได้สร้างเป็นช่วง ๆ กระทั่งถึง พ.ศ. 2459 จึงสร้างมาถึงเมืองลำปาง และใน พ.ศ. 2464 ถึงเมืองเชียงใหม่ ซึ่งจะเห็นได้ว่า การพัฒนาเส้นทางคมนาคมทั้งภายในหัวเมือง ระหว่างหัวเมือง และการสร้างทางรถไฟระหว่างกรุงเทพฯกับเชียงใหม่ นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ ที่จะเกิดขึ้นตามมา ดังที่พรพนนิภา²⁸⁰ ได้ชี้ให้เห็นว่า การปรับปรุงเส้นทางคมนาคมในล้านนาในช่วงของการจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล เป็นสิ่งที่เอื้อประโยชน์ต่อการเดินทางติดต่อค้าขายระหว่างเมืองและระหว่างอำเภอต่าง ๆ ภายในบริเวณล้านนาอย่างมาก โดยอ้างถึงรายงานของกรมขุนกำแพงเพชรอัครโยธินเมื่อ พ.ศ. 2464 ว่า ถึงแม้การสร้างถนนระหว่างลำปางและเชียงใหม่ยังไม่เสร็จสมบูรณ์สำหรับรถยนต์ แต่สามารถใช้เกวียนได้ตลอดเส้นทางกินเวลาเพียง 6 วันจากเดิมที่ต้องใช้เวลา 8 วัน และจากการฝึมนับในวันหนึ่งมีเกวียนบรรทุกสินค้าเต็มเกวียน (ประมาณเล่มละ 500 กิโลกรัม) ผ่านไปมาจำนวน 120 เล่ม จากรายงานกล่าวว่า การสร้างถนนมีประโยชน์อย่างมากต่อการขนส่งสินค้าและการเดินทาง ประกอบกับได้มีการเปิดใช้เส้นทางรถไฟในปีเดียวกันนี้ จึงนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ดินแดนล้านนาประสบกับการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น

4.1.3 ล้านนากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ พ.ศ. 2441-2464

มีการศึกษาสรุปให้เห็นว่า สภาพเศรษฐกิจโดยทั่วไปของล้านนาก่อน พ.ศ. 2441 เป็นเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตัวเอง โดยชาวบ้านจะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ ทำหัตถกรรมบางอย่างเพื่อใช้บริโภคภายในครอบครัวและท้องถิ่น การค้าขายแลกเปลี่ยนสิ่งของมีจำกัดเพียงไม่กี่ชนิดที่หาได้ยากและไม่สามารถผลิตได้เอง และถึงแม้จะมีการทำธุรกิจเกี่ยวกับป่าไม้โดยบริษัทต่างชาติและคนในบังคับของอังกฤษ แต่ผลประโยชน์จากป่าไม้ตกเป็นของเจ้านายพื้นเมืองเป็นสำคัญ ขณะที่ราษฎรทั่วไปไม่ได้รับผลประโยชน์จากส่วนนี้ ด้านการค้าที่มีอยู่ยังเป็นการค้าข้ามพรมแดนระหว่างมณฑลพายัพกับเมืองท่ามาละแหม่งในเขตพม่า และการค้าทางเรือระหว่างกรุงเทพฯกับมณฑลพายัพ ทว่าเนื่องจากสภาพการผลิตของราษฎรยังไม่ได้เปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจเพื่อเลี้ยงตัวเอง

²⁸⁰British Consular Report, Chiangmai, 1896-1897. อ้างจาก พูนพร พูนทาจกร, "การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพหลังการตัดเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2464-2484," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530), หน้า 42.

²⁸¹พรพนนิภา อพิษฐพงศ์, "เจ้า โพร่ กับ การเปลี่ยนแปลงในสังคมล้านนา...", หน้า 101.

ไปเป็นเศรษฐกิจเพื่อการค้า ดังนั้น ภาพของการค้าขายที่มีอยู่จึงจำกัดเฉพาะเมืองศูนย์กลางใหญ่ไม่กี่เมือง²⁸²

ลักษณะทางเศรษฐกิจของล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2441-2464 โดยส่วนใหญ่เป็นอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องจากการเข้ามาจัดการปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลการปลดปล่อยแรงงานไพร่และทาสเข้ามาเป็นแรงงานในระบบการผลิตภาคเกษตรกรรม และเป็นแรงงานรับจ้างที่จะสนองต่อเศรษฐกิจแบบทุนนิยม มีการอพยพเคลื่อนย้ายเพื่อตั้งหลักแหล่งบุกเบิกที่ทำกินใหม่หรือเป็นแรงงานรับจ้างในเมือง เนื่องจากมีการปรับปรุงเส้นทางคมนาคมดังกล่าวข้างต้น และเมื่อมีการสร้างทางรถไฟขยับขึ้นมาเป็นระยะ ๆ ได้ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในบริเวณล้านนาอย่างมากโดยเป็นลักษณะที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลของกรุงเทพฯ มีการเปลี่ยนแปลงกลุ่มผู้มีอิทธิพลทางการค้าเปิดช่องทางให้กลุ่มพ่อค้าชาวจีนเข้ามา มีบทบาททางการค้าแทนการค้าแบบกองคาราวานของพ่อค้าฮ่อ พม่า และพวกไทใหญ่มากขึ้น โดยกลุ่มพ่อค้าชาวจีนได้ทำให้เส้นทางการค้าระหว่างล้านนากับกรุงเทพฯ ค่อย ๆ ทวีความสำคัญแทนเส้นทางการค้าเดิมที่เป็นการค้าข้ามพรมแดนติดต่อกับเมืองท่าทางมะละแหม่งในพม่าและเส้นทางการค้ากับยูนนานทางตอนใต้ของจีน

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของล้านนาระหว่าง พ.ศ. 2441-2446 มีนัยที่สำคัญคือ เป็นการสร้างอิทธิพลเศรษฐกิจแบบเงินตราที่ทางรัฐบาลกรุงเทพฯ พยายามผลักดันให้สกุลเงินบาทเข้ามามีส่วนสำคัญในระบบการตลาดแทนพื้นที่ของเงินรูปีหรือ "เงินแถบ" ที่เป็นอิทธิพลจากบริษัทการค้าของอังกฤษในอินเดียที่เป็นเงินสกุลหลักในล้านนา ดังที่ปีแอร์ โอรต์ ที่ปรึกษากฎหมายชาวเบลเยียมบันทึกไว้เมื่อ พ.ศ. 2440 ว่า นับจากเมืองระแหง (ตาก) ขึ้นไปไม่ค่อยมีการใช้เงินบาท²⁸³ ดังนั้นจึงต้องแลกเปลี่ยนเงินรูปีไว้ใช้จ่ายซื้อข้าวของตามรายทางตอนเหนือ การที่มีเงินรูปีหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจของล้านนาจำนวนมากทำให้รัฐบาลกรุงเทพฯ ต้องพยายามลดความสำคัญของเงินรูปีลง โดยนำเงินบาทเข้ามาในระบบเศรษฐกิจทางล้านนาตั้งแต่ พ.ศ. 2441 แต่ยังไม่ประสบความสำเร็จเพราะมีปัญหาเรื่องการผลิตเหรียญเงินและการขนส่ง และต่อมาเมื่อเศรษฐกิจของหัวเมืองทางภูมิภาคนี้เชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจส่วนกลางของประเทศสยามมากขึ้นภายหลังมีการสร้างทางรถไฟมาถึงหัวเมืองทางเหนือ เงินรูปีจึงค่อยลดบทบาทลงไปกระทั่งถึง พ.ศ. 2464 มี

²⁸² พูนพร พูนทาจกร, "การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพหลังการตัดเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2464-2484," (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2530), หน้า 44.

²⁸³ ปีแอร์ โอรต์, ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง, แปลโดย พิษณุ จันทรวีทัน, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ : สายธาร, 2546), หน้า 59.

อัตราแลกเปลี่ยน 1 รูปีเท่ากับ 0.625 บาท²⁸⁴ นั่นคือ นอกจากรัฐบาลกรุงเทพฯจะสร้างอิทธิพลทางการเมืองและสังคมในล้านนาให้เป็นแบบเดียวกับกรุงเทพฯแล้ว ยังต้องการสร้างระบบเศรษฐกิจการใช้เงินตราให้เป็นอย่างเดียวกันด้วย

อานันท์ กาญจนพันธุ์ ได้วิเคราะห์ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของล้านนาในช่วงที่มีการปฏิรูปการเมืองการปกครองของกรุงเทพฯคือการผลักดันให้พวกเจ้านายบุตรหลานต้องออกไปแสวงหารายได้จากแหล่งอื่นทดแทนแหล่งรายได้เดิมที่ถูกลดทอนลงโดยการออกไปบุกเบิกจับจองที่ดินสำหรับการทำนา เช่น การไปบุกเบิกที่นาทางบ้านเกิด บ้านโป่ง และจอมทอง ซึ่งรู้จักว่าเป็น “นาเจ้า” ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของสังคมการเกษตรอันเนื่องมาจากลักษณะของการถือครองและใช้ที่ดิน มีกรณีชาวบ้านถูกกล่าวหาว่าเป็นผีเกะเกิดขึ้นอย่างมาก เป็นปรากฏการณ์เนื่องมาจากเจ้านายต้องการที่จะยึดครองที่ดินของชาวนารวยซึ่งเกิดจากการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจที่มีมากขึ้นอันเนื่องมาจากการปลดปล่อยไพร่และทาส มีการผลิตเพื่อตอบสนองต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจภายหลังสนธิสัญญาเบาริงที่มีผลกระทบขึ้นมาทางเหนือ การกล่าวหาเรื่องผีเกะนี้เป็นไปได้ด้วยปัจจัย 2 ประการคือ พวกเจ้าน้อย (minor Chao) อยากครอบครองที่ดิน และชาวบ้านเองได้ขับไล่คนพวกนี้ด้วยกระบวนการวิธิตามธรรมเนียมทางสังคมเพราะความคิดว่า ชาวนารวยเป็นต้นเหตุให้พวกเขาต้องยากจนลง ปรากฏการณ์นี้ส่งผลให้มีการอพยพโยกย้ายไปบุกเบิกหาที่ทำกินใหม่ ดังที่มีข้อสังเกตว่า การอพยพของคริสเตียนและญาติพี่น้องไปทางเวียงป่าเป้านั้นส่วนใหญ่เป็นคนแถบนี้ เช่นจากชุมชนคริสเตียนช่างคำ หางดง สันป่าตอง และวังหมุ่น เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการอพยพของคนจากลำพูนไปทางเมืองพร้าวและตั้งหลักแหล่งตามรายทางเช่นที่บ้านสะหลิงาม²⁸⁵

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในช่วงนี้มีแนวโน้มทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราขยายตัวมากขึ้น มีการส่งเสริมของรัฐบาลกรุงเทพฯให้มีการผลิตเพื่อขายรองรับกับการลงทุนในกิจการรถไฟที่กำลังดำเนินการก่อสร้างขึ้นมาทางเหนือซึ่งนอกจากมีเป้าหมายสำคัญทางการเมืองที่จะสามารถควบคุมหัวเมืองทางเหนือได้ง่ายและรวดเร็วแล้ว ยังมีการพิจารณาผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจที่จะได้จากการขนส่งสินค้าที่ไม่สามารถกระทำได้ในการขนส่งทางน้ำหรือคาราวานสินค้าแบบเดิม และจะมีการส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจเช่นข้าว อ้อย และยาสูบที่เชื่อมโยงกับระบบ

²⁸⁴พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติกรุงเทพฯ, เงินตราล้านนาและผ้าไทย (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2543), หน้า 43. และดูรายละเอียดอัตราแลกเปลี่ยนเงินรูปีกับเงินบาทระหว่าง พ.ศ. 2440-2457 ได้ที่ พูนพร พูลทาจกร, “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพ...,” หน้า 75.

²⁸⁵จันทร์แรม ชัยศรี, “ประวัติความเป็นมาของคริสตจักรศรีงาม (ชุมชนสะหลิงามดั้งเดิม),” 100 ปี พระกิตติคุณสู่สะหลิงาม (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์จตุพร, มปป) : 3-5.

เศรษฐกิจของกรุงเทพฯ มากยิ่งขึ้น²⁸⁶ เข้าใจว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจแบบเงินตราจะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ยังไม่สามารถปรับตัวได้ทันและทำให้เกิดผลบางอย่างมีราคาแพง และมีผลต่อการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อแบบจารีตที่ต้องใช้เงินเพื่อซื้อเครื่องประกอบพิธีกรรม จึงนับเป็นการเพิ่มภาระที่ยากลำบากเมื่อเทียบกับการเสียเงินค่าราชการปีละ 4 บาทซึ่งจะเห็นได้ว่า ได้สร้างความเดือดร้อนให้กับผู้คนในท้องถิ่นนี้จำนวนไม่น้อย ต้องมีการกู้เงินเพื่อมาจ่ายค่าราชการ เกิดการอพยพไปหารับจ้างในเมือง หรือไปยังท้องถิ่นอื่นเพื่อเงินมาใช้หนี้สิน มีงานเขียนของผู้เผยแพร่คริสต์ศาสนาคนเมืองน่านที่เข้าไปทำงานกับพวกขมุที่ภูเทืองในเขตยึดครองของฝรั่งเศส ได้สะท้อนให้เห็นถึงการแบกรับภาระของชาวบ้านในเรื่องการบูชาผีว่า

“...ลักษณะของชาวภูเทือง นับถือผีเป็นพระเจ้า ในสัปดาห์หนึ่ง ๆ จะมีเวลาทำงานสัก 3 วันเท่านั้น เพราะเขาต้องถือวันกรรมของเขา...ในวันนั้นต้องทำพิธีต่าง ๆ อันเป็นการนมัสการบวงสรวงผี ...ถึงคราวจะเลี้ยงผีเขาต้องฆ่าควาย 1 ตัว ถ้าเป็นคนจนจะต้องไปเที่ยวยืมเงินจากคนอื่น แล้วต้องซื้อควายให้ได้ไม่ว่าจะถูกหรือแพง บางคนทำให้หนี้สินสืบถึงลูกหลานก็มี...”²⁸⁷

4.2 มิชชันนารีอเมริกันกับการทำพันธกิจในล้านนา พ.ศ. 2441-2464

ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจในล้านนา ดังกล่าวข้างต้น เป็นช่วงที่มิชชันนารีอเมริกันยังคงมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมของตนเองเพื่อสร้างและดำรงความเป็นชุมชนชาวคริสต์อย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน โดยในช่วง พ.ศ. 2441-2464 มิชชันนารีอเมริกันได้ดำเนินกิจกรรมหลักเพื่อเป้าหมายทางศาสนา คือ การจัดการศึกษา การจัดการด้านการแพทย์และการสาธารณสุข อย่างกว้างขวางมากขึ้น และมีการขยายขบวนการที่มีความสำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ งานด้านการพิมพ์ที่ได้จัดตั้งมาตั้งแต่ พ.ศ. 2435 กิจกรรมทั้งสามส่วนนี้มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตของชุมชนชาวคริสต์โดยตรง ขณะเดียวกันก็นับเป็นส่วนสำคัญในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจในล้านนาที่มาจากอิทธิพลการเคลื่อนไหวของรัฐบาลกรุงเทพฯ ด้วย

²⁸⁶ศึกษารายละเอียดได้ใน พูนพร พูนทาจกร, “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในมณฑลพายัพหลังการตัดเส้นทางรถไฟสายเหนือ พ.ศ. 2464-2484,” หน้า 58-70.

²⁸⁷อินทร์ปิ่น ตีตันนา, “การประกาศคริสต์ศาสนาที่จอมแสง,” ข่าวคริสต์จักร 2 (สิงหาคม 1933):

4.2.1 การจัดการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันในบริบทการจัดการศึกษาของรัฐบาลสยาม

ระหว่าง พ.ศ. 2441-2464 เป็นช่วงที่มิชชันนารีอเมริกันได้พัฒนาและขยายกิจกรรมด้านการศึกษาออกไปอย่างกว้างขวาง โดยเมื่อมิชชันนารีอเมริกันได้จัดตั้งศูนย์มิชชันในแต่ละหัวเมืองในล้านนา ก็ได้ริเริ่มงานด้านการศึกษาควบคู่กับการให้บริการด้านการแพทย์เพื่อเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่คริสต์ศาสนาตามแบบฉบับที่ได้จัดทำที่เชียงใหม่ และเมื่อรัฐบาลกรุงเทพฯ เข้ามาจัดการปฏิรูปการเมืองการปกครองในล้านนาเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาลก็ได้ให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาอย่างจริงจัง เฉพาะอย่างยิ่งภายหลังการปราบกบฏเงี้ยว พ.ศ. 2445 รัฐบาลกรุงเทพฯ ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญเร่งด่วนในการจัดการศึกษาแก่ราษฎรอย่างทั่วถึง²⁸⁸ จึงได้ทำการปฏิรูปการศึกษาในมณฑลพายัพพร้อมกันกับการปฏิรูปทางการเมืองการปกครองที่มุ่งสร้างความเป็นรัฐชาติอย่างชัดเจน โดยมีแนวคิดและเป้าหมายที่สำคัญคือ การจัดการศึกษาเพื่อเตรียมคนสำหรับรับราชการและเร่งรัดจัดการศึกษาเพื่อสร้างสำนึกแห่งความเป็นไทยหรือสร้างความเป็นเอกภาพสนองต่อการปกครองรวมศูนย์แบบรัฐประชาชาติ ทั้งนี้เพราะหัวเมืองในมณฑลพายัพมีภาษาและวัฒนธรรมแตกต่างจากส่วนกลาง ขณะที่ชนชั้นนำและคนทั่วไปที่กรุงเทพฯ เคยมีทัศนคติต่อหัวเมืองแถบนี้ในลักษณะของความ “เป็นลาว” แต่เมื่อสถานการณ์และสภาพแวดล้อมทางการเมืองระหว่างประเทศในภูมิภาคนี้ได้เปลี่ยนแปลงไป ทำให้รัฐบาลกรุงเทพฯ ต้องมุ่งสร้างความมั่นคงของพระราชอาณาจักรทั้งด้านการเมืองและสังคม และมีแนวคิดว่าการจัดการศึกษาจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้ประชาชนในแต่ละท้องถิ่นได้รับการปลูกฝัง และกลมกลืนให้มีความรู้สึกเป็นคนในชาติเดียวกัน ดังที่กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ทรงมีความเห็นในเรื่องการจัดการศึกษาที่ในเมืองน่านเมื่อ พ.ศ. 2438 ว่า

“...นครเมืองน่านก็นับเป็นเมืองใหญ่ ควรจะให้จัดตั้งโรงเรียนมีครูอาจารย์ฝึกหัดบุตรหลานนายพระยาเท้าแสนให้เรียนหนังสือ หนังสือไทยจะเปน ประโยชน์

²⁸⁸ ก่อนหน้านั้นมีการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดข้าราชการชั้นในเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. 2437 เพื่อฝึกหัดเจ้านาย บุตรหลานและราษฎรของเมืองเหนือให้รู้ภาษาไทยกลางและรู้งานราชการ เป็นการเตรียมคนเข้ามาปฏิบัติหน้าที่การงานในระบบราชการแบบใหม่ แต่อยู่ไม่นานโรงเรียนแห่งนี้ล้มเลิกไปเนื่องจากไม่ค่อยได้รับความสนใจจากเจ้านายบุตรหลาน และพระยาทรงสุรเดชข้าหลวงมณฑลพายัพถูกเรียกตัวกลับกรุงเทพฯ (หจช. ร.5 ม 58/63 เรื่องจัดนักเรียนฝึกหัดรับราชการมณฑลลาวเฉียง, 17 ตุลาคม ร.ศ. 115 อ้างจาก สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 387.)

แก่ราชการต่อไปภายหน้าทั้งจะเป็นที่ชักภาให้กลมเกลียวสนิทกับคนไทยมากขึ้น

...²⁸⁹

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราโชบายในการจัดการศึกษาที่เมือง เชียงใหม่ (มณฑลพายัพ) เมื่อ พ.ศ. 2448 ว่า

...ความปรารถนาไซ้จะให้แต่ความรู้ส่วนอักษรวิธีอย่างเดียวนั้นจะสั่งสอนให้ รู้จักทางราชการ และให้รู้การดีที่จะกลมเกลียวกับไทย ซึ่งจะเข้ากันได้เช่นนั้น ต้องมีความคิดและความรู้ถึงกัน ความมุ่งหมายต้องเป็นอย่างเดียวกันคือหวัง ต่อความเจริญของบ้านเมือง ซึ่งรวมกัน เพราะฉะนั้น ผู้ซึ่งจะไปจัดการเล่า เรียนจะต้องเป็นผู้ที่ไม่มีสันดานเย่อหยิ่ง หมิ่นประมาทพวกลาวว่าเลวทราม กว่าคนไทย ด้วยประการทั้งปวง จะต้องมึสติปัญญาที่จะหาทางสั่งสอนชักโยง ให้พวกลาวรู้สึกว่าเป็นข้าราชการฤาเป็นพลเมืองอย่างเดียวกับคนไทย ถ้าทำ ดีก็คงจะได้ดีเหมือนกับคนไทย...²⁹⁰

ในการจัดการศึกษาตามพระราชดำรินี้ยังทรงเน้นย้ำในเรื่องประโยชน์อันสำคัญคือ "โรงเรียนนั้นจะต้องถือว่า ตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ราชการเหมือนกับมิชชันนารี เขาตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ แฝ่ศาสนา..."²⁹¹ นั่นคือเป็นการแสดงถึงเป้าหมายหลักในการจัดการศึกษาของรัฐบาลกรุงเทพฯ ที่ มุ่งเน้นการขัดเกลาก้าวสูงสังคมเพื่อสร้างคนรองรับความเป็นรัฐสมัยใหม่ที่รวมเอาสังคมและกลุ่มคน อันหลากหลายให้เป็นเอกภาพภายใต้อุดมการณ์ของความเป็นชาติ²⁹² ต่างจากลักษณะของการ ศึกษาแบบจารีตที่มุ่งถึงการอ่านออกเขียนได้ของกุลบุตรในรูปแบบความรู้ที่เป็นของท้องถิ่นและ การถ่ายทอดอาชีพเฉพาะด้านกับการถ่ายทอดคติความเชื่อทางศาสนาที่ไม่ใช่การศึกษาอย่างเป็น รูปแบบ

²⁸⁹ หจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.58/151 จะจัดตั้งโรงเรียนที่เมืองน่าน, 27 พฤศจิกายน ร.ศ. 114. อ้างจาก สมศักดิ์ ลีธราช, "ความสำคัญของเมืองแพร่และน่าน..." หน้า 134.

²⁹⁰ สจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ศ.2/10 พระบรมราโชบายการเล่าเรียนเมืองเชียงใหม่, 7 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 124

²⁹¹ เรื่องเดียวกัน,

²⁹² ศึกษารายละเอียดและการอภิปรายเรื่องนี้ได้ใน สวัสดิ์ อ่องสกุล, การปฏิรูปการศึกษาใน ล้านนา : การสร้างเอกภาพแห่งชาติ (พ.ศ. 2446-2475)," ศึกษาศาสตร์สาร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 10 2-4(ต.ค. 24 - ก.ย. 25) : 29-48. วิบูลย์ ทานุชิต, "การปฏิรูปการศึกษาในล้านนา : สมัยเป็นมณฑลเทศาภิบาล," ใน วิทยาลัยครูเชียงใหม่, ล้านนากับการศึกษาแบบใหม่ (กรุงเทพฯ : นวกมล, 2527) : 53-70.

จากพระบรมราโชบายที่ได้ยกเอาการจัดการศึกษาของมิชชันนารีมาเป็นตัวแบบเพื่อ
 ที่แนะนำให้ผู้ที่มารับผิดชอบได้เห็นถึงการกำหนดจุดหมายที่เด่นชัดน่าจะเกี่ยวข้องกับประสบการณ์
 ของชนชั้นนำสยามที่ได้เห็นบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในการจัดการศึกษาอย่างเป็นรูปแบบ
 สำหรับสามัญชนทั่วไปในสังคมสยามมาก่อน และจากคำกราบบังคมทูลของสมเด็จพระบรม
 โอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ที่ทรงเสนอต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในวาระเดียว
 กันนี้ว่า "...ถ้าประสงค์จะให้พวกลาวเขื่อง จะฝึกหัดในทางอื่นได้ไม่ดีเท่ากวาดเด็กเข้าโรงเรียน จะ
 ได้ดีดัดสันดานและความคิดเสียตั้งแต่ยังเยาว์"²⁹³ นับเป็นแนวทางที่บ่งชี้ถึงการปฏิบัติที่พุ่งเป้าหมาย
 ไปยังคนรุ่นใหม่ที่จะต้องถูก "ล้างสมอง" เช่นเดียวกับการปฏิบัติของมิชชันนารีอเมริกันในด้าน
 การศึกษาที่มีมาแต่แรก แนวการปฏิบัติในการจัดการศึกษาแบบสมัยใหม่หรือแบบโรงเรียนในหัว
 เมืองได้เป็นนโยบายเร่งด่วนที่จะส่งผลกระทบต่อบทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในด้านนี้โดยตรง

อย่างไรก็ดี ในการจัดการศึกษาของรัฐบาลกรุงเทพในหัวเมืองล้านนาระยะแรกนั้น
 ในเรื่องการสอนภาษาไทยที่มีมาตั้งแต่การออกพระราชบัญญัติการจัดการเล่าเรียนในหัวเมือง พ.ศ.
 2441 โดยเฉพาะภายหลังกฎเงี้ยวได้มีการวางนโยบายจัดการศึกษาที่จะให้มีการสอนให้รู้หนังสือ
 ไทยกลาง มุ่งเน้นการอ่านออกเขียนได้เป็นสำคัญ ซึ่งจากแนวนโยบายต่าง ๆ ที่ตอบสนองของความ
 จำเป็นของรัฐบาลกรุงเทพจะทำให้ภาษาของท้องถิ่นลดความสำคัญลงและเสื่อมสลายไปในที่สุด
 การจัดการศึกษาในสมัยปลายรัชกาลที่ 5 ได้มีเป้าหมายให้แต่ละหัวเมืองจัดตั้ง
 "โรงเรียนหนังสือไทย" ให้ได้อย่างน้อยหัวเมืองละ 1 แห่ง โดยชักชวนเจ้าชายและกลุ่มคนในท้องถิ่น
 ได้ร่วมบริจาคทุนทรัพย์จัดตั้งโรงเรียนแบบเลี้ยงตนเองเนื่องจากรัฐบาลกลางกรุงเทพได้จัดสรร
 งบประมาณด้านนี้ไว้ น้อยมาก (ประมาณร้อยละ 7.04 เท่านั้น) การชักชวนดังกล่าวได้รับความ
 ร่วมมือจากเจ้าชายหัวเมืองเหนือเป็นอย่างดีได้บริจาคที่ดินเพื่อจัดตั้งโรงเรียนประจำมณฑลและ
 จังหวัดทุกแห่ง²⁹⁴ พร้อมทั้งมีกลุ่มพ่อค้า คหบดี และประชาชนได้ร่วมสนับสนุนทุนทรัพย์
 เช่นเดียวกัน ส่วนตามท้องที่หรือแขวงได้มีการกระตุ้นให้จัดตั้งโรงเรียนโดยอาศัยทุนทรัพย์จาก
 ราษฎรในท้องถิ่นจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลเพื่อให้นักศึกษาแก่บุตรหลาน ซึ่งนอกจากจะจัดตั้ง
 โรงเรียนสำหรับผู้ชายแล้วยังมีการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กหญิงด้วย ต่อมาในสมัยรัฐบาล
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เน้นนโยบายปลูกฝังความคิดชาตินิยมแก่เยาวชนให้มี
 ความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ แนวทางการจัดการศึกษาในมณฑลพายัพจึง
 มุ่งสอนความรู้ 2 วิชาคือภาษาไทยและความรู้เรื่องเมืองไทยเพื่อขัดเกลาให้คนพื้นเมืองเป็น

²⁹³ สจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 58/44 รายงานสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 14 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 124.

²⁹⁴ จินตนา มัชฌมบุรุษ, "บทบาทเจ้าชายล้านนาที่มีต่อการศึกษา," ใน วิทยาลัยครูเชียงใหม่, ล้านนากับการศึกษาแบบใหม่ (กรุงเทพฯ : นวกมล, 2527) : หน้า 97-100.

“คนไทย” อย่างกรุงเทพฯ เช่น ให้มีกวดขันการสอนและการพูดภาษาไทยในโรงเรียนแทนภาษาพื้นเมือง การใช้ตำราเรียนจากส่วนกลางที่เน้นเรื่องราวของความเป็นไทย การจัดสื่อในห้องเรียนที่เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นประเทศชาติของไทย รวมถึงการปฏิรูปคณะสงฆ์ล้านนาที่จะต้องใช้ให้มีภาษาไทยในพิธีกรรมการบวชและการสอนพระปริยัติธรรมในวัดเป็นหลัก²⁹⁵ การปฏิรูปการศึกษาดังกล่าวนี้ถึงแม้ว่าในช่วงแรกๆ จะไม่ค่อยมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในหัวเมืองและลงถึงท้องถิ่นชนบทมากนักเนื่องจากปัญหาด้านการบริหารจัดการ ปัญหาด้านงบประมาณ และการขาดแคลนบุคลากร²⁹⁶ แต่ถึงกระนั้นก็ตาม การจัดการศึกษาของรัฐบาลกรุงเทพฯ ในล้านนาต่อมานับว่าได้ขยายตัวและมีอิทธิพลต่อระบบการศึกษาที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างความเป็นชาติไทยที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น ซึ่งในทางกลับกันก็เป็นผลทำให้วัฒนธรรมด้านภาษาและองค์ความรู้ต่างๆ ของท้องถิ่นล้านนาถูกทำลายและค่อย ๆ เสื่อมสลายลง

ดังนั้น โดยเป้าหมายและกระบวนการจัดการศึกษาของรัฐบาลกรุงเทพฯ ตั้งแต่ พ.ศ. 2441 เป็นต้นมาคือการขัดเกลาและชักนำสังคมล้านนาให้เปลี่ยนเป็นสังคมแบบสยามหรือทำให้คนล้านนากลายเป็นพลเมืองของสยามในทุกรูปแบบ จะเห็นว่า รัฐบาลกรุงเทพฯ ได้ใช้ระบบการศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างและกำกับจินตนาการของความเป็นชาติสมัยใหม่ (อันเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6) ให้เป็นไปในลักษณะและทิศทางเดียวกันเพื่อประโยชน์ในการปกครอง ดังนั้น การศึกษาศึกษาสมัยใหม่จึงถูกใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดทักษะและอุดมการณ์ของชาติตามที่ถูกปกครองต้องการ²⁹⁷ จากการศึกษาได้แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลกรุงเทพฯ ได้เตรียมหลักสูตรและแบบเรียนเพื่อกล่อมเกลาและสร้างความรู้สึกของความเป็นไทย โดยผ่านแบบเรียนหัดอ่านเขียนและความรู้เกี่ยวกับชาติไทย ทั้งในด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรมจรรยา และอื่น ๆ ดังที่สมเด็จพระวชิรญาณวโรส ผู้บัญชาการศึกษาฝ่ายหัวเมืองได้เตรียมตำราและแบบเรียนที่ผลิตออกมาเป็นหลักสูตรการศึกษาโรงเรียนมูลสามัญของสยาม ใน พ.ศ. 2442 โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ 4 ประการคือ ให้มีความรู้ในวิชาหนังสือไทย วิชาเลขขั้นต้น วิชาเลี้ยงชีพ และวิชาสอนความประพฤติ²⁹⁸ องค์ความรู้ทั้งสิ้นส่วนนี้เน้นเป็นการปลูกฝังทัศนคติและ

²⁹⁵ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, หน้า 410-414.

²⁹⁶ ไพรดศุรายละเอียดที่ Vachara Sinthuprama, "Modern Education and Socio-Cultural Change ....," p. 79-88.

²⁹⁷ Benedict Anderson, *Imagined Communities* : ..., p. 13-15. และ นิธิ เอียวศรีวงศ์, "การเมืองของการศึกษาไทย," *ศึกษาศาสตร์สาร* 1-4 (กันยายน 2535) : 7-18.

²⁹⁸ วารุณี ไอสถาภมย์, "การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ.2411-2475," (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 119-124.

การประพุดเกี่ยวกับ “หน้าที่พลเมือง” ในฐานะที่เป็นคนในชาติเดียวกันที่จะส่งเสริมและบำรุงชาติให้เจริญรุ่งเรือง และเมื่อถึง พ.ศ. 2456 มีการกำหนดนโยบายให้ครูพูดภาษาไทยและห้ามการสอนภาษาล้านนาในโรงเรียน ห้ามคนสยามเรียกคนในล้านนาว่า “ลาว” และพยายามกลบเกลื่อนหรือเปลี่ยนภาพลักษณ์ต่างๆ ของล้านนาที่เป็นลาวให้เป็นไทยในทุกด้าน อีกทั้งในช่วงนี้ยังมีการแต่งแบบเรียนประวัติศาสตร์ที่พยายามสร้างความกลมกลืนระหว่างล้านนากับสยามให้มีความสนิทสนมกลมเกลียวเป็นหนึ่งเดียวกันมากยิ่งขึ้น²⁹⁹ ซึ่งสอดคล้องกับช่วงเดียวกันนี้ที่ได้มีการนำเสนองานศึกษาทางประวัติศาสตร์ในนาม “พงศาวดารโยนก” ของพระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) ตีพิมพ์ในหนังสือวชิรญาณ ระหว่าง พ.ศ. 2441-2442 และต่อมาใน พ.ศ. 2450 ได้จัดพิมพ์เป็นรูปเล่มออกจำหน่ายเป็นครั้งแรก นับเป็นการเชื่อมโยงล้านนาเป็นส่วนหนึ่งในประวัติศาสตร์ชาติไทยที่ “ถูกสร้าง” ในสมัยนั้น นอกจากนี้ยังมีการเขียนพงศาวดารของหัวเมืองเหนืออื่นๆ ที่สัมพันธ์กับทางกรุงเทพฯ โดยในแง่หนึ่งเพื่อเป็นหลักฐานยืนยันต่อชาติมหาอำนาจตะวันตกเกี่ยวกับเรื่องเขตแดนของชาติไทยและในแง่หนึ่งเป็นการสร้างความรู้สึกของการมีประวัติศาสตร์ร่วมกันของชนในชาติที่รวมกันเป็นประเทศสยามนี้ด้วย

มิชชันนารีอเมริกันกับการจัดการศึกษา พ.ศ. 2441-2464 เมื่อพิจารณาถึงการจัดการศึกษาของรัฐบาลกรุงเทพฯแบบสมัยใหม่ในล้านนาดังแต่ พ.ศ. 2441 เป็นต้นมา จะเห็นได้ว่ายังไม่ได้ดำเนินการควบคุมโรงเรียนของมิชชันนารีอเมริกันให้อยู่ในระบบเดียวกับส่วนกลางอย่างเต็มที่นัก จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2461 จึงมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ และใน พ.ศ. 2464 มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาแห่งชาติฉบับแรก ซึ่งนับเป็นการเข้ามากำกับเรื่องการศึกษาของรัฐบาลกลางกรุงเทพฯโดยผ่านกระบวนการจัดการศึกษาระดับชาติอย่างเต็มรูปแบบ ดังนั้น ในช่วง พ.ศ. 2441-2464 มิชชันนารีอเมริกันจึงยังคงมีบทบาทสำคัญในการจัดการศึกษาที่มีการดำเนินกิจกรรมด้านการศึกษาที่เป็นตัวของตัวเองอย่างมาก มีการเตรียมหลักสูตรการเรียนการสอนที่ใช้ในเครือข่ายโรงเรียนของมิชชันนารีโดยกรรมการการศึกษาของมิชชัน (Board of Education) ที่ตอบสนองในทางศาสนาอย่างเด่นชัด นอกจากนี้ยังมีการปรับปรุงและพัฒนาตนเองเพื่อแข่งขันกับโรงเรียนของรัฐบาลก็ได้มีการก่อตั้งโรงเรียนประจำหัวเมือง และการขยายการจัดการศึกษาสู่ท้องถิ่นอย่างกว้างขวางนับตั้งแต่ พ.ศ. 2448 เป็นต้นมา ในที่นี้จะกล่าวถึงการจัดการศึกษาของมิชชันนารีในสองส่วนคือการจัดการศึกษาในศูนย์มิชชันกับการส่งเสริมการจัดตั้งโรงเรียนในคริสตจักรหรือในศูนย์กลางชุมชนชาวคริสต์

การจัดการศึกษาในศูนย์กลางมิชชันที่สำคัญคือที่เชียงใหม่ที่มีโรงเรียนสตรีมิชชันและ

²⁹⁹ดูรายละเอียดใน เตือนใจ ไชยศิลป์, “ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ. 2437-2476,” หน้า 189-200.

โรงเรียนชายวังสิงห์คำเป็นหลัก ต่อมาราว พ.ศ. 2439 ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนเฟรนเนอร์มิวมโมเรียลสำหรับเด็กเล็กประจำคริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่หนึ่ง เชียงใหม่ ซึ่งเข้าใจว่าจะเป็นโรงเรียนตัวอย่างในการจัดตั้งโรงเรียนประจำคริสตจักรท้องถิ่นทั่วไปด้วย และในการจัดการศึกษาตามศูนย์มิชชันอื่น ๆ จนถึง พ.ศ. 2446 มีโรงเรียนประจำศูนย์มิชชันที่ลำปาง น่าน และเชียงราย

ศูนย์มิชชันลำปางได้มีการพัฒนามานานพอสมควรคือนับตั้งแต่แคทเธอริน ฟลีสันเข้ามาเป็นมิชชันนารีที่ลำปางใน พ.ศ. 2431 ได้รวบรวมเด็กหญิงที่อยู่ละแวกใกล้เคียงบ้านพักมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาเรียนหนังสือ กระทั่งภายหลังได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้น มีการสร้างอาคารเรียนที่ได้รับการสนับสนุนจากบริษัท Borneo Trading Company ต่อมาใน พ.ศ. 2448 มีการสร้างอาคารเรียนหลังใหม่ด้วยไม้สักเสร็จสมบูรณ์ราว พ.ศ. 2448 โดยได้รับการสนับสนุนจากบริษัท Bombay, Burma Timber Corporation และบริษัท Borneo Trading Company ยังได้สนับสนุนอุปกรณ์สำหรับทำโต๊ะเรียน ซึ่งการได้รับการสนับสนุนจากบริษัททำไม้ดังกล่าวนี้เชื่อว่าเป็นความสัมพันธ์และการเกื้อหนุนของชุมชนชาวตะวันตกในลำปาง และการสนับสนุนด้านการศึกษาจะทำให้มีคนที่มีความรู้ความสามารถตอบสนองต่อความจำเป็นทางธุรกิจสมัยใหม่มากขึ้น จากงานเขียนแสดงว่าเมื่อเปิดภาคเรียนในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2448 มีนักเรียน 45 คน ซึ่งมี 11 คนไม่ได้มาจากครอบครัวคริสเตียน และมีนักเรียนประจำเพียง 8 คนเนื่องจากนักเรียนที่อยู่ยังหมู่บ้านห่างไกลต้องอยู่บ้านช่วยพ่อแม่ทำนา³⁰⁰ ส่วนการจัดการศึกษาสำหรับเด็กชายที่ศูนย์มิชชันลำปางได้มีการสร้างอาคารเรียนมาตั้งแต่ พ.ศ. 2433 โดยที่เฟลิสต์ผู้รับผิดชอบมีจุดประสงค์ที่จะจัดตั้งโรงเรียนแบบอาชีวศึกษา และเมื่อเทเลอร์ได้เป็นผู้รับผิดชอบต่อมาทำให้โรงเรียนมีความมั่นคงขึ้น ใน พ.ศ. 2453 มีการสร้างอาคารเรียนหลังใหม่และใช้ชื่อโรงเรียนว่า "เคนเน็ตแมคเคนซี" เป็นอนุสรณ์สำหรับทายาทตระกูลแมคเคนซีที่เป็นนักเรียนวันอาทิตย์ (Sunday School) ของคริสตจักรแห่งหนึ่งในสหรัฐอเมริกา โรงเรียนแห่งนี้มีการพัฒนาแผนกอาชีวะทั้งด้านการเกษตรและโรงฟอกหนัง ซึ่งในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 โรงฟอกหนังของโรงเรียนเป็นแหล่งผลิตเข็มขัดและรองเท้าสำหรับทหารในกองทัพไทยที่สำคัญยิ่งแห่งหนึ่ง อีกทั้งการผลิตรองเท้าจากโรงฟอกหนังของโรงเรียนที่รองรับกับการรณรงค์กำจัดโรคพยาธิปากขอและการสร้างสุขอนามัยสำหรับประชาชนของรัฐบาลสยามในช่วง พ.ศ. 2460 เป็นต้นมา³⁰¹ โรงฟอกหนังของโรงเรียนเคนเน็ตแมคเคนซีในภายหลังต่อมาได้กลายเป็นอุตสาหกรรมสำคัญที่เจ้าบุญวาทวงศ์มานิตย์แห่งลำปางได้เข้ามาลงทุนมี

³⁰⁰Katherine Neville Fleeson, "The New Building for the Lakawn Girl's School," *The Laos News*, 1 4(October 1904) : 93-94.

³⁰¹Herbert H Smith, "Tan Siamese Leather for Democracy," *The Continent*, 43 (October 24, 1918) : 1181. William Beach, "Siam's Greatest Enemy," *The Laos News*, 13 3(July 1917) : 92-97.

หุ้นส่วนด้วยและนับเป็นกิจการที่มีกำไรมาก³⁰²

การจัดการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันที่ศูนย์มิชชันแพร่และน่านก่อนดำเนินการได้ล่าช้าเนื่องจากขาดแคลนกำลังของมิชชันนารีและทุนทรัพย์ เช่นที่แพร่มิชชันนารีอเมริกันได้จัดตั้งโรงเรียนอย่างมั่นคงใน พ.ศ. 2455 เมื่อมีการย้ายที่ตั้งของศูนย์มิชชันมายังบ้านทุ่ง (บนเส้นทางจากแพร่สู่เด่นชัย) ขณะนั้นมีนักเรียนชาย 44 คน นักเรียนหญิง 42 คน อาเธอร์ แมคมูลลิน รับผิดชอบโรงเรียนชาย นางมากาเรต กิลล์ และนางมาเบล คอร์ท รับผิดชอบโรงเรียนหญิง ภายหลังจากนั้นมีมิชชันนารีเข้ามาผลัดเปลี่ยนรับผิดชอบค่อนข้างบ่อยเนื่องจากมิชชันนารีส่วนใหญ่ประจำอยู่ที่ศูนย์มิชชันนารีแพร่ไม่นานนัก ส่วนที่ศูนย์มิชชันน่านมิชชันนารีอเมริกันได้นำเด็กมาเรียนหนังสือตั้งแต่ระยะแรกเริ่มมีศูนย์มิชชันน่าน แต่โรงเรียนเปิดขึ้นอย่างเป็นทางการในวันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2450 เรียกว่า Boys Christian High School of Nan มีทั้งนักเรียนประจำและไปกลับ เมื่อถึง พ.ศ. 2453 แมเรียน บี. ปาล์มเมอร์ เข้ามารับผิดชอบโรงเรียนชายและหม่อมปาล์มเมอร์พยายามที่จะจัดชั้นสอนนักเรียนหญิง แต่ทำได้ไม่นานก็หยุดไป จนกระทั่ง พ.ศ. 2455 ลูซี่ สตาร์ลิง ได้เข้ามารับผิดชอบจัดตั้งโรงเรียนหญิง และใน พ.ศ. 2456 ได้ก่อสร้างอาคารเรียนชายอย่างถาวรโดยได้รับทุนสนับสนุนจากคริสตจักรลินคอล์นในมลรัฐเนบราสก้า ประเทศสหรัฐอเมริกา และมีการก่อสร้างอาคารเรียนหญิงในปีต่อมา เมื่อมีการเปิดใช้อาคารเรียนชายหลังใหม่ได้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนเป็น "โรงเรียนลินคอล์นอะแคเดมี" ส่วนอาคารเรียนหญิงสำเร็จลงใน พ.ศ. 2450 และได้เปลี่ยนชื่อเป็น "โรงเรียนรังษีเกษม" ตามพระนามสมเด็จพระองค์เจ้าภาณุรังษีที่เสด็จเยี่ยมกิจการของมิชชันนารีเมืองน่านในเวลานั้น เมื่อรัฐบาลสยามประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2461 โรงเรียนของศูนย์มิชชันที่น่านได้เปลี่ยนให้ครูในท้องถิ่นเป็นผู้นำ ครูเคียน พันธุ์ประยูร ได้เป็นครูใหญ่คนเมืองคนแรกของโรงเรียนลินคอล์นอะแคเดมี ใน พ.ศ. 2462 ส่วนโรงเรียนรังษีเกษม มีครูคำเอี้ย (นางจงดี้ วุฒิการณ์) เป็นครูใหญ่คนเมืองคนแรกเมื่อ พ.ศ. 2467

สำหรับศูนย์มิชชันเชียงรายได้ เมื่อมีมิชชันนารีอเมริกันเข้าไปประจำที่ศูนย์มิชชันเชียงรายได้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กหญิงและชายด้วย ซึ่งจากข้อมูลมิชชันนารีใน พ.ศ. 2447 แสดงว่าที่ศูนย์มิชชันเชียงรายได้มีโรงเรียนแบบไป-กลับ 2 โรง วิลเลียม เอ. บริกส์ นายแพทย์มิชชันนารีที่เชียงรายได้เป็นผู้หนึ่งที่ช่วยพัฒนาการศึกษาให้มั่นคง โดยในช่วง พ.ศ. 2457-2460 ได้สร้างอาคารเรียนสำหรับโรงเรียนหญิง ใช้ชื่อว่า "โรงเรียนสตรีวิชาคาร" และยังหาทุนสร้างอาคารเรียนสำหรับเด็กชายด้วย

³⁰² หจข. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.27/10 สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนครราชสีมา กราบ บังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, วันที่ 5 มกราคม พ.ศ. 2463. อ้างจากเดือนใจ ไชยศิลป์, "ล้านนาในการรับรัฐของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ. 2437-2476," หน้า 132.

จากการสำรวจเบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดตั้งโรงเรียนของมิชชันนารีอเมริกันตามศูนย์มิชชันต่างๆ จะเห็นว่า เป็นมีการพัฒนาขึ้นตามลักษณะและศักยภาพของแต่ละแห่ง โดยอาศัยการชักชวนสนับสนุนจากองค์กรคริสตจักรในสหรัฐอเมริกาเป็นหลัก และจากกลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจในท้องถิ่น ขณะที่ยังมีรายได้จากค่าเล่าเรียนซึ่งเชื่อว่ามีไม่มากนัก เนื่องจากยังมีนักเรียนน้อยมากและส่วนใหญ่เป็นนักเรียนจากชุมชนชาวคริสต์ที่มิชชันนารีอเมริกันต้องการให้เข้ามาับการศึกษาเพื่ออบรมขัดเกลาให้มีนิสัยแห่งความเป็นคริสเตียนอย่างเต็มที่ จึงไม่เก็บค่าเล่าเรียนแต่ให้ทำงานพิเศษกับมิชชันนารีทดแทนค่าเล่าเรียน จากข้อมูลใน พ.ศ. 2447 แสดงว่านักเรียนของโรงเรียนสตรีอเมริกันเชียงใหม่ส่วนใหญ่เป็นนักเรียนประจำ เก็บค่าเล่าเรียนได้ต่อคนไม่เกินเดือนละ 1 รูปี ขณะที่ค่าเล่าเรียนที่เก็บได้มีตั้งแต่คนละ 1 สลึง จนถึงสูงสุดไม่เกิน 3 รูปี ต่อเดือน³⁰³ และโดยส่วนใหญ่แล้วจะเห็นว่า หากเป็นนักเรียนจากชุมชนชาวคริสต์ทางโรงเรียนมักจะทำค่าเล่าเรียนเป็นข้าวและผลผลิตทางการเกษตรสำหรับเลี้ยงดูนักเรียนในแผนกประจำ

อนึ่ง จากปัญหาเรื่องรายได้จากค่าเล่าเรียนเพื่อจุนเจือการจัดการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันที่ต้องเลี้ยงตนเองตามนโยบายของกรรมการมิชชันต่างประเทศที่มีมาตั้งแต่ พ.ศ. 2438 ทำให้ต้องหวังพึ่งงบประมาณจากค่าเล่าเรียนด้วย ดังที่มีคำเรียกร้องของครูที่ให้ผู้ปกครองชำระค่าเล่าเรียนในหัวข้อ "การตอบแทนบุญคุณโรงเรียน" ปรากฏในหนังสือ "สิริกิตติสัปดาห์" พ.ศ. 2460 ว่า

...เมื่อเขาบุตรมาฝากธัมมดากที่ย่อมตกลงเสียค่าเล่าเรียนแลค่าอาหารการกิน
 เป็นต้น ฝ่ายทางอาจารย์ก็ได้เล็งดูฐานะของตนว่าสูงต่ำเพียงใดมีพอกินค
 ว่าบพอกินปนพอม้าย แม่หม้ายคาว่าเชื่อใด เมื่อพิจารณาดูแล้วจึงได้กะว
 เตอรหนึ่งหื้อได้เสียเท่านั้นเท่านั้นฝ่ายบิดตามาตาที่ออรปณญาคือใครเอาเปรียบบ
 ยอมเสียเปรียบกับใครเสียมักฟูปั่นไปปั่นมา ฝ่ายอาจารย์ว่าขอหื้อเสียแก่
 โรงเรียนตามแต่นี้ที่ได้เสียสำหรับบุตรเมื่อบุตรนั้นอยู่บ้านเขาใคร ยอมใครมาเรีย
 รด้วยมือเปาบ่าตายหรือ เมื่อตกลงกันแล้วก็เลี้ยงเตอรเลี้ยงเดิมก็อ้างเหตุต่าง ๆ
 จนถึงนั้นต้องค้างอยู่ถ้าเป็นดังนี้จักเรียกว่ารู้คนอย่างใดได้ โรงเรียนต้องหื้อเงิ
 เตอรครูที่ได้สอรบุตรหลานของตนนั้นคู่เตอรก็ถ้าเป็นดังนี้โรงเรียนจักเอาเงินที่
 ไหนมาหื้อเล่า โรงเรียนทุกโรงบมีบ่อเงินบ่ค่าเท่าามีบ่ความรู้ผู้ใดใครซ้อก็มีความ

³⁰³ Catherine Andrews Denman, "A Visit to the Chiang Mai School," *The Laos News* 14(October, 1904) : 103.

ข้อเขียนนี้เป็นบทความตีพิมพ์เป็นภาษาล้านนา ลงในหนังสือ "สิริกิตติสัปดาห์" หรือ "สิริกิตติศัพท์" ซึ่งเป็นหนังสือข่าวสารของมิชชันในล้านนา การอ้างอิงนี้เป็นการปริวรรตเป็นภาษาไทยโดยจันทร์แรม ชัยศรี และ อริศา เลิศพฤกษ์

ยินดีขอเชิญมาซื้อเมื่อตกลงซื้อแต่บ่เอาเงินหื้อหื้อสมกับราคาของจักสมควรรอยู่
ชา...³⁰⁴

และในปลายปีเดียวกันได้มีบทความกล่าวถึงเรื่องการอุดหนุนค่าเล่าเรียนอีกว่า

...การเจ้ตั้งโรงเรียนขึ้นนั้นบ่ใช่เป็นการหาผลกำไรแต่ตั้งขึ้นเปือประโยชน์แลกล
เป็ยรแลเปือบำรุงพระศาสนาเปันต้น ครูอาจารย์ผู้สละการอื่นกั้หน้าเอาแต่การ
สอนฝ่ายเดียวเช่นนี้ถ่านักเรียรอรรถการอุดหนุนด้วยเงินรอนหน้ากั้วโรงเรียนจักอ้อร
กำลังลงเหมือรกัน วิชฌานั้นเปันของที่จักซื้อด้วยเงินสิ่งเดียวบ่ได้เพราะถ่าซื้อเอา
ได้ผู้มั่งมีคู้จักซื้อเอาค่าเดียวเหมือรซื้อของที่ตลาดจับบ่เปิงเวลาไปเล่าเรียน...³⁰⁵

ความนิยมในโรงเรียนของมิชชันนารีอเมริกันปรากฏให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นที่ศูนย์มิชชัน
เชียงใหม่และลำปางอันเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วกว่าหัวเมือง
อื่น ขณะเดียวกันการดำเนินกิจการโรงเรียนต้องประสบกับการแข่งขันจากการจัดตั้งโรงเรียนของ
รัฐบาลประจำจังหวัด ฝ่ายมิชชันนารีอเมริกันก็พยายามพัฒนาตนเองโดยการหาทุนสนับสนุนการ
ก่อสร้างอาคารเรียนที่มั่นคงเื้ออ่าเพื่อชักจูงให้ผู้คนส่งบุตรหลานเข้ามาเรียน นอกจากนี้จะเห็นว่
ตั้งแต่เริ่มต้นทศวรรษที่ 2440 มิชชันนารีอเมริกันได้ขยายขยายสถานที่จัดตั้งโรงเรียนที่แสดงถึง
แนวโน้มในการพัฒนาโรงเรียนให้ใหญ่โตขึ้น เช่นโรงเรียนชายวังสิงห์คำที่เชียงใหม่ในช่วงที่วิลเลียม
แฮร์ริส เป็นผู้รับผิดชอบตั้งแต่ พ.ศ. 2441 เป็นต้นมา ได้ดำเนินการเพือย้ายที่ตั้งของโรงเรียนจากฝั่ง
ตะวันตกของแม่น้ำปิงซึ่งเป็นแหล่งชุมชนหมู่เจ้านายและที่ตั้งสถานที่ราชการมายังฝั่งตะวันออกที่
ยังมีสภาพเป็นท้องที่ว่างเปล่า โดยแฮร์ริสได้ซื้อที่นาของบริษัทป่าไม้ของอังกฤษที่ถูกทิ้งร้างมานาน มี
เนื้อที่ประมาณ 22 ไร่เป็นที่โล่งกว้าง ตรงกลางมีหนองน้ำที่เป็นปลักควายขนาดใหญ่และทางเข้า
เป็นทางแคบ ๆ รกรุงรัง เมื่ออาเธอร์ เจ บราวน์ เลขาธิการของมิชชันฝ่ายต่างประเทศของคริสตจักร
เพรสไบทีเรียน สหรัฐอเมริกา ที่เป็นหัวหน้าใหญ่ของพวกมิชชันนารีอเมริกันได้มาตรวจเยี่ยมงาน
มิชชันที่เชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2445 ได้เห็นสถานที่ดังกล่าวแล้วคงไม่ค่อยพึงพอใจนัก ดังที่แฮร์ริสได้
บันทึกความทรงจำไว้ว่า "...เมื่อ ดร.อาร์เธอร์ บราวน์ กรรมการจากนิวยอร์กได้มาเยี่ยมศูนย์มิชชัน
ก่อนที่เราจะเริ่มพัฒนาที่ดินผืนนี้ เมื่อท่านเห็นสถานที่ที่ข้าพเจ้าพาท่านไปดู ท่านมองเพียงแวบ

³⁰⁴ นายขอสะกิดโรงเรียนพรินชรอยแยลคอคเลขเชียงใหม่, "บิตตามารดาเกี่ยวข้องกับโรงเรียน
อย่างไร," สิริกิตติสัป (มีนาคม 2460) : 9-10.

³⁰⁵ ครูคำย้ายเชียงใหม่, "คำเตือนสติตเรื่องโรงเรียน," สิริกิตติสัป (มกราคม 2460) : 260.

เดียวและชักม้าออกไปโดยไม่พูดอะไรสักคำ..."³⁰⁶ แต่อย่างไรก็ดี แฮร์ริสและคอร์เนเลียส (ภรรยา เป็นบุตรสาวของแมคกิลวารี) ได้พัฒนาที่ดินดังกล่าวเพื่อเตรียมสำหรับจัดตั้งโรงเรียนแห่งใหม่ โดยปลูกมะพร้าว 200 ต้น และพรรณไม้ดอกชนิดต่าง ๆ มีบางอย่างได้นำเมล็ดพันธุ์มาจากอังกฤษ แฮร์ริส กล่าวว่า จากฝีมือของคอร์เนเลียสทำให้ผืนดินที่ตั้งโรงเรียนกลายเป็นสถานที่สวยงามที่สามารถใช้อวดสาวยตาได้อย่างเยียมยอดแห่งหนึ่งในภาคเหนือของสยาม³⁰⁷

สำหรับโรงเรียนหญิงได้เริ่มแผนการที่จะย้ายที่ตั้งโรงเรียนแห่งใหม่ใน พ.ศ. 2453 เนื่องจากอาคารเรียนเดิมเก่าแก่และไม่มีการสร้างอาคารเพิ่มเติมได้ เจ้าของที่ดินที่อยู่ติดกันไม่ยอมขาย และรัฐบาลได้สร้างสะพานแห่งใหม่ (สะพานนารัฐ) ที่เกือบมาชิดกับหน้าโรงเรียน ดังนั้นมิชชันนารีจึงมองว่า จะทำให้บริเวณที่ตั้งโรงเรียนมีความแออัดและหากล่าช้าอาจทำให้ที่ดินทางฝั่งตะวันออกแม่น้ำปิงมีราคาสูงขึ้นไม่สามารถซื้อได้ง่าย³⁰⁸ จึงได้ซื้อที่ดินแห่งใหม่ทางบ้านหนองแสงอยู่ถัดออกไปจากที่ดินของโรงเรียนชาย และเริ่มสร้างอาคารเรียนในที่แห่งใหม่เมื่อ พ.ศ. 2464 จนกระทั่ง พ.ศ. 2466 ได้เปิดโรงเรียนแห่งใหม่สอนในระดับชั้นมัธยมเป็นโรงเรียนประจำส่วนโรงเรียนเดิมยังคงเปิดสอนระดับประถมและเป็นโรงเรียนแบบไป-กลับ

จากการพัฒนาสถานที่และการสร้างอาคารเรียนของโรงเรียนชายทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิงนับเป็นการบุกเบิกการพัฒนาพื้นที่บริเวณดังกล่าวนี้ให้มีความเจริญกลายเป็นแหล่งชุมชนทางธุรกิจแห่งใหม่ และเมื่อมิชชันนารียังได้ย้ายกิจการต่าง ๆ มาทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิงทั้งหมด ทำให้บริเวณนี้มีลักษณะเป็นศูนย์รวมกิจกรรมสำหรับชุมชนชาวคริสต์ในเมืองอย่างเด่นชัด นั่นคือเป็นที่ตั้งของ "โบสถ์หลวง" โรงพยาบาล โรงเรียน และโรงพิมพ์

วิสัยทัศน์ในการจัดการศึกษา นับตั้งแต่เริ่มแรกที่มิชชันนารีอเมริกันได้จัดการศึกษามีแนวคิดที่เป็นเป้าหมายหลักอย่างชัดเจนในการใช้การศึกษาเพื่อเผยแผ่คริสต์ศาสนาและส่งเสริมบุตรหลานชาวคริสต์ให้ได้รับการศึกษาเพื่อเตรียมเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ อยู่ในบรรยากาศของการเรียนการสอนแบบคริสเตียนอย่างเต็มที่ แต่เมื่อพิจารณาถึงแนวคิดในการจัดการศึกษา

³⁰⁶William Harris, Recollections by William Harris for My Grand Children, 1950. p. 15. (Typescript)

³⁰⁷Ibid.,

³⁰⁸The American Presbyterian Mission, 001/78 (a), Records of the American Presbyterian Mission, 1845-1979, April 7, 1910 box 2 file 1. (Payap University Archive)

ระยะนี้มีการเคลื่อนไหวของมิชชันนารีอเมริกันเพรสไบทีเรียนที่เชียงใหม่ในการขยายกิจการมาทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง ซึ่งนอกจากการย้ายโรงเรียนแล้ว ยังมีการเตรียมย้ายโรงพยาบาลมาอยู่ในบริเวณเดียวกันกับโรงเรียนด้วย

และเป้าหมายที่แสดงออกในบริบทหรือในสภาพแวดล้อมของสังคมสยามในช่วง พ.ศ. 2441 เป็นต้นมา จะเห็นว่า มิชชันนารีอเมริกันในล้านนาได้แสดงแนวโน้มที่เด่นชัดในการจัดการศึกษาที่สนับสนุนต่อแนวนโยบายที่จะสร้างพลเมืองของรัฐสมัยใหม่ของรัฐบาลกรุงเทพฯด้วย และมีโอกาสในการสร้างภาพลักษณ์ความน่าเชื่อถือโดยการผูกพันตนเองเข้ากับเจ้านายชั้นสูงของราชสำนักสยาม ดังเช่นกรณีการย้ายโรงเรียนชายของมิชชัน (โรงเรียนชายวังสิงห์คำ) มายังสถานที่แห่งใหม่ซึ่งได้รับพระราชทานนามจากสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธว่า "The Prince Royal's College" อันเป็นชื่อที่แฮร์ริสไม่เคยคิดมาก่อน (ทั้งนี้เพราะแฮร์ริสกำลังนึกถึงชื่อ "โรงเรียนยุพราช" มากกว่า) และไม่กล้าใช้ชื่อนี้เพราะเป็นนามที่แสดงเป้าหมายอันสูงส่งของการจัดการศึกษาถึงขั้นวิทยาลัย แต่แมคกิลวารี พ้อตาของแฮร์ริสและเป็นมิชชันนารีที่มีประสบการณ์สูงในสยามและล้านนา "...ได้แนะนำอย่างชาญฉลาดยิ่งว่า ข้าพเจ้าไม่มีทางเลือกหรือนอกจากยอมรับนามนี้และทำให้เจริญเติบโตไปสู่เป้าหมายนั้น..."³⁰⁹ เข้าใจว่า แมคกิลวารีที่ได้คลุกคลีกับสังคมไทยมานานและมีความนิยมต่อแนวทางของรัฐบาลกรุงเทพฯในการจัดการเปลี่ยนแปลงในหัวเมืองทางเหนือได้มองว่า เป็นโอกาสที่ดีจึงเห็นชอบกับเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง

การพระราชทานนามดังกล่าว นับเป็นการแสดงถึงแนวทางของโรงเรียนมิชชันแห่งนี้ในอนาคต นั่นคือ การดำเนินกิจการที่จะส่งเสริมพระเกียรติยศแห่งเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดินของประเทศสยาม และการพระราชทานนามโรงเรียนที่เหนือความคาดฝันน่าจะเป็นพระราชปฏิญาณของเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธที่ทรงสามารถ "กำกับ" โรงเรียนชายของมิชชันไว้โดยชื่อที่พระราชทานให้ ซึ่งจะกลายเป็นภาพลักษณ์อย่างหนึ่งของโรงเรียนในฐานะเป็น "โรงเรียนของมกุฎราชกุมาร" และเมื่อพิจารณาจากคำกราบบังคมทูลของแฮร์ริสในการจัดการศึกษาที่ได้ย้าถึงเจตนารมณ์อันสำคัญของโรงเรียน เป็นที่ชัดเจนว่า ได้พิจารณาตัวต่อผู้ที่จะเป็นพระมหากษัตริย์ของสยามในอนาคตไว้ว่าโรงเรียนแห่งนี้จะทำหน้าที่สั่งสอนอบรมนักเรียนให้เป็นพลเมืองดี มีคุณธรรม มีทักษะความสามารถที่จงรักภักดีต่อชาติและราชบัลลังก์ ดังคำกราบบังคมทูลที่ย้าในตอนท้าย ดังนี้

ด้วยเจตนารมณ์ที่ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้เฝ้าฝันถึงอนาคตของโรงเรียนแห่งนี้ แม้ว่าอาจต้องใช้เวลาอันยาวนานกว่าที่จะได้เห็นสิ่งที่วาดหวังไว้ แม้เพียงเศษเสี้ยวหนึ่ง แต่อย่างน้อยที่สุด ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะยังคงพยายามรักษาเจตนารมณ์ทางการศึกษานี้สืบต่อไป และข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีความเชื่อมั่นอยู่อย่างหนึ่งว่า ในแต่ละปีโรงเรียนนี้จะพัฒนาบุคลากรที่มีความจงรักภักดีต่อชาติและราชบัลลังก์ เป็นพลเมืองของประเทศเป็นคนชำนาญการ

³⁰⁹ Harris, *Recollections by William Harris...*, p. 16.

และเป็นคนชื่อตรง³¹⁰

ในคำกราบบังคมทูลของแฮร์ริสที่กล่าวมาก่อนลงท้ายนี้ ได้แสดงถึงแนวคิดหรือวิสัยทัศน์ในการจัดการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันที่ชัดเจน ได้แก่ การให้ความสำคัญกับการสอนความรู้ที่เป็นหลักการเบื้องต้นของการศึกษาในยุคร่วมสมัย นั่นคือ การอ่าน (Reading) การเขียน (Writing) และการคิดคำนวณ (Arithmetic) หรือที่เรียกว่า Tree R's พร้อมทั้งได้เน้นเรื่องการสอนทางด้านศาสนาและจริยธรรมที่เป็นการพัฒนาอุปนิสัย ซึ่งถือเป็นหลักปรัชญาของโรงเรียนในแนวทาง “คุณธรรมนำความรู้” ที่มิชชันนารีอเมริกันถือว่าเป็นจุดเด่นในการจัดการศึกษาของตนตลอดมา ดังความว่า

...เป้าหมายสูงสุดของการศึกษาคือการพัฒนาอุปนิสัย ไม่มีเป้าหมายอื่นใดไม่ว่าจะให้ประโยชน์สักแค่ไหน ไม่ว่าจะแก้ตัวอย่างไร ในระยะยาวการพัฒนาอุปนิสัยจะนำมาซึ่งความพึงพอใจในที่สุด ในเรื่องการพัฒนาอุปนิสัยนี้มีปัจจัยที่จำเป็นมาเกี่ยวข้องอยู่สองประการ คือการฝึกอบรมจิตใจและการค้นหาสัจธรรมในศาสนาและจริยธรรมอันล้ำเลิศ น่าเสียดายที่ว่าบ่อยครั้งได้มีการมองข้ามสิ่งนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นความจริงแท้ที่เสีย และเราน่าจะเรียนรู้ได้จากความผิดพลาดของผู้อื่น...

...

...ดังนั้น แม้จะจัดการศึกษาโดยมีเป้าหมายอยู่ที่การพัฒนาอุปนิสัยแล้ว ก็ยังคงต้องจัดให้มีการศึกษาความรู้ทั่วไปอย่างกว้าง ๆ การอ่าน การเขียน และการคิดคำนวณยังเป็นเรื่องจำเป็นเพราะเป็นความรู้พื้นฐานสำคัญที่จะนำไปสู่ความรู้อื่นอีกมากมาย ซึ่งความรู้เพียงเท่านั้นเปรียบได้แค่ขุมที่พักหน้าประตูห้องโถงของความรู้...³¹¹

นอกจากนี้แล้ว แนวทางการจัดการศึกษาตามคำกราบบังคมทูลนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อมั่นต่อคุณค่าการศึกษาของแฮร์ริสที่เป็นส่วนหนึ่งของความคิดหรืออุดมคติของสังคมแบบมหาชนรัฐ (Republic) ของอเมริกันที่เตรียมพลเมืองเป็นกำลังสำคัญในสร้างความเจริญแก่ประเทศชาติ ตามความตามคำกราบบังคมทูลว่า

³¹⁰“คำกราบบังคมทูลของ ดร.วิลเลียม แฮร์ริส ต่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ 2 มกราคม ค.ศ. 1906,” ใน เสรินทร์ จิรคุปต์, (บรรณาธิการ), อมตพจน์ในรอบ 120 ปี P.R.C. (เชียงใหม่ : โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัย, 2006), หน้า 7.

³¹¹เรื่องเดียวกัน,

...ชาวคณะอเมริกันเพรสไบทีเรียนมิชชันได้ดำเนินการจัดการศึกษาโดยตั้งโรงเรียนขึ้นมาและเปิดสอนหนังสือให้แก่นักเรียนทุกคนโดยไม่จำกัดลัทธิความเชื่อ ถึงแม้ว่าสิ่งที่นักเรียนได้รับจากโรงเรียนจะไม่ใช่ไปตามที่คิดหรือคาดหวังไว้เสียทั้งหมด แต่ก็อาจกล่าวได้ว่า บรรดานักเรียนที่จบการศึกษาไปจากโรงเรียนต่างมีตำแหน่งหน้าที่การงาน ตลอดจนได้รับการไว้วางพระราชหฤทัยให้รับราชการสนองได้เบื่องยุคลบาทในหัวเมืองฝ่ายเหนือนี้ทั้งในเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียงเป็นจำนวนมาก มีบ้างที่ไปทำงานในบริษัทเอกชน บ้างไปเป็นช่างฝีมือ มีบ้างที่ประสบความสำเร็จจากการไปเป็นนักธุรกิจ ซึ่งคนต่าง ๆ เหล่านี้ไม่ว่าจะทำงานในตำแหน่งหน้าที่ใด ล้วนแล้วแต่มีส่วนในการช่วยที่บ้านเมืองได้จำเริญไพบูลย์ขึ้น³¹²

อย่างไรก็ดี มีนักวิชาการบางท่านได้ให้ข้อสังเกตว่า คำกราบบังคมทูลนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงการประนีประนอมระหว่างแนวคิดแบบมหาชนรัฐของอเมริกันกับลักษณะการปกครองแบบระบบกษัตริย์ของสยาม ซึ่งขณะนั้นกำลังให้ความสนใจการจัดการศึกษาของอังกฤษมากกว่าของอเมริกา³¹³ นั่นคือ แนวคิดในการจัดการศึกษาตามคำกราบบังคมทูลนี้ไม่ใช่ทำให้คนมักใหญ่ใฝ่สูงโอ้อวดในความรู้ขึ้นเทียบกับผู้มีบุญญาธิการอันสูงส่งดังเช่นพระมหากษัตริย์ แต่จะทำให้ผู้รับการศึกษาได้รู้ถึงตำแหน่งแห่งที่ของตนเองในสังคมโดยผ่านการศึกษาประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นศาสตร์ที่ชนชั้นปกครองของสยามกำลังใช้เป็นเครื่องมือในการยืนยันถึงลักษณะบทบาท ความรับผิดชอบ และสถานภาพของกลุ่มคนในสังคมของประเทศสยาม และการให้ความรู้ที่เหมาะสมของแต่ละตามฐานะที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ดังความที่ว่า

...วิชาประวัติศาสตร์ยิ่งจำเป็นที่สุด เพราะจะทำให้ผู้เรียนเกิดความกระตือรือร้น มีความมุมานะที่จะทำกิจการที่เหมาะสมกับตนเอง อันจะอำนวยประโยชน์แก่ประเทศชาติตามสมควร การศึกษาที่สมบูรณ์แบบจะต้องเป็นการศึกษาในสิ่งที่จะสามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตจริง ทุกคนไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมียกไว้ใช้บิน

³¹² เรื่องเดียวกัน,

³¹³ วารุณี ไอสถารมย์, "Brief History of Government School for English in Bangkok. - เรื่องโรงเรียนสวนอนันตอุทยาน." : บทวิเคราะห์วัฒนธรรมความคิดทางการศึกษา," รัฐศาสตร์สาร 26 3(2548) : 260-262.

ให้สูงขึ้นไปจนใกล้ดวงอาทิตย์เหมือนอีคารัส (Icarus) แต่ควรใช้ขาทั้งสองข้าง หนีภัยอันตรายไว้ให้ผู้คนบนท้องถนนจะดีกว่า ทั้งนี้การได้รับการศึกษาจะทำให้ คนแต่ละคนได้ทราบว่า ตนเองนั้นเหมาะสมที่จะยืนอยู่ ณ ที่ใดในสังคม³¹⁴

ข้อความดังกล่าวแสดงถึงการเปรียบราชกรอย่างอีคารัส ซึ่งเป็นตัวละครในเทพนิยายกรีกที่สามารถประดิษฐ์ปีกจากขี้ผึ้งเพื่อบินหนีจากเกาะครีตที่ตนถูกคุมขังพร้อมกับบิดา อีคารัสได้บินสูงขึ้นไปจนใกล้ดวงอาทิตย์ (เป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจอันยิ่งใหญ่ตั้งพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์) และถูกความร้อนของดวงอาทิตย์แผดเผาปีกจนหลอมละลายและตกลงทะเล จากข้อความทั้งหมดสะท้อนความหมายโดยตรงถึงการจัดการศึกษาในโรงเรียนของมิชชันนารีอเมริกันที่จะช่วยสอนให้คนในชาติสยามมีความรู้แต่พอควรที่จะทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมภายใต้พระราชอำนาจ โดยทราบดีว่า มิบังควรที่จะยกสถานะของตนเองขึ้นสูงโดยไม่จำเป็น³¹⁵ แต่ถึงกระนั้นก็ดี การจัดการศึกษาของโรงเรียนชายของมิชชันได้แสดงออกถึงการพยายามลดความแตกต่างทางชนชั้นลง โดยให้นักเรียนทั้งที่เป็นเจ้านายหรือสามัญชนได้เรียนร่วมกันและรับผิดชอบงานในโรงเรียนเหมือนกัน ดังที่เมืองใจ ชัยนิลพันธุ์ กล่าวถึงโรงเรียนชายในสมัยนั้นว่า ลูกสามัญชน (น่าจะเป็นลูกหลานชาวคริสต์) ส่วนใหญ่เป็นนักเรียนประจำขณะที่ลูกเจ้าลูกนายจะเป็นนักเรียนไป-กลับ

“...ที่เป็นเจ้าเป็นนายไม่สามารถที่จะมาเรียนกับกับคนจนได้ เขาแยกไปคนละพวก เรียนคนละที่กัน เมื่อพ่อครูแสร้งมาก็ให้เรียนรวมกัน ไม่สนว่าใครเป็นใคร ตอนแรกพวกที่เป็นเจ้าเป็นนายก็ต้องมากวาดทำความสะอาดห้องเหมือนอย่างคนอื่นด้วย...”³¹⁶

ในทางปฏิบัติจะเห็นได้ว่า โรงเรียนชายของมิชชันนารีอเมริกันเป็นพื้นที่ของการสร้างสังคมแบบใหม่แบบค่อยเป็นค่อยไปเพราะพวกบุตรหลานเจ้านายที่มาเรียนหนังสือยังคงมีลักษณะ

³¹⁴ คำกราบบังคมทูลของ ดร.วิลเลียม แอริส...”

³¹⁵ ธเนศว์ เจริญเมือง, “อภิปรายการวิเคราะห์คำกราบบังคมทูลของศาสตราจารย์วิลเลียม แอริส,” ใน การประชุมเสวนา ฉลอง 120 ปี P.R.C. บริษัท P.R.C. ครั้งที่ 1 (วันที่ 17 กรกฎาคม 2547 ณ โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัย) และ พวรรณตรี แซ่ฮัง, “ยุทธศาสตร์ด้านวัฒนธรรมทางการศึกษาของมิชชันนารีคณะเพรสไบทีเรียนในเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 2416-2484,” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550), หน้า 121-122.

³¹⁶ พิษณุ อรรถภิญญา, “คำสัมภาษณ์ของพ่อเลี้ยงเมืองใจ ชัยนิลพันธุ์,” ใน เสรินทร์ จิรคุปต์, (บรรณาธิการ), อมตพจน์ในรอบ 120 ปี P.R.C. หน้า 28.

ของความเป็นเจ้านายอยู่ เช่น มีข้าทาสมาส่งมารับ และพวกเจ้าพวกนายไม่ร่วมรับ ประทานอาหารกับนักเรียนทั่วไป เป็นต้น

อนึ่ง ขณะที่โรงเรียนชายของมิชชันที่เชียงใหม่ได้รับนามพระราชทานจากสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ในเวลาต่อมาโรงเรียนสตรีของมิชชันอเมริกันได้ดำเนินตามรอยของโรงเรียนชายโดยขอพระราชทานนามจากราชสำนักสยามผ่านทางเจ้าดารารัศมีเมื่อครั้งเสด็จกลับไปเยี่ยมพระญาติวงศ์ที่เชียงใหม่ใน พ.ศ. 2452 และโรงเรียนนี้ได้รับพระราชทานนามจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “โรงเรียนพระราชชายา” การขออนามพระราชทานดังกล่าวนี้อาจมองได้ว่า เป็นการสร้างภาพลักษณ์ของโรงเรียนหญิงในลักษณะเคียงคู่กับโรงเรียนชายเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของสังคมมากขึ้น และเป็นการแสดงออกถึงความรู้สึกของมิชชันนารีอเมริกันที่มีต่อราชสำนักกรุงเทพฯ ในฐานะเป็นผู้มีบารมีปกเกล้าและมีอำนาจสิทธิ์ขาดเหนือแผ่นดินสยาม และในระยะหลังต่อมามีโรงเรียนของมิชชันนารีอเมริกันในศูนย์มิชชันบางแห่งได้ขอใช้นามที่ได้รับจากเจ้านายชั้น สูงของกรุงเทพฯ เป็นชื่อของโรงเรียน เช่น โรงเรียนรังษีเกษมที่ศูนย์มิชชันน่าน ลักษณะดังกล่าวเป็นการแสดงออกถึงภาพลักษณ์ของโรงเรียนอย่างหนึ่งว่า ถึงแม้โรงเรียนจะดำเนินการโดยมิชชันนารีอเมริกัน แต่กิจการของโรงเรียนมิได้แปลกแยกออกจากสังคมไทย อีกทั้งนามพระราชทานนั้นจะเป็นเครื่องรับประกันที่เป็นการรับรองจากพระราชอำนาจ และจะเป็นเครื่องรับประกันการเรียนการสอนอย่างหนึ่งว่า เป็นโรงเรียนที่มีคุณภาพเพียงพอที่จะอบรมกุลบุตรกุลธิดาของคนในสังคมเป็นอย่างดี ซึ่งจะเป็นเครื่องช่วยดึงดูดกลุ่มชนชั้นนำทางสังคมให้นำบุตรหลานมาเข้าเรียนในโรงเรียนได้อีกทางหนึ่ง³¹⁷

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ในช่วง พ.ศ. 2441-2464 การจัดการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันยังไม่ถูกกำกับให้อยู่ในกรอบหลักสูตรของทางราชการมากนัก ดังนั้น การเรียนการสอนของโรงเรียนมิชชันจึงยังคงมีเอกลักษณ์ของตนเองคือ การมุ่งเน้นในเรื่องทางศาสนาเป็นหลัก พร้อมกับความรู้วิชาชีวะและวิชาการทั่วไป รวมทั้งการเน้นเรื่องระเบียบวินัยที่พยายามเปลี่ยนแปลงลักษณะนิสัยให้เป็นผู้มีความคิดเป็นเหตุเป็นผล มีความรับผิดชอบต่อผู้อื่นและต่อสังคมที่ถือเป็นการเตรียมพลเมืองสำหรับประเทศชาติสมัยใหม่ ซึ่งจุดเด่นของโรงเรียนขอ มิชชันตั้งแต่สมัยเริ่มแรกเป็นต้นมาคือ การสอนภาษาอังกฤษ การสอนดนตรีแบบตะวันตก รวมทั้งการปลูกฝังระเบียบวินัย

³¹⁷ เป็นชื่อตามนามพระอิสริยยศ “พระราชชายา” ที่เจ้าดารารัศมีได้รับพระราชทานเป็นพระองค์แรก และพระองค์เดียวในราชสำนักพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏหลักฐานในพระราชโทรเลขถึงเจ้าดารารัศมี ลงวันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. 2452 (โรงเรียนดาราวิทยาลัย, ดาราวิทยาลัย 46, เชียงใหม่ : โรงเรียนดาราวิทยาลัย, 2546)

³¹⁷ พวรรณตรี แซ่ฮัง, “ยุทธศาสตร์ด้านวัฒนธรรมทางการศึกษาของมิชชันนารี...” หน้า 122.

ตามอุดมการณ์ของมิชชันนารีอเมริกันเพื่อสร้างคริสเตียนที่ดี ซึ่งหมายถึงการเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติด้วย

มีข้อมูลของมิชชันนารีอเมริกันที่แสดงถึงบรรยากาศในการเรียนการสอนของโรงเรียนที่เน้นการกล่อมเกลาเด็กนักเรียนในสภาพแวดล้อมของคริสต์ศาสนาและลักษณะวิธีสอนแบบตะวันตกที่นอกจากจะมุ่งในเรื่องการให้มีความรู้เบื้องต้นในการอ่าน การเขียน และคิดเลขแล้ว ยังได้เน้นเรื่องศาสนาและพลานามัยด้วย ดังปรากฏในข้อเขียนของมิชชันนารีว่า โรงเรียนสตรีมิชชันมีห้องเรียนที่ปลอดโปร่ง มีแผนที่และรูปภาพจากพระคัมภีร์ไบเบิลติดที่ผนังห้อง การสอนโดยส่วนใหญ่จะเน้นเนื้อหาสาระความรู้จากพระคัมภีร์ มีการสอนพลศึกษา (ออกกำลังกาย) สัปดาห์ละ 3 ครั้ง สอนเพลงสวดจากหนังสือที่มีโน้ตเพลง และในห้องภูมิศาสตร์มีภาพแผนที่แสดงที่ตั้งและภูมิประเทศของประเทศต่าง ๆ นักเรียนชั้นสูงมีการเรียนศิลปะและเย็บปักถักร้อยและทำหน้าที่ครูช่วยสอนชั้นรองลงไป มีการเปลี่ยนแปลงในหมู่นักเรียนที่ได้รับการศึกษาคือกล้าสู้หน้าผู้คน มีหน้าตาท่าทางเฉลียวฉลาด และร่าเริงสดใสกว่าเด็กที่ไม่ได้เข้ามารับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาและสัมผัสกับสิ่งที่เป็นการศึกษาของโรงเรียนมิชชัน ขณะที่บรรยากาศของโรงเรียนชายมีการเรียนการสอนโดยใช้หลักสูตรคล้ายกับโรงเรียนหญิง มีการสอนดนตรีและการขับร้องเพลงสวดประสานเสียงแบบตะวันตก³¹⁸ นั่นคือมิชชันนารีอเมริกันพยายามจัดการศึกษาเพื่อแก้ลักษณะนิสัยของคนพื้นเมืองที่ตนเองได้วิพากษ์วิจารณ์อยู่เสมอว่า เป็นลักษณะนิสัยที่ไม่พึงประสงค์ตามแบบของคริสต์ศาสนาและไม่เป็นสมาชิกของสังคมที่มีความเจริญอย่างประเทศตะวันตก

บรรยากาศในการเรียนการสอนที่น่าสนใจอีกส่วนหนึ่งคือการสอนชั้นเด็กเล็กในโรงเรียนเฟรนเนอร์เม็มโมเรียลโรงเรียนประจำคริสตจักรเพรสไบทีเรียนที่หนึ่ง เชียงใหม่ ที่แสดงถึงการอยู่ในสภาพแวดล้อมทางศาสนาอย่างเต็มที่ โดยครูได้พานักเรียนเข้าแถวมาที่โบสถ์ที่ใช้เป็นห้องเรียน มีรูปภาพต่าง ๆ ที่สื่อเกี่ยวกับเรื่องราวทางศาสนาคริสต์ ในการสอนระดับนี้เน้นการท่องจำจากรูปภาพทั้งโดยการเล่าเรื่องและการร้องเพลงประกอบ เมื่อครูสอนซีไปทีรูปต่าง ๆ นักเรียนจะตอบและร้องเพลงประกอบเรื่องราวตามรูปภาพได้³¹⁹ มีการฝึกหัดท่องจำพระคัมภีร์ ร้องบทเพลงสวด และท่องจำ "คำถามคำตอบ" แบบสังเขป (Child's Catechism) กับบทท่องจำ

³¹⁸Catherine Andrews Denman, "A Visit to the Chiang Mai School,": 103-105.

³¹⁹Howard Campbell, Mrs. "With the Little Tots," *The Laos News* 1 4(October, 1904) : 105-106.

เป็นหนังสือสำหรับท่องจำเป็นความรู้พื้นฐานที่ใช้สอนเด็ก ๆ ในคริสตจักรในสหรัฐอเมริกา โดยไซเพีย แมคคิลวารี ได้ดัดแปลงแต่งเป็นภาษาล้านนา มี 78 ข้อ หนังสือนี้ยังได้ใช้ในชั้นเรียนโรงเรียนวันอาทิตย์ของคริสตจักรด้วย โปรดดูที่ แม่ครูแมคคิลเวรี, (Child's Catechism) "หนังสือคำถามคำตอบ" ขอให้อ่านทั้งหลาย ได้อุสสาพิจารณาเขียนหื้อได้คำปาก, พิมพ์ครั้งที่ 12 (เชียงใหม่ : บ้านวังสิงคำ, 1927).

หนังสือเล่มเล็กที่เรียกว่า “หนทางแห่งความสุข” (The Way of Happiness) มีการเรียนที่เน้นการอ่าน เขียน และคิดเลข เช่นเดียวกับนักเรียนทั่วไป ลักษณะการเรียนการสอนของโรงเรียนนี้ นับเป็นแบบอย่างของการจัดตั้งโรงเรียนประจำคริสตจักรท้องถิ่นต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางนับตั้งแต่ พ.ศ. 2445 เป็นต้นมา โดยมีซันนารีหรืออเมริกันตระหนักว่า การจัดการศึกษาในศูนย์กลางมิชชันยังไม่สามารถลงไปยังชุมชนชาวคริสต์ในท้องถิ่นอย่างทั่วถึง จึงได้กระตุ้นให้มีการจัดตั้งโรงเรียนในคริสตจักรทุกแห่งเพื่อให้นักศึกษาแก่ลูกหลานชาวคริสต์และเป็นการสร้างระบบการจัดการศึกษาของคริสตจักรอย่างกว้างขวาง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นโรงเรียนที่รับผิดชอบโดยครูคริสเตียนคนพื้นเมืองที่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนของศูนย์มิชชัน

ใน พ.ศ. 2446 มีการจัดตั้งโรงเรียนประจำคริสตจักรท้องถิ่นที่เชียงใหม่ 12 แห่ง ที่เชียงรายมี 1 แห่ง และในปีถัดมา มีโรงเรียนประจำคริสตจักร 14 แห่ง ที่เปิดการเรียนการสอนแต่ละแห่งปีละ 3-8 เดือน ถึงแม้จะมีรายงานของมิชชันนารีอเมริกันว่า มีการบริหารไปได้เป็นอย่างดี แต่การเปิดโรงเรียนประจำคริสตจักรต้องประสบปัญหาด้านครูผู้สอนที่ต้องพึ่งอาศัยคนหนุ่มสาวที่อยู่ในโรงเรียนประจำ และหลักสูตรที่ใช้ค่อนข้างแตกต่างกัน ส่วนใหญ่เป็นการเน้นในเรื่องของการร้องเพลงสวด การท่องจำพระคัมภีร์ไบเบิล การสอนความรู้วิชาการแบบง่าย ๆ โดยเฉพาะการอ่าน วิธีการสอนยังคงเป็นการให้ท่องจำแบบวิธีของพื้นเมืองที่มิชชันนารีอเมริกันเองมองว่า เป็นการยากที่จะทำให้มีมาตรฐานตามที่ต้องการ ขณะที่สภาพของสถานที่เรียนยังเป็นแบบง่าย ๆ ยังไม่มีโต๊ะเก้าอี้ และไม่ค่อยมีตำราเรียน

อย่างไรก็ดี การจัดระบบโรงเรียนประจำคริสตจักรท้องถิ่นมีการตื่นตัวอย่างมากในช่วง พ.ศ. 2451 มีโรงเรียนแบบประจำในศูนย์มิชชันรวม 5 โรงเรียน และมีโรงเรียนในชุมชนชาวคริสต์ 23 แห่ง และเมื่อถึง พ.ศ. 2454 มีนักเรียน 350 คน ปีถัดมาโรงเรียนของคริสตจักรมีนักเรียนทั้งลูกหลานชาวคริสต์และคนต่างศาสนา 801 คน นับเป็นครั้งหนึ่งของจำนวนนักเรียนในโรงเรียนของมิชชันนารีทั้งหมด การเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเช่นนี้เข้าใจว่า เป็นความพยายามของมิชชันนารีอเมริกันที่ได้จัดการโดยตรงเพื่อที่จะแข่งขันกับการขยายตัวของโรงเรียนประชาบาลและโรงเรียนวัดที่รัฐบาลสนับสนุนให้มีการจัดตั้งขึ้น³²⁰ การดำเนินการดังกล่าวนี้สะท้อนถึงแนวคิดและนโยบายของ

มิชชันนารีอเมริกันมักวิพากษ์วิจารณ์ระบบการศึกษาของพื้นเมืองอย่างมากว่า เป็นการสอนให้ท่องจำและยอมรับข้อความหรือความรู้ที่ตนโดยขาดการคิดหาเหตุผล หรือขาดการสอนให้ผู้เรียนรู้จักคิด เข้าใจว่า โดยระบบการสอนของมิชชันนารีอเมริกันในโรงเรียนที่ศูนย์กลางมิชชันก็ยังคงยังไม่สามารถถ่ายทอดคุณลักษณะของการศึกษาที่เป็น “ญาณวิทยา” ตามวิถีคิดและการแสวงหาความรู้แบบตะวันตกได้ ซึ่งนับเป็นปัญหาสำคัญของระบบการศึกษาของไทยที่มิชชันนารีอเมริกันยังไม่สามารถวางรากฐานและจัดการจนสามารถเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้อย่างที่คาดหวัง

³²⁰Swanson, *Khrischak Muang Nua*, p. 126-127.

มิชชันนารีอเมริกันที่พยายามรักษาชุมชนชาวคริสต์ไว้โดยใช้โรงเรียนเป็นเครื่องมือสำหรับอบรม
กลุ่มเกลาบุตรหลานของชาวคริสต์ในท้องถิ่นที่ไม่ได้ส่งมารับการศึกษาที่โรงเรียนของศูนย์มิชชัน
ในเมือง

ขณะเดียวกันจะเห็นว่า การตั้งโรงเรียนคริสตจักรบางส่วนก็เป็นความต้องการของ
ผู้นำคริสเตียนคนเมืองที่จะดำรงรักษาชุมชนของตนเองด้วย ซึ่งแสดงว่า ชุมชนชาวคริสต์บางแห่งมี
ความเข้มแข็งและมีกำลังพอที่จะช่วยเหลือตนเอง ได้จัดการเตรียมความพร้อมเบื้องต้นสำหรับบุตร
หลานชาวคริสต์ที่จะเข้าไปเรียนต่อที่โรงเรียนของศูนย์มิชชันในเมืองหรือส่งสอนวิชาการและอบรม
เรื่องศาสนาแก่นักเรียนที่ไม่ได้เข้าเป็นนักเรียนประจำ จากข้อเขียนของมิชชันนารีใน พ.ศ. 2458
กล่าวว่า มีโรงเรียนประจำคริสตจักรในพื้นที่เชียงใหม่ 15 แห่ง และมี 6 แห่งที่เป็นตัวอย่างความ
รับผิดชอบของคริสตจักรท้องถิ่นที่โดดเด่นในด้านการรับชอบของผู้นำชาวคริสต์ในท้องถิ่นคือที่
คริสตจักรเชียงใหม่ คริสตจักรลำพูน แม่ดอกแดง แม่ปุกา สันโปง เบธเลเอิม และเมืองพร้าว³²¹

ในช่วงนี้ มีการเคลื่อนไหวทางความคิดในการจัดการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันที่
สำคัญอีกประการหนึ่ง คือมิชชันนารีอเมริกันเตรียมแผนการที่จะจัดตั้งมหาวิทยาลัยเพื่อให้
การศึกษาแก่ลูกหลานชาวคริสต์อย่างต่อเนื่องเต็มระบบ ดังที่แมคกิลวารีได้แสดงอุดมการณ์ใน
เรื่องนี้ว่า "เป็นความตั้งใจของมิชชันที่จะทำให้โรงเรียนแห่งนี้ คือโรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัย
ได้พัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยคริสเตียนในอนาคต"³²² ใน พ.ศ. 2455 แฮร์ริสได้วางแผนที่จะให้โรงเรียน
ปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัยเป็นแกนกลางในการจัดตั้งมหาวิทยาลัยคริสเตียนประกอบด้วยแผนกวิชา
ต่าง ๆ ได้แก่ อักษรศาสตร์ แพทย์ศาสตร์ ศาสนศาสตร์ อุตสาหกรรม และครุศาสตร์³²³ โดยมองว่า
มิชชันนารีได้จัดการศึกษาที่เป็นเสมือนคนละต่าง ๆ ที่จะตั้งเป็นมหาวิทยาลัยได้อยู่แล้ว นั่นคือที่
โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัยมีแผนอักษรศาสตร์ และในต้นปี พ.ศ. 2455 มีการจัดตั้ง
วิทยาลัยศาสนศาสตร์ (Theological Seminary) ขึ้นแทนชั้นอบรมพระคริสต์ธรรมที่เคยมีมาก่อน
ขณะที่ยังมีแผนการจัดตั้งโรงพยาบาลแห่งใหม่ของศูนย์มิชชันเชียงใหม่ซึ่งคาดหวังว่าจะมีการจัดตั้ง
โรงเรียนแพทย์ขึ้นด้วย ตามแผนการนี้ตั้งงบประมาณไว้ 457,000.00 ดอลลาร์สหรัฐ แต่ทาง
กรรมการมิชชันต่างประเทศไม่อนุมัติโครงการดังกล่าวเนื่องจากไม่มีงบประมาณ และที่สำคัญคือ
ไม่มีนโยบายที่จะทุ่มเทงบประมาณจำนวนมหาศาลอันมีมูลค่ากว่าหนึ่งล้านห้าแสนบาทมายังศูนย์
มิชชันแห่งเดียว³²⁴ โครงการนี้นับเป็นแผนงานสำคัญในการรองรับชุมชนชาวคริสต์โดยผ่านบทบาท
ด้านการจัดการศึกษาในส่วนกลาง ซึ่งถึงแม้แผนการดังกล่าวจะถูกชะงักไป แต่มิชชันนารีอเมริกัน

³²¹"Parochial Schools in Chiangmai Station," *The Laos News*, 19(January 1915) : 22-23.

³²²McGilvary, *A Half Century among the Siamese and the Laos*, p. 419.

³²³*The '92 S-T-A-R* (Princeton, N.J.) 1(July 1920) : 2.

³²⁴Swanson, *Khrischak Muang Nua*, p. 137.

ยังคงจัดการศึกษานโยบายที่คิดไว้ คือใน พ.ศ. 2456 โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัยได้เป็นผู้นำเปิดชั้นเรียนให้การอบรมวิชาครูเพื่อพัฒนาครูในโรงเรียนของมิชชันในล้านนาเป็นหลัก และใน พ.ศ. 2458-2459 คอร์ทได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดแพทย์ ที่ถือเป็นการจัดการศึกษาในระดับอุดมศึกษาเป็นครั้งแรก³²⁵ เพื่อเตรียมแพทย์สำหรับชุมชนคริสเตียนและเพื่อการเผยแพร่ศาสนาด้วย

ความจำเป็นในการจัดตั้งโรงเรียนแพทย์ที่ศูนย์มิชชันเชียงใหม่ใหม่ตามแนวคิดของคอร์ท มีสาระที่สำคัญคือ

1. พันธกิจการแพทย์ไม่ใช่งานบุกเบิกอีกต่อไป แต่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการสื่อคริสต์ศาสนา ต้องพัฒนาให้มีประสิทธิภาพอย่างเต็มที่ พร้อมทั้งให้บริการอย่างเต็มความสามารถ
2. เป็นการเตรียมแพทย์คริสเตียนสำหรับชุมชนชาวคริสต์ เนื่องจากคริสเตียนคนเมืองเมื่อเจ็บป่วยและไม่มีหมอมิชชันนารีเข้าไปถึง พวกเขาก็ต้องพึ่งหมอเมืองหรือหมอผีเป็นแหล่งแรก ซึ่งมีการทำพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ บูชาภูติผีวิญญาณ และจากสภาพการณ์ของคริสเตียนคนเมืองที่มีความเชื่อเดิมแวดล้อมอยู่อาจหวนกลับไปสู่ความมืดมนในการบูชาภูติผีวิญญาณอีก
3. คอร์ทเห็นว่า หากหมอคริสเตียนยังคงต้องทำงานที่ภาคเหนือพวกเขาก็ต้องศึกษาอยู่ที่ภาคเหนือ การลงไปศึกษาที่กรุงเทพฯ ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง ยิ่งกว่านั้น คอร์ทยังเป็นห่วงเรื่องโรงเรียนแพทย์ของรัฐบาลมีพิธีกรรมทางศาสนาพุทธจึงเกรงว่า นักเรียนแพทย์ที่เป็นคริสเตียนคงจะถูกครอบงำหรือถูกชักจูงให้เปลี่ยนความเชื่อไปก่อนที่จะเรียนจบเป็นแพทย์³²⁶

จากเหตุผลและความจำเป็นดังกล่าว แสดงว่ามิชชันนารีอเมริกันพยายามพัฒนาตนเองเพื่อให้กิจกรรมต่าง ๆ มีภาพลักษณ์ของการเป็นผู้นำ เป็นที่ยอมรับจากท้องถิ่นที่จะเป็นเครื่องมือในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาที่ทรงประสิทธิภาพต่อไป ขณะเดียวกันยังมีความห่วงใยต่อการดำรงรักษาความเป็นคริสเตียนทั้งปัจเจกบุคคลและชุมชนชาวคริสต์โดยส่วนรวมด้วย

นอกจากนี้แล้ว การจัดการศึกษาของมิชชันนารีช่วงนี้ได้มีปัจจัยทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจที่เข้ามามีส่วนในการดำเนินกิจการของโรงเรียนของศูนย์มิชชัน โดยมิชชันนารีอเมริกันได้ตระหนักถึงแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงจากอิทธิพลของรัฐบาลกรุงเทพฯ ที่มีมากยิ่งขึ้น การจัดการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันต้องโอนอ่อนผ่อนตามกับกระแสอิทธิพลดังกล่าว ที่เห็นชัดเจนคือกรณีการใช้ภาษาและการสอนภาษาในโรงเรียน แต่เดิมโรงเรียนของมิชชันใช้ภาษา

³²⁵ สจข. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศธ.51.10/136 เรื่อง ผู้อำนวยการโรงพยาบาลแมคคอร์มิค จังหวัดเชียงใหม่ ขอเรื่องการจัดตั้งโรงเรียนแพทย์ที่เชียงใหม่, (23 ก.ค.- 1 ส.ค. 2474)

³²⁶ Robert E. Speer, *Report of Deputation* (New York: Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church in the U.S.A., 1916), p.174-175.

ล้านนาในการสอนและเมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนก็ได้ต้องการผลิตสื่อในการสอนที่เป็นภาษาล้านนา มาใช้ในโรงเรียน แต่เมื่อรัฐบาลกรุงเทพฯมีนโยบายที่จะให้ใช้ภาษาไทยกลางเป็นภาษาหลักเพื่อสร้างเอกภาพของชาติอันมีผลกระทบต่อการศึกษาของมิชชันไม่น้อย จึงมีความเห็นของมิชชันนารีอเมริกันแบ่งออกเป็นสองฝ่าย คือฝ่ายที่สนับสนุนให้คงภาษาล้านนาในงานของศูนย์มิชชัน ทั้งนี้เพราะเมื่อมิชชันนารีอเมริกันจัดตั้งโรงเรียนขึ้นมีความตั้งใจที่จะผลิตวรรณกรรมที่เป็นภาษาล้านนาเพื่อผลในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาแก่คนท้องถิ่นเป็นสำคัญ กับฝ่ายที่ต้องการให้เปลี่ยนมาใช้ภาษาไทยกลางในการเรียนการสอนแทนภาษาของท้องถิ่น โดยมองว่า อนาคตภายหน้าท้องถิ่นล้านนาจะต้องถูกรอบงำและเปลี่ยนแปลงให้เป็นไทยจำเป็นต้องใช้ภาษาไทยเป็นภาษาหลักในกิจการต่าง ๆ แมคกิลวารีและแฮร์ริสเป็นมิชชันนารีคนสำคัญที่สนับสนุนการใช้ภาษาไทยกลางในโรงเรียน ขณะที่มิชชันนารีอเมริกันอีกฝ่ายหนึ่งยังเห็นว่า ภาษาล้านนามีความสำคัญต่อการทำงานเผยแพร่คริสต์ศาสนาแก่คนท้องถิ่น ตามความคิดของฝ่ายหลังเป็นห่วงว่า การเตรียมผู้นำคริสเตียนจากโรงเรียนที่สอนภาษาไทยกลางและส่งกลับไปยังท้องถิ่นจะกลายเป็นความแปลกแยกและไม่เกิดผล³²⁷

อย่างไรก็ดี โรงเรียนปรินส์รอยแยลส์วิทยาลัยได้ยกเลิกการสอนภาษาล้านนาตั้งแต่ พ.ศ. 2455 ขณะที่ยังมีแนวคิดของมิชชันนารีอเมริกันที่จะให้มีการเรียนการสอนภาษาท้องถิ่นในโรงเรียนคุรุณอยู่ ซึ่งจากบันทึกความทรงจำของแฮร์ริสจะเห็นได้ว่า แรงผลักดันที่ทำให้โรงเรียนของมิชชันนารีอเมริกันเลิกใช้ภาษาท้องถิ่นอย่างแท้จริงมาจากการชี้แนะของโรเบิร์ต อี. สเปียร์ เลขาธิการของกรรมการมิชชันต่างประเทศขณะนั้นที่ได้มาตรวจเยี่ยมการทำงานของคณะมิชชันนารีในสยาม เมื่อ พ.ศ. 2458 ได้กล่าวต่อผู้ที่พยายามเสนอให้มีการสอนภาษาล้านนาในโรงเรียนได้ตระหนักว่าการปฏิบัติเช่นนั้นจะทำให้กิจการโรงเรียนต้องตกอยู่ในฐานะเป็นผู้ตามหลัง (Do you wish to be at the head of the procession or in the rear?) และแฮร์ริสแสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้อย่างชัดเจนว่า รัฐบาลกรุงเทพฯมีความประสงค์ที่จะแพร่ขยายภาษาไทยกลางไปทั่วประเทศและได้กระทำแล้วในโรงเรียนของรัฐบาลทุกแห่ง หากทางมิชชันไม่โอนอ่อนผ่อนตามก็เท่ากับกระทำตนเป็นผู้ต่อต้าน³²⁸ และหลังจากนี้โรงเรียนของมิชชันต่างทยอยยกเลิกการเรียนการสอนภาษาล้านนา และพยายามพัฒนาการเรียนการสอนภาษาไทยกลางให้มีคุณภาพเทียบเท่ากับมาตรฐานที่รัฐบาลกำหนด โดยการจัดหาครูคนไทยมาช่วยหรือจัดส่งนักเรียนไปศึกษาในโรงเรียนของมิชชันนารีอเมริกันที่กรุงเทพฯเพื่อเตรียมมาเป็นครูในโรงเรียนเดิมต่อไป

³²⁷ วัชร สิ้นรูปประมา, "ภาษาที่ใช้สอนและการสอนภาษาในโรงเรียนของมิชชันทางภาคเหนือ..." หน้า 23-29.

³²⁸ Harris, *Recollections*, p. 11.

เป็นที่สังเกตว่า ในช่วงแรก ๆ ที่โรงเรียนของมิชชันเริ่มหันมาสอนภาษาไทยกลางในโรงเรียนยังเน้นเฉพาะชั้นเรียนระดับสูง ส่วนระดับชั้นประถมยังคงมีการเรียนการสอนภาษาพื้นเมืองอยู่ การสอนภาษาไทยกลางในโรงเรียนของศูนย์มิชชันจึงมีลักษณะของความเป็นภาษาพิเศษเช่นเดียวกับภาษาอังกฤษที่ถูกกำหนดให้มีการสอนเฉพาะในชั้นเรียนระดับสูง ความรู้สึกแปลกแยกของภาษาไทยกลางกับคนท้องถิ่นจะเห็นได้จากคำสัมภาษณ์ของเมืองใจ ชัยนิลพันธุ์ ที่กล่าวว่า “..ในสมัยนั้น ถ้าใครพูดภาษาไทยได้ได้คนไม่ค่อยชอบ เพราะถือว่าเป็นคนเกินขอบเขตไปแล้ว เพราะว่าในสมัยนั้นหนังสือต่าง ๆ ก็ใช้ภาษาเมือง ในการราชการ ในชั้นศาลก็ใช้ภาษาเมือง...”³²⁹ ซึ่งจากคำให้สัมภาษณ์ดังกล่าวอาจเป็นปัญหาในช่วงแรก ๆ ที่ภาษาไทยกลางยังไม่มีอิทธิพลมากนัก ดังนั้น การที่มีคนพูดภาษาไทยกลางได้จึงถูกมองว่า “ดีจริงใจ” และการที่เรียนในโรงเรียนก็ต้องเพิ่มวิชาเขียนอ่านภาษาไทยกลายเป็นเรื่องยุ่งยากสำหรับนักเรียนก็เป็นได้

ถึงกระนั้นก็ตาม หากพิจารณาตั้งแต่ต้นจะเห็นว่า มิชชันนารีเองได้มีบทบาทสำคัญในการถ่ายทอดภาษาไทยกลางในหมู่ชาวคริสต์พื้นเมืองมาตั้งแต่แรก การกลับไปใช้ภาษาไทยเป็นภาษาหลักจึงไม่ใช่ปัญหาสำคัญ อีกทั้งเมื่อมองในแง่ของการจัดการศึกษาแล้วจะเห็นว่า มิชชันนารียังไม่มี การจัดหลักสูตรที่แน่นอนเป็นเอกภาพและยังไม่มีความพร้อมที่จะพัฒนาหลักสูตรที่เป็นภาษาล้านนาด้วยตนเองอย่างเป็นระบบได้ การใช้หลักสูตรภาษาไทยที่รัฐบาลกรุงเทพฯจัดไว้แล้วจึงสะดวกมากกว่าที่จะเตรียมตำราขึ้นมาใหม่³³⁰

การศึกษากับการสร้างบุคลากรชาวคริสต์ จากการจัดการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันในล้านนาตั้งแต่เริ่มแรกเป็นต้นมา อนุমানได้ว่า เป็นช่องทางและโอกาสสำหรับกลุ่มคนส่วนหนึ่ง que เลือกแนวทางการดำเนินชีวิตในวิถีของความเชื่อทางศาสนาใหม่ได้เข้ามารับการศึกษ และสร้างสถานะทางสังคมของตนเองในบริบทการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2441 เป็นต้นมา ถือว่าการศึกษามีบทบาทสำคัญในการเตรียมคนรองรับกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว และจากเดิมที่มิชชันนารีอเมริกันได้มุ่งเน้นจัดการศึกษาให้กับบุตรหลานของชาวคริสต์เป็นหลัก ดังนั้น จึงมีผลผลิตจากการศึกษาที่เป็นคริสเตียนที่ดีเป็นคนรุ่นใหม่ได้เข้ามาสู่สังคม! เป็นกำลังสำคัญในสาขาอาชีพต่างๆ ซึ่งน่าจะเป็นกลุ่มคนชั้นกลางกลุ่มแรกๆ ในสังคมของล้านนาที่มีการประกอบอาชีพสำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ได้แก่การเป็นครู และอาชีพอื่นๆ ที่กำลังต้องการผู้ที่มีการศึกษา ดังปรากฏคำชักชวนของผู้นำคริสเตียนคนพื้นเมืองให้พ่อแม่ยอมเสียเงินส่งลูกหลานเข้าโรงเรียนของมิชชันนารีอเมริกันว่า

³²⁹ พิษณุ อรรถภิญญา, “คำสัมภาษณ์ของพ่อเลี้ยงเมืองใจ ชัยนิลพันธุ์,” หน้า 27.

³³⁰ ดูรายละเอียดและการวิเคราะห์ได้ใน Vachara Sinthuprama, “Modern Education and Socio-Cultural Change...” pp. 101-110.

...ประการนี้เราทั้งหลายทั้งหน้ากันว่าบ้านเมืองจำเจริญขึ้นก็เพราะ
พลเมืองได้มีสันธูรที่เล่าเรียนทั้งชาติแลบุคลดำเนินสูงขึ้นไปด้วยกำหนดแล
ด้วยความสามารถเพราะด้วยวิชาตกลงวิชาเป็นสิ่งที่ยกคนเราให้อูสูงผู้เชิง
จักบำรุงชาติของตนก็ต้องบำรุงด้วยวิชา นอกจากวิชาความรู้แล้วกับบ่เป็นที่
ถือชาตินั้นย่อมจักตกต่ำช้าลง

ประการนี้ถ้าบุตรหลานของเราเรียนจบ แล้วยังมีบ่เขียนผู้ต้องการคือ
บ้านเมืองที่ต้องการพ่อค้าขายห่างที่ต้องการฝ่ายทางศาสนาที่ต้องการเหมือร
กันสลาท ความคือการเล่าเรียนมีประโยชน์แก่ศาสนามีประโยชน์แก่การค้าขาย
มีประโยชน์แก่บ้านเมืองเหมือรกันนอกจากนี้ยังได้เป็นคุณสมบัติติดตัวผู้เล่า
เรียนนั้นทั้งเป็นที่เชิหน้าชูด้า พ่อแม่พี่น้องด้วย พ่อแม่จักคิดะการใดกับได้ต้อง
อาไศรผู้อื่น³³¹

การจัดการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันได้ผลิตบุคลากรชาวคริสต์เข้ามาบิบทบาทใน
สังคม ทั้งนี้เพราะการศึกษาที่มิชชันนารีดำเนินการอยู่นั้นได้สร้างผู้นำชาวคริสต์พื้นเมืองทั้งชายและ
หญิงให้ออกไปบิบทบาทในชุมชนและสังคมสมัยใหม่อย่างกว้างขวาง ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลง
หรือมีส่วนต่อการสร้างรูปแบบและการดำรงอยู่ของชุมชนชาวคริสต์ โดยการเป็นผู้นำในการ
ถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อทางศาสนา เป็นผู้ที่ได้รับการนับถือทางสังคมชาวคริสต์ในฐานะเป็นผู้มี
ความรู้ความสามารถที่เข้ามามีส่วนรับผิดชอบในกิจกรรมของชุมชนโดยตรง และการจัดการศึกษา
สำหรับสตรียังเป็นกรการเคลื่อนไหวทางสังคมของชุมชนชาวคริสต์ที่สำคัญยิ่ง เพราะเป็นสังคมที่
ยอมรับสตรีเข้ามาบิบทบาทในการเป็นผู้นำในทางสังคม เป็นผู้สอนศาสนาและความรู้วิชาการที่
สังคมล้านนาแต่เดิมสงวนไว้สำหรับผู้ชายเป็นหลัก ซึ่งจากการศึกษาของสวอนสัน³³² ได้แสดงให้เห็นว่า
บทบาทของมิชชันนารีอเมริกันได้นำความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับบทบาททางศาสนาและสังคม
ของสตรีเข้าสู่ล้านนา โดยได้สร้างเครือข่ายการศึกษา คือ โรงเรียน ชั้นเรียน และหลักสูตรต่างๆ
มุ่งมันที่จะให้ค่านิยมใหม่แก่ตำแหน่งของสตรี เพื่อที่จะทำให้การขยายคริสต์ศาสนาในสังคม
ล้านนาสะดวกขึ้น จากกิจกรรมการศึกษาเหล่านี้เป็นการเสนอแนวคิดใหม่ ทศนคติใหม่ และแบบ
แผนพฤติกรรมใหม่ที่ท้าทายองค์ประกอบมูลฐานของชีวิตสตรีในสังคมเชิงประเพณีที่นับเป็น
จุดเด่นที่สำคัญอย่างยิ่ง

³³¹ ครุคำย้ายเชียงใหม่, "คำเดินสถิตเรื่องโรงเรียน," หน้า 260.

³³² Herbert Swanson, "A New Generation: Missionary Education and Changes in Women's Roles in Traditional Northern Thai Society," *Sojourn* 3, 2 (August 1988) : 187-206.

เมื่อพิจารณาถึงผลของการจัดการศึกษาของมิชชันนารีอเมริกันในช่วงนี้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงสถานภาพทางสังคมของชาวคริสต์ซึ่งเป็นคนกลุ่มแรกที่ได้เข้ามาอยู่ในกระบวนการจัดการศึกษาสมัยใหม่ และได้ออกไปมีบทบาททางการเมือง เศรษฐกิจ ในสังคมทั่วไป และการมีบทบาทในชุมชนชาวคริสต์ด้วย

4.2.2 มิชชันนารีอเมริกันกับพัฒนาการทางแพทย์และการสาธารณสุข

จากการศึกษาเกี่ยวกับการแพทย์และการสาธารณสุขของล้านนาก่อน พ.ศ. 2445 จะเห็นว่า สังคมล้านนามีระบบการเยียวยารักษาและดูแลสุขภาพของตนเองที่เป็นมิติทางวัฒนธรรมที่อยู่บนรากฐานความเชื่อและวิถีชีวิตทางสังคม เป็นลักษณะการแพทย์แบบพึ่งตนเอง มีหมอพื้นบ้านหรือหมอเมืองเป็นผู้ให้การรักษา มีการใช้ยารักษา อาทิ ยาสมุนไพรซึ่งมีอย่างมากมาตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เป็นความรู้ของคนในชุมชนที่จะสามารถใช้เพื่อดูแลรักษาตนเองในเบื้องต้น และถึงแม้รัฐบาลกลางกรุงเทพฯได้เข้ามามีอิทธิพลในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ในหัวเมืองทางล้านนา แต่การจัดการปัญหาสุขภาพของประชาชนในยุคสมัยก่อนหน้านี้ยังคงเป็นเรื่องใกล้ตัวและไม่ได้ให้ความสนใจต่อการแก้ไขปัญหาสุขภาพอนามัยให้แก่ราษฎรอย่างทั่วถึง ต่อมาใน พ.ศ. 2445 รัฐบาลกรุงเทพฯต้องเข้ามาจัดการแก้ไขปัญหาความเจ็บไข้ได้ป่วยเนื่องจากเกิดไข้ทรพิษระบาดอย่างหนักในเมืองแพร่ น่าน ลำปาง และเถิน พระยาสุรสีห์วิศิษฐ์ศักดิ์ ข้าหลวงประจำมณฑลพายัพได้ขอแพทย์หลวงมาทำการปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษ แต่การดำเนินการไม่เป็นที่เรียบร้อยนักและการจัดการเรื่องนี้มีปัญหาเนื่องจากขาดแคลนแพทย์และคนปลูกฝี จึงมีความพยายามที่จะให้ฝึกหัดคนที่มีความรู้เป็นแพทย์ประจำตำบล โดยรัฐบาลจะออกใบอนุญาตให้ทำการปลูกฝีและจำหน่ายยาหลวงและมีการเตรียมการป้องกันในเรื่องนี้มากขึ้น³³³ ด้วยวิธีดังกล่าวทำให้ราษฎรได้รับการเอาใจใส่ในปัญหาการเจ็บป่วยจากรัฐบ้าง นอกจากนี้ พระยาสุรสีห์วิศิษฐ์ศักดิ์ยังได้จัดตั้งการสุขาภิบาลขึ้นในอำเภอเมืองเชียงใหม่ เป็นแห่งแรกในมณฑลพายัพ เมื่อ พ.ศ.2451 โดยให้เหตุผลว่า

...ที่อำเภอเมืองเป็นที่ตั้งศาลารัฐบาลมณฑลแลเป็นที่ประชุมการค้าขาย มีบ้าน เรือนแลผู้คนอยู่มาก สมควรจัดการสุขาภิบาลตามพระราชบัญญัติ สุขภิบาลได้ ด้วยความบริบูรณ์ของท้องที่ตำบลนี้ประการหนึ่ง แลเหตุที่ว่าเป็น

³³³ สวัสดิ์ ประยูรเสถียร, "การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ...", หน้า 257.

ที่ประชุมชนมาก มักเกิดโรคภัยไข้เจ็บในที่แห่งนั้น ถ้าจัดการ
 สุขาภิบาลขึ้นจะเป็นการป้องกันอันตรายแก่มหาชนด้วยประการหนึ่ง...³³⁴

ภายหลังจากทดลองจัดการสุขาภิบาลตามพระราชบัญญัติสุขาภิบาลในเชียงใหม่
 ได้ผลเป็นที่น่าพอใจ จึงได้มีการขยายงานออกไปจัดการในหัวเมืองอื่น ๆ นับเป็นการจัดบริการด้าน
 สาธารณสุขของรัฐแก่ราษฎรในระดับหนึ่ง แต่ถึงกระนั้นก็ดี การจัดการดังกล่าวยังคงจัดได้ไม่
 กว้างขวางนัก เนื่องจากยังมีชุมชนส่วนมากที่ไม่ได้รับการจัดการตามพระราชบัญญัติสุขาภิบาล
 นอกจากนี้ในแง่ของการรักษาพยาบาลนั้น จากการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ตลอดสมัยรัชกาลที่ 5 รัฐบาล
 กรุงเทพฯ ไม่มีนโยบายจัดตั้งโรงพยาบาลรักษาการเจ็บป่วยของผู้คนตามหัวเมืองทุกแห่ง การจัด
 การเรื่องนี้ถือเป็น "สาธารณทาน" ที่แต่ละหัวเมืองหรือมณฑลต้องจัดการกันเอง³³⁵ ซึ่งในทางปฏิบัติ
 ที่เห็นได้อย่างหนึ่งคือการใช้บริการของมิชชันนารีอเมริกันที่ได้ขยายงานด้านการแพทย์และการ
 สาธารณสุขเข้าสู่ล้านนาตั้งแต่ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมาแล้ว

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2441 จะพบว่า การดำเนินงานด้านการแพทย์ของมิชชันนารีอเมริกันได้
 ตอบสนองต่อความจำเป็นของรัฐบาลกลางกรุงเทพฯ อย่างมาก โดยเฉพาะภายหลังกบฏเงี้ยว (พ.ศ.
 2445) รัฐบาลกรุงเทพฯ ได้ส่งกองทหารและข้าราชการขึ้นมาประจำยังหัวเมืองล้านนา มีการจ้าง
 หมอมิชชันนารีอเมริกันเป็นหมอประจำเพื่อรักษาคนเหล่านั้นด้วย เช่น พีเพิลส์ ที่น่าน โธมัส ที่แพร่
 และบริกส์ ที่เชียงราย³³⁶ ขณะเดียวกัน รัฐบาลได้คำนึงถึงความสำคัญของการดูแลสุขภาพของ
 ราษฎรมากกว่าแต่ก่อน โดยให้การสนับสนุนกิจการการแพทย์ของมิชชันนารีอเมริกันในรูปแบบ
 ต่าง ๆ อาทิ การรณรงค์ปลูกฝีให้กับราษฎร ได้ใช้หนองฝีจากสถานผลิตหนองฝีของแมคเคน
 (ทดลองผลิตเมื่อ พ.ศ. 2447) และอาศัยกำลังคนของศูนย์มิชชันช่วยสนับสนุน จนกระทั่งต่อมาเมื่อ

³³⁴เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ , (ผู้รวบรวม), ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 26 กฎหมาย
พ.ศ. 2456 (พระนคร : โรงพิมพ์เดลิแมร์, 2477) อ้างจาก สวัสดิ์ ประยูรเสถียร, "การปฏิรูปการปกครองมณฑล
 พายัพ...", หน้า 258. สจข. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ ศธ.8.4/39 เรื่อง ปลูกทรพิษและตรวจการพยาบาล
 มณฑลพายัพแลปลูกทรพิษตามระยะทางที่ไป ปี 122 ลงวันที่ 6 เม.ย. - 19 ม.ค. 2446. และ สจข. เอกสาร
 กระทรวงศึกษาธิการ ศธ.8.4/50 เรื่อง พระยาสุรสีห์วิสิฐศักดิ์หารีจะทดลองทำพรรณหนองฝีที่มณฑลพายัพ ลง
 วันที่ 30 ม.ค. 2446- 11 ส.ค. 2447.

³³⁵เพ็ญศรี กวีวงศ์ประเสริฐ, "บทบาทของรัฐต่อปัญหาสุขภาพของประชาชน (พ.ศ. 2325 - หลัง
 การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475)," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์การแพทย์และ
 สาธารณสุข บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2528), หน้า 3-4.

³³⁶Laos News, 1 1(January 1904) : 23-24. Laos News, 2 1(January 1905) : 19. S.C.
 Peoples, Annual Report of Nan Station, Lao Mission for the Year Ending , Oct. 31st 1903, BFM.

รัฐบาลกรุงเทพฯสามารถผลิตหนองผีได้เองที่กรุงเทพฯใน พ.ศ. 2451 บทบาทการปลูกผีป้องกันใช้
ทรัพย์สินจึงตกอยู่ที่ฝ่ายรัฐบาลเป็นสำคัญ

นอกจากรัฐบาลกรุงเทพฯ จะให้ความสนใจในการกำจัดและป้องกันโรคระบาดแล้ว
ยังมีการเคลื่อนไหวของรัฐบาลในการดูแลสุขภาพประชาชน โดยสภาภาษาตแห่งสยามร่วมกับ
คณะกรรมการสุขภาพระหว่างชาติของมูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ (International Health Board of
Rockefeller Foundation) จัดทำโครงการรณรงค์กำจัดและป้องกันโรคพยาธิปากขอ (hookworm)
มีนายแพทย์เอ็ม. อี. บาร์น (Dr. M. E. Barnes, M.D.) ผู้แทนของมูลนิธิฯ เป็นผู้รับผิดชอบจัดตั้ง
ศูนย์ปฏิบัติงานที่เชียงใหม่เมื่อต้นปี พ.ศ. 2460 ต่อมาจึงขยายออกไปตามอำเภอและหัวเมือง
ต่าง ๆ โครงการนี้เกี่ยวข้องกับการให้บริการทางการแพทย์ของมิชชันนารีอเมริกันที่ได้จัดทำมาก่อน
แล้ว³³⁷ ดังนั้นมิชชันนารีอเมริกันจึงค่อนข้างชื่นชมรัฐบาลที่จัดโครงการนี้ว่า เป็นเครื่องหมายของ
ความเจริญก้าวหน้าของชาติสยามที่มีการให้ความสนใจสวัสดิภาพของราษฎร และกล่าวชื่นชม
ผลงานของบาร์นว่า จะเป็นประโยชน์อันใหญ่หลวงในการให้สวัสดิการกับประชาชนและจะเป็น
ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจของชาติด้วย³³⁸

อนึ่ง ในการดำเนินงานรณรงค์เพื่อกำจัดและป้องกันโรคพยาธิปากขอครั้งนี้กล่าวได้ว่า
มิชชันนารีอเมริกันมีบทบาทที่สำคัญไม่น้อย เนื่องจากเป็นผู้บุกเบิกในการตรวจพบโรคพยาธิปาก
ขอ โดยนายแพทย์วิลเลียม บีช ได้ตรวจพบโรคพยาธิปากขอที่เมืองน่านเมื่อ พ.ศ. 2457 จาก
ตัวอย่างการศึกษาที่น่านพบว่ากว่า 90 เปอร์เซ็นต์ติดเชื้อพยาธิปากขอ และกว่า 95 เปอร์เซ็นต์ มี
พยาธิอย่างอื่น ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้คนดูขี้ตงเตี้ย ไม่มีเรี่ยวแรง และบีชได้รักษาหมูนักเรียนชายใน
โรงเรียนของมิชชันน่านปรากฏผลดี และสังเกตว่า นักเรียนที่ได้รับการรักษามีความกระตือรือร้น
กระปรี้กระเปร่าขึ้น³³⁹ จากข้อเขียนของบาร์น แสดงว่า ปัญหาเรื่องพยาธิปากขอเป็นเรื่องใหม่อีกทั้ง
ยังเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องมีการรณรงค์ในขณะนั้น แต่การทำให้ราษฎรได้ตระหนักในเรื่องนี้คงเป็น
การยากดังจะเห็นได้จากผู้ที่ได้รับการรักษาพยาธิเป็นกลุ่มแรกในเชียงใหม่คือพวกนักโทษและพวก
ที่สองคือคริสเตียน นั่นคือ การทำงานของมิชชันนารีอเมริกันและแพทย์ของรัฐทำให้ชาวบ้าน

³³⁷Wariya Siwasariyanon, "The Transfer of Medical Technology From the First World to the Third World : A Case Study of the Rockefeller Foundation's Role in Thai Medical School (1923-1935)," (Ph.D. Thesis , University of Hawaii, 1984), p. 68-82.

³³⁸The North Siam News, 13 2(May 1917) : 51-52.

³³⁹Hugh Taylor, "A Medicine for Laziness," Assembly Herald, 20 5(May 1914) : 229-230. S.C. Peoples, Report – Nan Staion of Nort Siam Mission," 1 October 1914, Peoples' Papers (Payap University Archive). W. H. Beach, "Hookwarm in Nan Province," The Laos News, 11 2(April 1914) : 59-61.

(โดยเฉพาะชาวคริสต์) คู่กันเคยและรู้จักคุณค่าของการรักษาพยาบาลแบบตะวันตกมาแล้ว จึงเป็นการง่ายที่จะใช้คนกลุ่มนี้เป็นตัวอย่างทดลองในทางปฏิบัติ ซึ่งในช่วงเวลาเดียวกันมิชชันนารีอเมริกันยังขยายการปฏิบัติงานรณรงค์กำจัดและป้องกันโรคพยาธิไปยังศูนย์มิชชันนารีทุกแห่ง มีการจัดตั้งคลินิกตรวจรักษาทั่วไปและตรวจรักษานักเรียนในโรงเรียนของศูนย์มิชชันนารีเป็นประจำ

ตามแผนการรณรงค์กำจัดและป้องกันโรคพยาธิ มีความเกี่ยวข้องพันกับการจัดการสาธารณสุขของไทยและการมุ่งหวังผลในการพัฒนาเศรษฐกิจและความมั่นคงของชาติในยุคสมัยที่กำลังเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นรัฐสมัยใหม่ ดังที่ปีช ได้แสดงความคิดเห็นว่า โรคพยาธิเป็นศัตรูตัวฉกาจของชาวสยามมากกว่าโรคระบาดร้ายแรงอื่นๆ ที่เคยประสบมา³⁴⁰ เนื่องจากเป็นโรคที่มีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่งและเป็นตัวทำลายสุขภาพประชาชนอย่างต่อเนื่อง นับเป็นตัวการบั่นทอนสมรรถภาพของประชาชนที่จะเป็นปัจจัยในการบุกเบิกที่รกร้างว่างเปล่าและทำการผลิต และโรคพยาธิยังจะมีผลถึงความมั่นคงของชาติเนื่องจากการตรวจโรคพยาธิในเหล่าทหารพบว่าต่างเป็นโรคพยาธินานาชนิด เป็นการบั่นทอนกำลังคนในการยืนหยัดสู้รบในสงคราม จากงานเขียนของปีช ที่ได้เสนอให้เห็นถึงภัยร้ายของโรคชนิดนี้โดยหวังว่า รัฐบาลสยามคงจะออกกฎหมายด้านการสาธารณสุข ให้การอบรมชี้แจงแก่ราษฎรด้านสุขอนามัยและพิษภัยของพยาธิเพื่อทำให้โรคภัยนี้หมดไป

การค้นพบดังกล่าวนี้เข้าใจว่าได้นำมาสู่การจัดการด้านสาธารณสุขที่เป็นอิทธิพลความรู้การแพทย์สมัยใหม่บนพื้นฐานความรู้เรื่องทฤษฎีเชื้อโรค ดังที่รัฐบาลกรุงเทพฯ ได้ใช้การรณรงค์กำจัดและป้องกันพยาธิเพื่อสอนเรื่องอนามัยและการจัดสุขาภิบาลสำหรับประชาชนด้วยประสบการณ์เชิงประจักษ์ ทั้งนี้เพราะชาวบ้านไม่เชื่อว่า สัตว์เล็กๆ หรือเชื้อจุลินทรีย์ที่มองไม่เห็นจะเป็นสาเหตุให้เกิดโรค แต่การรณรงค์เรื่องพยาธิสามารถแสดงให้เห็นจริงว่ามีไชพยาธิ ตัวพยาธิ เป็นเหตุแห่งการเจ็บป่วย จากนั้นจึงได้แนะนำให้มีการจัดการเรื่องสุขอนามัยในครอบครัวในชุมชน ให้สร้างส้วมหลุมแบบสุขาภิบาลป้องกันการเกิดโรค ซึ่งนับเป็นการจัดการเรื่องสุขอนามัยป้องกันไม่ให้เกิดโรคภัยอื่น ๆ ตามมาด้วย เมื่อถึง พ.ศ. 2464 มีรายงานกล่าวถึงการสร้างส้วมที่ถูกสุขลักษณะกว่า 13,000 แห่งที่เชียงใหม่ และมีผู้ตรวจการสุขาภิบาลประจำทุกอำเภอเพื่อแนะนำเรื่องดังกล่าว

³⁴⁰W. H. Beach, "Siam's Greatest Enemy," *The Laos News*, 13 3(July 1917) : 92-97.

มีงานศึกษาความสำคัญเรื่องส้วมที่แสดงถึงพัฒนาการของการสาธารณสุขในสังคมไทย ดูที่ มณฑุทัย ไชยวิเศษ, ประวัติศาสตร์สังคมว่าด้วยส้วมและเครื่องสุขภัณฑ์ในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : มติชน, 2545).

นับเป็นกระแสสำคัญด้านการแพทย์และการสาธารณสุขในช่วงนี้ที่มีความมุ่งหวังว่าจะส่งผลให้การป้องกันโรคอื่น ๆ ลดความจำเป็นลง³⁴¹

นอกจากนี้แล้วมิชชันนารีอเมริกันยังมีส่วนในการจัดสภาพแวดล้อมของชุมชนที่ถูกสุขลักษณะแบบสมัยใหม่ด้วย เช่นที่เชียงราย นายแพทย์บริกส์ได้เสนอแนะให้ทางราชการรื้อกำแพงเมืองเก่าของเชียงรายลงเนื่องจากเห็นว่า บริเวณกำแพงเมืองเป็นแหล่งชุมชนสกปรกเป็นที่เพาะเชื้อโรค อีกทั้งยังปิดกั้นทางลมที่จะถ่ายเทให้บริสุทธิ์ ได้มีการวางผังเมืองแบบสมัยใหม่ที่ถูกสุขลักษณะและสามารถไปมาได้สะดวก โดยส่วนหนึ่งคงจะสนองต่อเป้าหมายของมิชชันนารีอเมริกันที่ต้องการให้มีถนนหนทางเพื่อนำผู้ป่วยมารักษายังโรงพยาบาลของมิชชันนารีอย่างรวดเร็ว และทำให้ผู้ป่วยสนใจการรักษาสมัยใหม่มากขึ้นเนื่องจากไปมาได้สะดวกกว่าแต่ก่อน³⁴²

การแพทย์ของมิชชันนารีอเมริกันกับการสร้างและดำรงชุมชนชาวคริสต์ ขณะที่บทบาททางการแพทย์ของมิชชันนารีอเมริกันได้มีส่วนสนับสนุนต่อบทบาทของรัฐบาลกรุงเทพฯ ในการสงวนรักษาชีวิตของราษฎรเพื่อประโยชน์ในคติการปกครองแบบรัฐชาติสมัยใหม่ดังกล่าวข้างต้น มิชชันนารีอเมริกันก็ยังคงมีเป้าหมายหลักของตนคือการใช้การแพทย์เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่คริสต์ศาสนาและสงวนรักษาชาวคริสต์ให้อยู่ในวิถีชีวิตของคริสเตียนอย่างเคร่งครัดชัดเจน อันเป็นเป้าหมายสำคัญตั้งแต่ต้น แต่เนื่องจากชุมชนชาวคริสต์ยังคงอยู่ในสภาพแวดล้อมของสังคมวัฒนธรรมเดิม ดังนั้น การรักษาความเจ็บไข้ได้ป่วยอาจต้องมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิธีการแบบจารีต โดยเฉพาะกรณีเร่งด่วนหรือเป็นชุมชนชาวคริสต์ที่อยู่ห่างจากไกลจากศูนย์กลางการแพทย์ของมิชชันนารี ดังปรากฏตัวอย่างในบันทึกกรรมกิจของคริสตจักรเบธเลเอิม ที่เป็นชุมชนชาวคริสต์ที่อยู่ใกล้ศูนย์มิชชันนารีเชียงใหม่มากที่สุดแห่งหนึ่ง ยังมีปัญหาเกี่ยวกับความเจ็บป่วยของชาวคริสต์และได้ใช้การรักษาจากหมอพื้นเมือง (มิชชันนารีอเมริกันถือว่าเป็นพวก “พ่อมดหมอผี”) ซึ่งต้องนำมาสู่กระบวนการได้ส่วนความผิด ดังความว่า

...มีแกมคนหนึ่งได้ลาสาบานของพระเจ้าแล้วเปนภญาติเมื่อหาหมอมมาไสยาบ
หายคได้ไสงไสด้วยผีแล้วก็ได้เลี้ยงผีไหว้วผีแล้วครูแลเก่าแก่ได้เดินสอรหลาย
เทื่อแล้วกับได้พิกมาหาพระเจ้าแกมแล้วได้ตั้งคำมีที่ห้องแล้วได้ตั้งเก่าแก่

³⁴¹M. E. Barnes, "The Rockefeller Foundation and The Red Cross Society of Siam, The Siam Outlook, 1 4(October 1922) : 95-98.

³⁴²"Overbrook Hospital," The Siam Outlook, 6 3(January 1927) : 110. "Chiangrai Medical," The Siam Outlook 9 3(January 1930) : 50.,

หนานถึกับถ้ำแกใจเป้นคำมีที่ไปฮ้องหือมาที่เซชนเป็กสาเดือรยี่แถมคำ ๑ อ
 ทิตที่ ๓.³⁴³

นอกจากนี้มิชชันนารีอเมริกันยังกล่าวถึงปัญหาเช่นเดียวกันนี้ที่เวียงป่าเป้าใน พ.ศ. 2440 ที่เชียงดาวมีตัวอย่างของคริสเตียนไปใช้การรักษาแบบพื้นเมือง ที่แพร่เมื่อศูนย์มิชชันถูกปิดลงระยะหนึ่งใน พ.ศ. 2449 ไม่มีมิชชันนารีอเมริกันอยู่เป็นที่พึ่ง และที่เมืองฝางซึ่งเป็นชุมชนชาวคริสต์ที่อยู่ห่างไกลศูนย์มิชชันเชียงใหม่มากที่สุด ก็มีการใช้การรักษาแบบพื้นบ้านยามจำเป็นเช่นเดียวกัน³⁴⁴ กรณีดังกล่าวนับเป็นตัวอย่างของการหันไปพึ่งพาการรักษาแบบจารีตในชุมชนชาวคริสต์ที่กลายเป็นปัญหาสำคัญของมิชชันนารี ดังนั้น จึงมีการแก้ไขโดยมิชชันนารีอเมริกันจัดการอบรมคริสเตียนจากชุมชนชาวคริสต์ให้มีความรู้ในการฉีดยาและทักษะการรักษาเบื้องต้นออกไป ฉีดวัคซีนและให้การรักษา ดังปรากฏข้อมูลของมิชชันนารีใน พ.ศ. 2447 ว่า มีผู้นำชาวคริสต์ที่ได้รับการอบรมอยู่ทุกศูนย์มิชชันที่ได้ออกไปปฏิบัติงานในชุมชนโดยคนเหล่านี้มีบทบาทในการรักษาชาวคริสต์และชาวบ้านทั่วไปพร้อมกับการเผยแพร่คริสต์ศาสนาด้วย³⁴⁵

การจัดอบรม “หมอคริสเตียนอาสา” เป็นโครงการสำคัญของมิชชันนารีอเมริกันที่จัดขึ้นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2441 เป็นความพยายามอีกทางหนึ่งที่จะดำรงรักษาชุมชนชาวคริสต์โดยผ่านกิจกรรมทางด้านการแพทย์ ดังนั้นเมื่อเกิดการระบาดของฝีดาษดังกล่าวข้างต้น หมอคริสเตียนอาสาเหล่านี้จึงมีบทบาทในชุมชนมากขึ้น ซึ่งในแง่หนึ่งเป็นการปฏิบัติทางมนุษยธรรม แต่จุดประสงค์สำคัญคือ ป้องกันไม่ให้ชาวคริสต์หันไปรับการรักษาแบบพื้นบ้านและถือเป็นโอกาสในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาได้อย่างกว้างขวาง

จากการปฏิบัติดังกล่าว มิชชันนารีอเมริกันคงหวังผลในเรื่องนี้อย่างจริงจังมากขึ้น โดยแมคเคนได้ทดลองทำเชื้อหนองฝีจนสำเร็จใน พ.ศ. 2448 ขณะที่ฝ่ายรัฐบาลที่ขาดแคลนหนองฝีที่จะใช้ในมณฑลพายัพตั้งแต่แรกได้ใช้หนองฝีของแมคเคน และต่อมารัฐบาลก็ได้พัฒนาการทำเชื้อ

³⁴³Munute of the Session of the Presbyterian Church, Chisng Mai, Siam. Bethlehem Presbyterian Chapel, 1892-1910. p.49.

ข้อความดังกล่าวแปลความได้ว่า มีคริสเตียนคนหนึ่งได้ห่างเหินจากการนมัสการพระเจ้า เพราะเจ็บป่วยเมื่อไปหาหมอแล้วเอายามาใช้ก็ยังไม่หาย จึงไปปรึกษากับหมอผีมีการเลี้ยงผีไหว้ผี ทั้งอาจารย์และผู้ปกครองคริสตจักรไปกล่าวตักเตือนหลายครั้งก็ยังไม่กลับมาหาพระเจ้า จึงได้มีการกรรมการไปเรียกตัวมาให้การต่อคณะกรรมการในอาทิตย์ที่ 3 เดือนยี่ แรม 1 ค่ำ (ปริวรรตจากตัวเมืองเป็นอักษรไทยโดยจันทร์นรม ชัยศรี)

³⁴⁴Denman, Annual Report of Chiang Hai Station," 1 December 1897, BFM. Swanson, *Khrischak Muang Nua*, p. 131.

³⁴⁵The Laos News, 1 (January 1904) : 21-22.

หนองผีของตนเองเป็นผลสำเร็จใน พ.ศ. 2451 ทำให้ไม่ต้องพึ่งวัคซีนของมิชชันนารีอีก ซึ่งกิจกรรมการจัดวัคซีนนับเป็นการช่วงชิงโอกาสในการเข้าถึงประชาชนของทั้งสองฝ่าย ดังที่มีตัวอย่างเรื่องมิชชันนารีอเมริกันได้ให้การช่วยเหลือราษฎรที่ล่าปางที่ประสบกับปัญหาข้าวยากมากแพงเมื่อ พ.ศ. 2447 ซึ่งทำให้รัฐบาลกรุงเทพฯ เป็นห่วงว่า เป็นเพียงวิธีเอาใจชาวบ้านเพื่อจะให้หันมานิยมชมชอบมิชชันนารี และอาจกล่าวร้ายรัฐบาลว่าไม่ใส่ใจความทุกข์ร้อนของประชาชน ปรากฏหลักฐานของรัชกาลที่ 5 ดังนี้

ที่ 119/972 ณ ที่นั่งจักริมหาประสาธ

วันที่ 13 สิงหาคม รัตนโกสินทร์ศก 122

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ด้วยได้รับจดหมายที่ 179/5562 ลงวันวานนี้ ตอบเรื่องพวกมิชชันนารีช่วยราษฎรเมืองนครล่าปางที่ถูกครวเข้าแพงนั้นทราบแล้ว

เรื่องที่สั่งให้ยืมเข้าอย่างไรก็รู้เรื่องอยู่จนหมดแล้ว ข้อที่ตกนั้นเพราะเห็นว่าเราจัดให้ยืมเปล่าได้แล้ว เขายังส่งเงินขึ้นไปด้วยความมุ่งหมายอย่างฝรั้งที่จะเอาใจให้ราษฎรนิยมนับถือ แต่เงินก็คิดหนึ่งเท่านั้นจะทำอะไรได้นักหนา จะมีอย่างเดียวที่เขาจะพูดอวดดี ว่าเราเป็นเจ้าของเมืองไม่สู้กระตือรือร้น (ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน) ข้างร้ายเขามาช่วยขอรับรองว่ากล่าวแลซ้ำได้ออกเงินไปช่วยราษฎรด้วยเห็นมีทางเท่านั้นจึงพูดไป แต่ไม่สู้จะชัดเจนดังเช่นว่านี้

สยามินทร์

นับตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา มิชชันนารีอเมริกันได้พัฒนาแผนกโอสถศาลา (Dispensary) และจัดทำคลินิกลงสู่ชุมชน ซึ่งเป็นวิธีหนึ่งในการแพร่กระจายยาสมัยใหม่เพื่อให้เป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป มีรายงานในปี พ.ศ. 2451 ว่า ศูนย์มิชชันเชียงรายได้จัดตั้งสาขาโอสถศาลา โดยผู้นำคริสเตียนในท้องถิ่นที่ผ่านการอบรมวิธีใช้ยาและการรักษาแบบง่าย ๆ ไปให้บริการในหมู่บ้านของตน ซึ่งในปีนี้มีถึง 20 สาขาที่ยังคงดำเนินการอยู่ สาขาของโอสถศาลาที่กระจายจากกลุ่มคริสเตียนจะเป็นตัวแทนในการขายยาแบบตะวันตก และรับคนป่วยส่งให้กับโอสถศาลาและโรงพยาบาลมิชชันที่เชียงรายได้³⁴⁶ หมอ

ผู้วิจัยได้รับเอกสารนี้เป็นสำเนาพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจากพิษณุ ธรรมภิกขุ แต่ไม่แสดงแหล่งที่มาของข้อมูล จึงยังไม่สามารถอ้างอิงแหล่งข้อมูลได้ แต่เชื่อว่าเป็นการสำเนาจากเอกสารชั้นต้นในสำนักจดหมายเหตุแห่งชาติ

³⁴⁶The Laos News, 5 3(July 1908) : 67. Charles H. Crooks, The Way It Was Done," The Laos News, 5 4(October 1908) : 106-108.

คริสเตียนอาสนานี้ยังคงทำหน้าที่ในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาและมีส่วนในการให้บริการแก่ชุมชนชาวคริสต์ที่อยู่ตามท้องที่ต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ดังปรากฏข้อมูลว่า ใน พ.ศ. 2448 ศูนย์มิชชันในเชียงใหม่ ได้ส่งหมอคริสเตียนอาสาจำนวน 150 คนออกไปจัดวัดขึ้นและเผยแพร่ศาสนา และใน พ.ศ. 2453 ปรากฏว่า ที่ศูนย์มิชชันเชียงใหม่ได้ส่งคนปลูกฝิ่น 100 คนออกไปทำการปลูกฝิ่นได้ประมาณ 8,000 คน³⁴⁷ จึงนับเป็นยุทธวิธีในการใช้การแพทย์ของมิชชันนารีในการเผยแพร่ศาสนา โดยผ่านคริสเตียนคนพื้นเมืองที่ได้รับการฝึกฝนด้านการแพทย์เบื้องต้น และการอบรมทางศาสนาที่มีความรู้ความเข้าใจที่จะถ่ายทอดไปสู่คนในท้องถิ่นโดยคนของท้องถิ่นในโลกของภาษาและวัฒนธรรมเดียวกัน

เมื่อมีการระบาดของไข้มาลาเรียในภาคเหนือระหว่าง พ.ศ. 2454-2455 ซึ่งจากรายงานของศูนย์มิชชันลำปางใน พ.ศ. 2454 กล่าวว่า เกิดโรคมมาลาเรียระบาดร้ายแรงจากทางใต้ผ่านระแหงเข้ามายังแพร่ และอีกทางหนึ่งคือมาตามทางรถไฟจากกรุงเทพฯ และในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2455 เกิดการระบาดของไข้ทรพิษ ครอบคลุมทั่วจังหวัด ในช่วงของการระบาดร้ายแรงมีคนตายเฉพาะในเมืองรวมประมาณ 1,200 คน ซึ่งการเกิดโรคระบาดดังกล่าวมิชชันนารีอเมริกันได้แจกจ่ายยาและให้การรักษามาก ในชวงนั้นรัฐบาลกรุงเทพฯ ได้ส่งนายแพทย์เคอร์ (Dr. Kerr) จากเชียงใหม่และกองกำลังปลูกฝิ่นจากกรุงเทพฯ มาดำเนินการป้องกันโรคระบาดด้วย ขณะที่อาสาสมัครปลูกฝิ่นของศูนย์มิชชันได้ทำการปลูกฝิ่นอาทิตย์ละนับพันคนเป็นเวลาหลายอาทิตย์³⁴⁸ มิชชันนารีอเมริกันมองว่า การระบาดของไข้มาลาเรียและไข้ทรพิษเป็นเหตุให้มิชชันนารีและผู้ช่วยคนเมืองได้นำการแพทย์และการสาธารณสุขตะวันตกเข้าไปถึงคนเมืองมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ทั้งนี้เพราะเดิมทีชาวบ้านมีคติที่ผิด ๆ มีความหวาดกลัว และอยู่ห่างไกล แต่เมื่อเผชิญกับโรคร้ายทำให้ต้องหันมาพึ่งมิชชันนารีจึงทำให้เห็นคุณค่าของยาและการรักษาแบบตะวันตกมากยิ่งขึ้น

การเกิดโรคระบาดในล้านนาช่วงดังกล่าวได้มีผลต่อการเพิ่มจำนวนคริสเตียนและการตั้งชุมชนชาวคริสต์ใหม่ ๆ เนื่องจากอิทธิพลกิจกรรมการช่วยเหลือทางการแพทย์ของมิชชันนารีอเมริกันหลายแห่ง เช่นที่คริสตจักรเบธเลเอิมเป็นแหล่งศูนย์กลางเกิดไข้มาลาเรียระบาดอย่างรุนแรงที่เชียงใหม่ใน พ.ศ. 2454 มิชชันนารีได้ส่งผู้ช่วยคนเมืองไปแจกจ่ายยาและรักษาผู้ป่วย มิชชันนารีรายงานว่ามีคนหันมารับเชื่อในคริสต์ศาสนา (นับเฉพาะผู้ใหญ่) ประมาณ 200 คน ในปีต่อมาเมื่อเกิดไข้ทรพิษระบาดทั่วไปในล้านนา มิชชันนารีอเมริกันและหมอคริสเตียนอาสาต้องทำงานอย่างหนัก รวมทั้งมิชชันนารีอเมริกันยังได้ช่วยสนับสนุนวัดขึ้นให้กับคณะบรรเทาทุกข์ของ

³⁴⁷Freeman, *An Oreintal Land of the Free*, p. 144-145. *The Laos News*, 6 1(February 1910) : 7.

³⁴⁸*The Laos News*, 9 2(April 1912) : 50. Charles H. Crooks, "Chas. T. Van Santvoord Hospital, Lakawn Dispensary," *The Laos News*, 9 4(October 1912) : 140-1430

รัฐบาลด้วย มีรายงานว่า มีคริสเตียนเพิ่มขึ้นในช่วงนี้กว่าหนึ่งพันคน และชุมชนบางแห่งมีชาวคริสต์ที่มาจากกาได้รับยาและการรักษาจนสามารถจัดตั้งเป็นคริสตจักรได้³⁴⁹ และจะเห็นว่า ระหว่าง พ.ศ. 2456-2458 มีการจัดตั้งคริสตจักรใหม่ 14 คริสตจักร ซึ่งส่วนมากเป็นผลพลอยได้จากการเกิดโรคระบาดร้ายแรง³⁵⁰

ความสำเร็จในระดับหนึ่งดังกล่าว ทำให้มิชชันนารีอเมริกันในล้านนามีแนวโน้มที่จะเน้นการใช้กิจกรรมทางการแพทย์เพื่อผลทางศาสนาเป็นหลัก โดยได้ขอทุนสนับสนุนงานด้านการแพทย์เพิ่มมากขึ้น ซึ่งกรรมการมิชชันต่างประเทศเห็นชอบด้วย แต่เมื่อมีการรณรงค์ขอบริจาคทุนทรัพย์กลับไม่ค่อยได้รับการสนับสนุนจากคริสตจักรในสหรัฐอเมริกามากนัก เนื่องจากสังคมคริสเตียนที่นั่นรู้สึกว่าเป็นลักษณะของการฉวยโอกาส “ซื้อ” คนมาเป็นคริสเตียนท่ามกลางปัญหาความเจ็บป่วย³⁵¹ เข้าใจว่า สังคมคริสตจักรในสหรัฐอเมริกาคงมีการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดเรื่องการประกาศศาสนา (Evangelism) ที่ไม่ได้มุ่งเน้นให้นำคนนอกรีตมาเป็นคริสเตียน หรือที่เรียกว่า “คริสเตียนข้าว” (Rice Christian) คือเข้ามานับถือคริสต์ศาสนาเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์มากกว่า การเชื่อศรัทธาในศาสนาอย่างแท้จริง

การปฏิบัติงานด้านการแพทย์และการสาธารณสุขในช่วงนี้ที่เป็นกิจกรรมสำคัญประการหนึ่งคือ การขยายงานไปสู่กลุ่มคนที่ถูกรังเกียจและด้อยโอกาสทางสังคมได้แก่คนโรคเรื้อน ทำให้เกิดชุมชนชาวคริสต์ที่มาจากกลุ่มคนอีกลักษณะหนึ่ง เมื่อนายแพทย์แมคเคนมาปฏิบัติงานด้านการแพทย์นั้นได้ให้การสงเคราะห์และรักษาผู้ป่วยโรคเรื้อนบ้างแล้ว ทั้งยังคงมีความเห็นเสนอต่อรัฐบาลในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว³⁵² จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2447 จึงได้ดำเนินการเพื่อให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ป่วยโรคเรื้อนอย่างจริงจังโดย โดยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอนุญาตและสนับสนุนให้ดำเนินงานด้านนี้ และในปีต่อมานายแพทย์แมคเคนได้ขออนุญาตใช้พื้นที่เกาะกลางแม่น้ำปิงจากเจ้าอินทวโรรส เพื่อเป็นที่อาศัยและให้การรักษาผู้ป่วยโรคเรื้อนโดยเฉพาะ เจ้าอินทวโรรสเห็นชอบและยินดีเป็นอย่างยิ่ง โดยพระองค์เห็นว่า เป็นการทำบุญกุศลและทำให้บ้านเมืองสะอาดตายิ่งขึ้น แมคเคน ได้เริ่มนำผู้ป่วยโรคเรื้อนเข้ามาอยู่อาศัยและให้การรักษาที่เกาะกลางเมื่อ พ.ศ. 2450 โดยสร้างกระท่อม 2 หลัง และมีผู้ป่วยมาอาศัยอยู่ครั้งแรก 6 คน เมื่อ

³⁴⁹Swanson, *Khrischak Muang Nua*, pp. 139-141.

³⁵⁰Ibid., p. 111 and 139.

³⁵¹Ibid., p. 168-169.

³⁵²สจข. เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ สธ.8.2/10 เรื่อง หมอแมคเคนเห็นว่า ควรตั้งโรงพยาบาลโรคเรื้อนในตำบลที่ห่างจากเมืองเชียงใหม่ประมาณไมล์ 1 หรือ 2 ไมล์ สักแห่งหนึ่งด้วยเวลานี้ผู้เป็นโรคเรื้อนชุกชุม, ลงวันที่ 4 ธ.ค. 2439 – 16 ส.ค. 2440.

แมคเคนได้รับมอบที่ดินเกาะกลางแม่น้ำปิงอย่างเป็นทางการจากรัฐบาลในปีต่อมา จึงได้จัดตั้งเป็นสถานรักษาผู้ป่วยโรคเรื้อน (Leprosy Asylum) โดยได้รับความร่วมมือจากรัฐบาลกรุงเทพฯ และเจ้านายผู้ปกครองเป็นอย่างดี

ตลอดระยะเวลา 20 ปีระหว่าง พ.ศ. 2451-2471 แมคเคน และจันตา อินทราวุธ ซึ่งเป็นผู้ช่วยคนสำคัญ ได้พัฒนาสถานที่และอาชีพให้กับผู้ป่วย เช่น สร้างเรือนพักผู้ป่วย ให้ผู้ป่วยทำสวนดอกไม้ สวนครัว และกิจการอื่น ๆ โดยได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรต่าง ๆ เจ้านายข้าราชการ และหน่วยงานทางราชการ จนทำให้สถานพยาบาลผู้ป่วยโรคเรื้อนแห่งนี้มีความสมบูรณ์และได้ชื่อว่าเป็นสถานรักษาผู้ป่วยโรคเรื้อนที่สวยงามที่สุดในเอเชีย ต่อมาใน พ.ศ. 2456 ได้จัดตั้งคริสตจักรของคริสเตียนผู้ป่วยโรคเรื้อนขึ้นและได้มีการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับลูกหลานของผู้ป่วยด้วย³⁵³

การจัดตั้งสถานรักษาผู้ป่วยโรคเรื้อนนับเป็นตัวอย่างหนึ่งของมิชชันนารีในการใช้การแพทย์เป็นสื่อในการเผยแพร่ศาสนาเพื่อสร้างและดำรงรักษาชุมชนชนชาวคริสต์อย่างชัดเจน ซึ่งจะเห็นได้จากแนวคิดในการจัดตั้งสถานที่แห่งนี้ที่เป็นแบบสถานกักกัน (Asylum) อันเป็นแนวคิดของสังคมอเมริกันในการนำคนที่เป็ "ปัญหา" ของสังคมเข้าไปอยู่ในสถานที่ที่มีลักษณะเฉพาะเพื่อให้การก่ล้อมเกลตาทางสังคมอย่างเต็มที่ ดังที่แมคเคนได้กล่าวถึงลักษณะและที่ตั้งของเกาะกลางว่า เป็นสถานที่อันเหมาะสมยิ่งที่จะใช้เป็นสถานกักกัน³⁵⁴ ซึ่งการรักษาที่อยู่ในบรรยากาศของคริสต์ศาสนาอย่างเบ็ดเสร็จทำให้มีผู้ป่วยได้หันมาเป็นคริสเตียนและกลายเป็นชุมชนชาวคริสต์ที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า ในช่วง พ.ศ. 2441-2464 มิชชันนารีอเมริกันได้ใช้การแพทย์สมัยใหม่ในการเผยแพร่คริสต์ศาสนา เพื่อสร้างและดำรงรักษาชุมชนชาวคริสต์อย่างชัดเจนมากขึ้น กิจกรรมทางการแพทย์ของมิชชันนารีอเมริกันมีทั้งการจัดตั้งสถาบันในสวนกลางและการถ่ายทอดไปยังผู้นำคริสเตียนแพร่กระจายสู่ท้องถิ่นห่างไกลอย่างกว้างขวาง เป็นการสร้างเครือข่ายทางการแพทย์สมัยใหม่ที่มีจุดประสงค์สำคัญคือการทำลายล้างความเชื่อเรื่องผีแบบจารีตที่มีอยู่ในการรักษาและดูแลสุขภาพของท้องถิ่น โดยตั้งอยู่บนความเชื่อมั่นในอำนาจของความรู้

เป็นเกาะขนาดใหญ่มีเนื้อที่ประมาณ 250 ไร่ที่เกิดจากกระแสน้ำปิงเปลี่ยนเส้นทางแยกจากสายน้ำเดิมที่เรียกว่า "ปิงห่าง" และไหลกลับมารวมกันที่บ้านท่าวังตาล จึงมีลักษณะเป็นเกาะ มีเรื่องเล่าว่าเดิมทีสถานที่แห่งนี้เป็นที่เลี้ยงช้างดุเชือกหนึ่งของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ทำให้ชาวบ้านไม่กล้าเข้าไปใช้เป็นที่อาศัยทำกิน ภายหลังช้างล้มตายชาวบ้านก็ยังเชื่อว่ายังมีผีช้างดุวนเวียนอยู่ ดังนั้นจึงเป็นที่ว่างเปล่า เมื่อแมคเคนขอใช้เป็นที่อยู่อาศัยและรักษาคนป่วยโรคเรื้อนจึงได้รับความเห็นชอบทันที

³⁵³McFarland, *The Historical Sketch...*, p. 234-235.

³⁵⁴*Ibid.*,

แบบวิทยาศาสตร์และอำนาจของพระเจ้า กับการปฏิบัติในทางมนุษยธรรมที่จะเป็นการชักนำผู้คนให้หันมาสนใจคริสต์ศาสนา แต่เมื่อมิชชันนารีอเมริกันได้เริ่มต้นงานการแพทย์ที่มีลักษณะทางธุรกิจที่แตกต่างจากการ "ให้บริการ" ของการรักษาของหมอพื้นเมือง จึงดูเหมือนว่า ไม่มีความเหนือกว่าทางจิตใจที่จะชักนำให้ผู้คนได้มองเห็นความดีเลิศทางศาสนาที่อยู่เบื้องหลังกิจกรรมนี้ได้มากนัก และบทบาทด้านการแพทย์ของมิชชันนารีอเมริกันในระยะหลังต่อมาโดยเฉพาะภายหลังการเกิดโรคระบาดครั้งใหญ่ในล้านนา จึงกลายเป็นการเตรียมทางและพื้นที่สำหรับกระแสทุนนิยมทางการแพทย์ของตะวันตกที่ไหลบ่าเข้ามาสวมทับโดยมีอำนาจทางการแพทย์ที่เหนือกว่า คือ องค์การการกุศลจากสหรัฐอเมริกาที่ร่วมมือกับรัฐบาลกรุงเทพฯ ค่อยๆ เข้ามายึดบทบาทในด้านนี้ โดยการแพทย์ที่มิชชันนารีอเมริกันได้วางรากฐานในล้านนาเริ่มถูกช่วงชิงมาเป็นบทบาทของรัฐบาลกรุงเทพฯ และถูกกลืนเข้าไปในกระแสของการแพทย์แบบพานิชย์มากยิ่งขึ้น

4.2.3 มิชชันนารีอเมริกากับงานด้านการพิมพ์ในล้านนา

การดำเนินกิจการด้านการพิมพ์ของมิชชันนารีอเมริกันที่เชียงใหม่ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2441 เป็นต้นมาได้ขยายตัวมากขึ้น และแสดงให้เห็นถึงการผลิตงานจำแนกเป็นสองส่วนคือ งานพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับงานของมิชชัน ได้แก่ การพิมพ์ที่มีจุดประสงค์สำหรับการเผยแพร่ทางศาสนา และหนังสือตำราเพื่อการศึกษา รวมทั้งงานที่ช่วยสนับสนุนส่งเสริมคริสตจักรและกลุ่มคณะต่าง ๆ ของมิชชัน กับงานพิมพ์ในเชิงธุรกิจเพื่อเป็นรายได้สำหรับการดำเนินกิจการด้านการพิมพ์ต่อไป โดยงานทางด้านศาสนามีทั้งงานพิมพ์เกี่ยวกับเรื่องของศาสนาโดยตรง เช่น การพิมพ์หนังสือ "คำถามคำตอบ" ที่นับเป็นสื่อที่สำคัญในการสร้างความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับความเชื่อและคำสอนของศาสนาคริสต์ และมีงานพิมพ์ที่สำคัญต่อเนื่องมา ได้แก่ การพิมพ์พระคัมภีร์ไบเบิลภาษาล้านนา ซึ่งเข้าใจว่า เป็นความตั้งใจของมิชชันนารีอเมริกันที่ต้องการจัดทำงานชิ้นเอกนี้ให้สำเร็จ แต่จนถึง พ.ศ. 2462 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายที่ปรากฏมีการพิมพ์พระคัมภีร์ไบเบิล ทำได้เพียง 37 เล่ม จากจำนวนที่มีทั้งหมด 66 เล่ม ทั้งนี้เนื่องจากมิชชันนารีอเมริกันไม่มีเวลาสำหรับการทำเรื่องนี้อย่างจริงจัง ขาดผู้รู้ที่จะทำการแปลอย่างต่อเนื่อง มีกระบวนการแปลที่ซับซ้อนยุ่งยาก และอิทธิพลของภาษาไทยกลางได้ไหลบ่าเข้าสู่ล้านนามากขึ้นทำให้การแปลต้องหยุดชะงักลง

งานพิมพ์ที่สำคัญเกี่ยวกับศาสนาอีกประเภทหนึ่งคือการพิมพ์บทเรียนโรงเรียนวันอาทิตย์ที่เคยจัดทำแบบเอกเทศมาตั้งแต่ พ.ศ. 2441 แต่ใน พ.ศ. 2446 ได้มีการจัดทำ "หนังสือสรีกิตีลับ" หรือหนังสือข่าวสารสำหรับคริสตจักรที่ออกเป็นรายเดือน ความหนา 12 หน้า โดยแนบ

บทเรียนโรงเรียนวันอาทิตย์ ไว้ตอนท้ายของหนังสือ เข้าใจว่า มีการจัดส่งไปยังคริสตจักรต่าง ๆ อย่างทั่วถึง ดังปรากฏข้อมูลในการประชุมผู้แทนคริสตจักรทั่วเขตล้านนาเมื่อ พ.ศ. 2464 ที่แสดงว่า แต่ละคริสตจักรเป็นสมาชิกหนังสือดังกล่าว³⁵⁵ และที่น่าสนใจคือใน “หนังสือสิริกิติสลับ” นอกจากจะประกอบด้วยเนื้อหาสาระทางศาสนาแล้ว ยังมีข่าวสารและสาระทั่วไปประมาณ 30-50 เปรอร์เซ็นต์ ประกอบด้วยข่าวระหว่างประเทศ ข่าวภายในประเทศ บทความของมิชชันนารี ข้อเขียนของคริสเตียนคนพื้นเมือง มียอดการตีพิมพ์ครั้งละประมาณ 1000 ฉบับ³⁵⁶ มิชชันนารีอเมริกันกล่าวถึงความสำคัญของหนังสือนี้ว่า

“คุณค่าของหนังสือจำนวน 12 หน้าที่ออกเดือนละครั้ง มีเรื่องราวข่าวสาร และบทความที่ให้สารประโยชน์ทางการศึกษาที่ไม่อาจประเมินค่าได้ ชาวคริสต์ต่างสนใจหนังสือนี้และเชื่อว่าน่าจะเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย มีพลังอำนาจ และเป็นประโยชน์ยิ่งๆ ขึ้น”³⁵⁷

นอกจากการพิมพ์หนังสือที่มิชชันนารีอเมริกันตั้งใจจะให้ส่งไปถึงชุมชนชาวคริสต์และแพร่กระจายสู่สาธารณะแล้ว ยังมีการพิมพ์หนังสือที่เป็นการปลุกย้ำเรื่องความเชื่อและการปฏิบัติตามระเบียบพิธีของคริสต์ศาสนาให้เป็นแบบเดียวกัน เช่น ใน พ.ศ. 2445 มีการตีพิมพ์ “หนังสือแบบแผนสำหรับใช้ในการสวดไหว้วอนนมัสการพระเยซูเจ้าแลในการถือศีลต่าง ๆ”³⁵⁸ เป็นภาษาล้านนาที่เตรียมโดยแฮร์ริส หนังสือแบบแผนนี้นับเป็นคู่มือ “ศาสนพิธี” ได้บ่งบอกต่อกายถึงคติความเชื่อทางศาสนาที่ใช้เป็นหลักในพิธีกรรมและการปฏิบัติทางศาสนาในชุมชนชาวคริสต์ เป็นอย่างเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีการพิมพ์หนังสือเพลงสวดภาษาล้านนาของวิลสันที่ได้มีโน้ตเพลงแบบ

บทเรียนนี้ส่วนใหญ่เตรียมโดยศรีโหม่ วิชัย (พ่อครูสีโหม่) และคำอ้าย ไชยวัฒน์ (พ่อครูคำอ้าย) ซึ่งแสดงว่า ผู้นำคริสเตียนคนเมืองมีบทบาทสำคัญในการสื่อหลักความรู้และความเชื่อทางศาสนาที่ได้รับการถ่ายทอดจากมิชชันนารีไปสู่ชุมชนชาวคริสต์ โดยคนพื้นเมืองสู่คนพื้นเมืองเอง

³⁵⁵“รายงานพร้อมใหม่เพรศบุเทรี ปี คริสต์ศกราช 1921,” *สิริกิติสัพท* (มิถุนายน 1921) : 174.

มีการทวงค่าหนังสือจากตัวแทนคริสตจักรที่มาประชุม ดังความว่า “ได้รับจดหมายผู้จัดการโรงพิมพ์มิชชันเชียงใหม่ เรื่องหนังสือสิริกิติสลับบางเชิขได้ชำระแล้ว บางเชิขบได้ชำระต้องการจักจัดเรื่องนี้หื้อสำเรณโดยรีบ” [ได้รับจดหมายจากผู้จัดการโรงพิมพ์มิชชันเชียงใหม่เรื่องหนังสือสิริกิติสัพทที่บางคริสตจักรได้ชำระเงินค่านหนังสือแล้ว แต่บางคริสตจักรยังไม่ได้ชำระ ขอให้รีบจัดการโดยเร็ว]

³⁵⁶Swanson, “This Seed : Missioary Printing and Literatur...,” p.181.

³⁵⁷“Teaching them to Observe all Thing,” *The Laos News*, 2 1(January 1905) : 25-26.

³⁵⁸Wm. Harris, หนังสือแบบแผนสำหรับใช้ในการสวดไหว้วอนนมัสการพระเยซูเจ้าแลในการถือศีลต่าง ๆ (Manual of Forms) (Chiangmai : American Presbyterian Mission Press, 1902).

สากลของแต่ละเพลง ซึ่งการมีหนังสือเพลงสวดในการนมัสการทำให้คริสเตียนมีโอกาสดูฝึกฝนการร้องเพลงแบบตะวันตก มีเนื้อหาที่บ่งบอกถึงความเชื่อศรัทธา อารมณ์ ความรู้สึกที่เป็นกรอบคิด และการดำเนินชีวิตทางศาสนา มีการใช้และถ่ายทอดโดยคนในชุมชนชาวคริสต์ด้วยกันเอง นับเป็นการสร้างเอกลักษณ์และตัวตนที่แยกจากสังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

เมื่อพิจารณาบทบาทด้านการพิมพ์การของมิชชันนารีอเมริกันนับเป็นสื่อ นำความรู้เกี่ยวกับคริสต์ศาสนาแพร่กระจายไปอย่างกว้างขวาง และเป็นสื่อที่สามารถแพร่กระจายโดยการส่งต่อระหว่างผู้คนในสังคม ถึงแม้การจำหน่ายจ่ายแจกจะสูญหายไปไม่น้อยหรือตกไปถึงมือผู้ไม่รู้หนังสือ แต่การสื่อโดยวิธีดังกล่าวยังเกิดผลอยู่บ้าง จากคำบอกเล่าบางส่วนแสดงให้เห็นว่า มีชุมชนคริสเตียนบางแห่งที่เกิดขึ้นเนื่องจากบรรพบุรุษได้อ่านหนังสือคำสอนของมิชชันนารี และตัดสินใจหันมานับถือคริสต์ศาสนา ดังเช่นชุมชนคริสเตียนที่อำเภอสา จังหวัดน่าน ที่มีเรื่องเล่าว่า คริสเตียนครอบครัวแรกๆ ได้อ่านหนังสือและไปปลิวคำสอนทางศาสนาของมิชชันนารีและคิดว่า พระเยซูคริสต์คือ "พระอริยมตตริย" ที่คนในครอบครัวกำลังเสาะแสวงหา³⁵⁹

งานพิมพ์ที่เป็นการ "ให้การศึกษา" เพื่อเปิดโลกความรู้ที่กว้างไกลและสร้างโลกทัศน์แบบตะวันตกในสังคมล้านนา เช่น การพิมพ์ "หนังสือฝากของสีห์ใหม่" ที่เป็นจดหมายของศรีใหม่ คริสเตียนชาวเชียงใหม่ที่เดินทางไปยังสหรัฐอเมริกาเมื่อ พ.ศ. 2432 ที่เขียนด้วยอักษรล้านนาส่งมาถึงบิดามารดาจำนวน 24 ฉบับ เล่าเรื่องราวและสถานที่ต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นตั้งแต่ออกจากเชียงใหม่กระทั่งไปถึงเมืองไอคแลนด์ รัฐแคลิฟอร์เนีย ต่อมาใน พ.ศ. 2439 ได้มีการจัดพิมพ์จดหมายฝากเพื่อใช้เป็นแบบเรียนวิชาภูมิศาสตร์ในโรงเรียนชายวังสิงห์คำ มิชชันนารีอเมริกันได้ให้ความสนใจงานจดหมายของสีห์ใหม่เนื่องจากเป็นการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรม และวิทยาการตะวันตกด้วยสายตาและภาษาของคนพื้นเมืองที่จะสามารถสื่อความเข้าใจต่อผู้อ่านที่เป็นคนพื้นเมืองด้วยกันได้ง่าย³⁶⁰ และในปีเดียวกันมีการพิมพ์หนังสืออีกเล่มหนึ่งคือ "Ancient History" (หนังสือพงศาวดารโบราณเดิม)³⁶¹ ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงกลางและอารยธรรมยุโรปในสมัยกรีก-โรมัน ซึ่งเป็นข้อมูลความรู้ที่เป็นบริบทเกี่ยวข้องกับเรื่องราว

³⁵⁹Taylor, *A Missionary in Siam* , Vol. 2, p. 260-261. สัมภาษณ์ เจริญ จันตะ, วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2535. สัมภาษณ์ สุดใจ ไชยวงศ์, วันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2535. สัมภาษณ์ ศรีพรรณ วงศ์มาลา, 18 กุมภาพันธ์ 2535

³⁶⁰วัชระ สันธูประมา, "ภาษาที่ใช้ในการสอนและการสอนภาษาในโรงเรียนของมิชชัน...", หน้า 18. และดูรายละเอียดได้ใน บุญเสริม สาตราภักย์, *ศรีใหม่ คนเชียงใหม่คนแรกๆที่ไปอเมริกา* (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์ปอง, 2523).

³⁶¹Cornelia McGilvary, (ผู้แปล), *"Ancient History"* (หนังสือพงศาวดารโบราณเดิม) (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์วังสิงคำ, 1896).

ของคริสต์ศาสนาโดยตรง หนังสือทั้งสองเล่มนี้นับเป็นการสื่อความรู้เกี่ยวกับโลกภายนอกที่เป็นภาษาของท้องถิ่นครั้งแรก และนอกจากนี้มีการตีพิมพ์หนังสือความรู้สำหรับการศึกษาที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งคือ การพิมพ์ตำราภาษาอังกฤษ ภูมิศาสตร์ วิชาเลข วรรณคดียุโรป แบบเรียนภาษาไทย และแบบเรียนภาษาล้านนา เป็นต้น

กิจกรรมการพิมพ์อีกอย่างหนึ่งคือการพิมพ์งานของทางราชการ บริษัท ห้างร้าน ซึ่งปรากฏว่า รัฐบาลกรุงเทพฯ เป็นลูกค้ารายใหญ่ของโรงพิมพ์มิชชันในการพิมพ์งานที่ใช้ในทางราชการ และอื่นๆ เช่นการจัดพิมพ์พระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ ร.ศ.116 (พ.ศ. 2441) ที่แปลเป็นภาษาล้านนาและได้ประกาศใช้ใน พ.ศ. 2444 และนอกจากนี้ยังได้ตีพิมพ์กฎหมายลักษณะอาญารัตนโกสินทร์ศก 127 ปรีวรรตโดยเจ้าขึ้น ณ เชียงใหม่ (เป็นสมัยที่หัวเมืองล้านนาถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของประเทศสยามแล้ว) ทำให้โรงพิมพ์ของมิชชันถือเป็นปัจจัยสนับสนุนการสถาปนาระบบราชการสมัยใหม่ในล้านนาเป็นอย่างดี ประกอบกับตั้งแต่ภายหลัง พ.ศ. 2458 เป็นต้นมา การพิมพ์งานที่เป็นภาษาล้านนาเริ่มลดน้อยลงไปเนื่องจากผู้นำของมิชชันต่างประเทศจากนิวยอร์กได้เตือนการทำงานของมิชชันในล้านนาว่า ไม่ควรทำการพิมพ์ที่เป็นการสงวนรักษาภาษาท้องถิ่นไว้ เพราะเป็นภาษาที่รัฐบาลกรุงเทพฯ กำลังจะลบล้างออกไป โดยกระตุ้นให้มิชชันนารีอเมริกันในล้านนาได้ตระหนักถึงความเหนือกว่าของภาษาสยามและควรจะร่วมมือกับรัฐบาลในการทำให้ภาษาล้านนาตูดกลืนไปเหลือเพียงภาษาไทยกลางที่เป็นภาษาประจำชาติ³⁶² ซึ่งเป็นข้อเสนอแนะเช่นเดียวกันกับการให้โรงเรียนของศูนย์มิชชันใช้ภาษาไทยกลางแทนภาษาล้านนา และในภายหลังต่อมาจะเห็นว่า งานพิมพ์ของโรงพิมพ์มิชชันที่ออกมาเป็นประจำคือ “หนังสือสิริกิติสับ” ก็ได้มีการพิมพ์บทความข่าวสารที่เป็นภาษาไทยแทรกอยู่ด้วย

กิจกรรมด้านการพิมพ์ของมิชชันนารีในช่วง พ.ศ. 2441-2464 นับเป็นสิ่งที่มิมีบทบาทสำคัญในกระแสของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในล้านนา มีการดำเนินกิจการการพิมพ์ที่ได้ผลิตรวบรวมทางศาสนา การศึกษา สื่อสารมวลชน และสิ่งพิมพ์รัฐบาล บทบาทด้านการพิมพ์ทางศาสนาเป็นหลักฐานที่ชี้ให้เห็นว่า มิชชันนารีอเมริกันได้ถ่ายทอดความรู้ ความคิดที่เป็นการสร้างรูปลักษณะของชุมชนชาวคริสต์โดยผ่านบทเรียน คำสอน และความรู้ทางศาสนา ซึ่งเป็นการใช้ภาษาแบบคริสต์ที่แสดงความคิดและการสื่อความรู้ที่แตกต่างจากภาษาแบบพุทธศาสนา การปลูกฝังความรู้สึกนึกคิดเรื่องเกี่ยวกับคำสอนทางศาสนา และการสร้างโลกทัศน์ทางศาสนาใหม่ และต่อมาในภายหลังยังได้มีการผลิตสิ่งพิมพ์ที่เป็นภาษาล้านนาผสมผสานกับภาษาไทยนับเป็นสิ่งบ่งบอกถึงทิศทางของชุมชนชาวคริสต์ประการหนึ่งว่า กำลังถูกสร้างให้เป็นชุมชนที่มีจิตสำนึกในโลกของภาษาไทยอันเป็นภาษาสมัยใหม่ของสังคมล้านนามากขึ้น

³⁶² Speer, *Report of Deputation*, p. 74-75.

4.3 กิจกรรมทางศาสนากับการสร้างอัตลักษณ์และเครือข่ายความเป็นชุมชนชาวคริสต์

ในช่วง พ.ศ. 2441-2464 มีกิจกรรมทางศาสนาที่จัดโดยมิชชันนารีอเมริกันและการเคลื่อนไหวในชุมชนชาวคริสต์ในท้องถิ่น มีกิจกรรมทั้งภายในของชุมชนชาวคริสต์ท้องถิ่นและกิจกรรมที่เกิดจากการปฏิบัติจากภายนอกที่เป็นอิทธิพลของมิชชันนารีในการกระตุ้นและสร้างความรู้สึกร่วมในความเป็นชุมชนชาวคริสต์ระดับภูมิภาค

กิจกรรมภายในของชุมชนชาวคริสต์นับตั้งแต่ภายหลัง พ.ศ. 2441 เป็นต้นมา มีการเคลื่อนไหวในชุมชนชาวคริสต์ที่สำคัญคือ การสร้างอาคารโบสถ์หรือที่นมัสการ มีหลายแห่งที่สร้างแบบง่าย ๆ ธรรมดาแต่บางแห่งมีการสร้างโดยใช้วัสดุที่มั่นคงแข็งแรง ซึ่งการเคลื่อนไหวในการสร้างโบสถ์ดังกล่าวนี้ จนถึง พ.ศ. 2453 มีการสร้างโบสถ์ใหม่อย่างน้อย 20 แห่ง ในจำนวนคริสต์จักรที่มีอยู่ 18 คริสตจักร³⁶³ ซึ่งเข้าใจว่า มีบางคริสตจักรได้สร้างสถานที่นมัสการในเวลาไคร่เรี่ยกันเนื่องจากการก่อสร้างครั้งแรกใช้วัสดุที่ไม่ค่อยแข็งแรงมั่นคงนัก ทำให้เสียหายได้ง่าย และเป็นที่สังเกตว่า คริสตจักรที่อยู่ในเมืองจะสร้างอาคารโบสถ์ที่มั่นคงแข็งแรง เช่น ที่เมืองน่านมีการสร้างอาคารโบสถ์หลังใหม่ใน พ.ศ. 2451 ที่มีความมั่นคงสวยงามตามแบบอาคารของตะวันตก หน้าต่างประดับกระจกสี และเป็นอาคารที่บรรจคนได้มาก ถึงแม้ว่าการก่อสร้างจะได้รับทุนสนับสนุนส่วนใหญ่จากคริสตจักรแห่งหนึ่งในสหรัฐอเมริกา แต่สมาชิกคริสตจักรที่น่านได้แสดงความกระตือรือร้นในการบริจาคทุนทรัพย์เพื่อการก่อสร้างอย่างมาก³⁶⁴ จากข้อเขียนของมิชชันนารีสะท้อนให้เห็นว่า อาคารโบสถ์หลังนี้น่าจะเป็นที่เชิดหน้าชูตาของชาวคริสต์ในเมืองน่าน เนื่องด้วย "เป็นอาคารที่สง่างามอย่างที่สุดในดินแดนล้านนา และจะตั้งมั่นเป็นสัญลักษณ์ของความมั่งคั่งและเป็นพระพรของศาสนาคริสต์"³⁶⁵ และเมื่อมิชชันนารีตั้งใจให้ใช้เป็นสถานที่ประชุมทางศาสนาประจำปีของคริสเตียนในท้องถิ่นเมืองน่านโดยจะมีพิธีทางศาสนาเฉลิมฉลองในวันนั้น นับเป็นการให้ความสำคัญกับคริสตจักรในศูนย์กลางในฐานะเป็น "โบสถ์หลวง" เช่นเดียวกับคริสตจักรที่เชียงใหม่

การเคลื่อนไหวในกิจกรรมสร้างโบสถ์ที่เกิดขึ้นในช่วงนี้ถือเป็นการสร้างเอกลักษณ์ของชุมชนชาวคริสต์อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะกระแสของการสร้างโบสถ์ที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมซึ่งเกิดขึ้นหลังจากคริสต์ศาสนาได้แผ่ขยายและมีการตั้งชุมชนชาวคริสต์ได้อย่างเข้มแข็งมั่นคงพอสมควร ซึ่งมีทัศนะของนักประวัติศาสตร์คริสตจักรบางท่านได้วิพากษ์แนวคิดของมิชชันนารีที่เห็นชอบกับการเอาจริงเอาจังกับการสร้างโบสถ์ของชุมชนชาวคริสต์ในล้านนาว่า เป็นการปล่อยให้อิทธิพลความคิดแบบท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวคริสต์อย่างไม่รู้ตัว

³⁶³ Swanson, *Khrischak Muang Nua*, p.125.

³⁶⁴ ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, *นันทบุรีศรีนครน่าน...*, หน้า 121.

³⁶⁵ "Personal and Otherwise," *The Laos News* 5, 1(January 1908) : 9.

ทั้งที่ตนเองได้วิจารณ์ค่านิยมทางสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่เกี่ยวกับศาสนาพุทธว่า เป็น "อัญญิตติย" (heathen) มาตั้งแต่แรก³⁶⁶ แต่อย่างไรก็ดี กิจกรรมนี้นับเป็นการเคลื่อนไหวของชุมชนชาวคริสต์ที่ต้องแสวงหาสิ่งที่เป็นเครื่องแสดงถึงความเป็นตัวตนของตนเอง การสร้างอาคารโบสถ์จึงมีความหมายในแง่ของการสร้างความเป็นท้องถิ่นโดยมีรูปลักษณะของอาคารโบสถ์แบบตะวันตกเป็นตัวแสดงอัตลักษณ์ทางศาสนาของชุมชน

อย่างไรก็ตาม ขณะที่ชุมชนชาวคริสต์มีการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างอัตลักษณ์ภายนอกที่มีอิทธิพลคตินิยมของท้องถิ่นดังกล่าว ก็มีการเคลื่อนไหวที่เป็นการสร้างความเป็นตัวตนทางด้านจิตวิญญาณโดยผ่านกิจกรรมที่เป็นการประชุมศึกษารวมกัน นั่นคือมีการจัดประชุมแบบศึกษารวมของศูนย์มิชชัน (station convention) ซึ่งจัดขึ้นโดยการผลักดันของมิชชันนารีอเมริกัน เพื่อให้เกิดความรู้ที่เป็นเอกภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อแนะนำแนวคิดและโครงการใหม่ ๆ รวมทั้งช่วยคริสตจักรในการวางแผนและการดำเนินกิจกรรม มีการจัดประชุมดังกล่าวนี้ครั้งแรกที่เชียงใหม่ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2446 จากรายงานของมิชชันนารีกล่าวว่า มีคริสเตียนมาร่วมประชุมจำนวน 900 คน มาจากคริสตจักรที่อยู่ในเชียงใหม่ 10 คริสตจักรรวมทั้งจากเมืองฝางและเวียงป่าเป้าด้วย นับเป็นการรวมตัวกันครั้งใหญ่และทำกิจกรรมทางศาสนาร่วมกันเป็นเวลา 4 วัน มีการศึกษาพระคริสตธรรมคัมภีร์ การอธิษฐาน และประชุมปรึกษาหารือเรื่องต่างๆ และในปีต่อมามีการประชุมแบบเดียวกันนี้อีกที่เชียงใหม่³⁶⁷ โดยมีตัวแทนจากคริสตจักรในเชียงใหม่และจากต่างศูนย์มิชชันมาร่วมชุมนุมประมาณ 1,000 คน มีกิจกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา กิจกรรมของสตรี การแสดงของเด็กนักเรียนในโรงเรียนของศูนย์มิชชัน การแข่งขันกีฬา และนันทนาการ เป็นต้น

จากบทความของมิชชันนารีอเมริกันได้แสดงถึงบรรยากาศแห่งการชุมนุมทางศาสนาของบรรดาชาวคริสต์ในล้านนาว่า เป็นการประชุมครั้งยิ่งใหญ่ กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นเป็นการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจทางศาสนาที่จะเป็นแนวคิดและการปฏิบัติตามวิถีชีวิตคริสเตียน นับเป็นการสร้างความสัมพันธ์และความรู้สึกแห่งความเป็นชุมชนเดียวกันในวงกว้าง มีการเปิดโอกาสให้ผู้แทนของแต่ละชุมชนได้แสดงความคิดเห็นและรู้สึกที่ได้เข้าร่วมชุมนุมครั้งนี้ ต่างมีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ได้สร้างความเชื่อมั่นในทางศาสนา มีความรู้สึกเป็นกลุ่มที่พิเศษ ไม่มีการทะเลาะเบาะแว้งดังที่มีผู้แทนจากคริสตจักรแห่งหนึ่งกล่าวว่า "...การชุมนุมกันขนาดนี้ในหมู่ชาวพุทธคงมีเรื่องการชกต่อยและอุบัติเหตุต่างๆ นานา แต่พระเจ้าได้ปกป้องคริสเตียน..." และบางคนมองว่า ได้รับประโยชน์จากการซักถามในสิ่งต่าง ๆ ที่ตนยังไม่เข้าใจ และการชุมนุมนี้ "เป็นการแสดงให้เห็นว่า

³⁶⁶Swanson, *Khrischak Muang Nua*, p.126.

³⁶⁷*The Laos News* 1, 1(January 1904) : 10. Katherine Andrew Denman, "A Laos Feast of Tabernacles," *The Laos News* 1, 3(July 1904) : 62-65.

เราทั้งมวลต่างเป็นที่พี่น้องซึ่งกันและกัน” (It shows us we are all brothers and sisters together)³⁶⁸

อนึ่ง ภายหลังจากชุมนุมใหญ่ที่เชียงใหม่แล้ว ศูนย์มิชชันอื่นได้นำรูปแบบนี้ไปจัดที่ศูนย์มิชชันของตนด้วย เช่นใน พ.ศ. 2448 มีการจัดประชุมแบบศึกษารรรมในศูนย์มิชชันทั้งห้าแห่ง และใน พ.ศ. 2450 มีการจัดที่คริสตจักรแม่ดอกแดง ซึ่งถือเป็นคริสตจักรชนบทแห่งแรกที่ได้จัดกิจกรรมที่ยิ่งใหญ่นี้ จากงานเขียนของแมคเคน³⁶⁹ แสดงถึงบรรยากาศของการประชุมครั้งนี้เปรียบเสมือนงาน “ป๊อช” ของชาวคริสต์ที่มีชาวพุทธเข้ามาร่วมฟังการบรรยายและชมกิจกรรมต่างๆ จำนวนมาก แต่พวกเขาไม่ได้เข้ามาร่วมอยู่ในปะรำปะปนกับชาวคริสต์เพราะกลัวจะถูกมองว่าเป็นคริสเตียน มีกิจกรรมทางศาสนาและสันตนาการเช่นเดียวกับการจัดในเมืองเชียงใหม่ แต่ในการจัดประชุมครั้งนี้จะเห็นว่า มีการใช้อุปกรณ์ฉายภาพประกอบการบรรยายเรื่องราวทางศาสนา และฉายพระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพร้อมกับสมเด็จพระบรมราชินีนาถโดยมีนักเรียนจากโรงเรียนปรีณสรอยแยลสวิทยาลัยได้ขึ้นร้องเพลงประจำชาติสยาม³⁷⁰ ซึ่งนับได้ว่า มิชชันนารีอเมริกันได้นำเทคโนโลยีและสื่อความบันเทิงสมัยใหม่เข้าไปสู่ท้องที่ชนบทในล้านนา และมีส่วนในการแพร่กระจายอิทธิพลของรัฐบาลสยามไปสู่ท้องถิ่นด้วย

กิจกรรมที่สร้างอัตลักษณ์และความรู้สึกของความเป็นชุมชนร่วมกันที่สอดรับการประชุมแบบ “คอนเวนชัน” ซึ่งภายหลังได้เลือนหายไป คือการประชุมเพรสไบเทอรี หรือที่ชาวคริสต์ล้านนาเรียกว่า “พร้อมใหญ่” อันเป็นการประชุมตัวแทนของคริสตจักรต่างๆ ปีละครั้ง เพื่อพิจารณาเกี่ยวกับกิจการของคริสตจักรในล้านนาหลังจากถูกลดความสำคัญลงภายหลังเกิดกรณี “กบฏศิษยาภิบาล” (พ.ศ. 2438) โดยมิชชันนารีอเมริกันได้มีการรื้อฟื้นความสำคัญของการประชุมขึ้นมาอีกใน พ.ศ. 2451 ในระบบการประชุมนี้แสดงถึงบทบาทของคริสเตียนคนพื้นเมืองที่มีส่วนเข้ามากำหนดวิถีชีวิตของคริสตจักรท้องถิ่นมากขึ้น³⁷¹ หัวเรื่องในการประชุมและมีการพิจารณาส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องปัญหาของคริสตจักรคนพื้นเมืองที่เผชิญอยู่ เช่น ปัญหาการแต่งงานข้ามศาสนา

³⁶⁸ Ibid., p 64.

³⁶⁹ James W McKean, “The Me Dawk Deng Convention,” *The Laos News* 4 (April 1907) : 45-48. และดูที่ ประสิทธิ์ พงศ์อุดม, “ป๊อเก๊า แม่เดิม”..., หน้า 100-102.

เป็นงานทำบุญหรืองานประเพณีทางศาสนาของล้านนาที่มีคนมาชุมนุมกันตามขนาดและความสำคัญของงาน เช่น ปอยหลวง เป็นการทำบุญหรือกิจกรรมที่เป็นงานยิ่งใหญ่ จะใช้กับการจัดงานของวัด

³⁷⁰ McKean, “The Me Dawk Deng Convention,” : 47.

แมคเคนคำว่า Siamese national anthem ในที่นี้น่าจะเป็นเพลงสรรเสริญพระบารมี โปรดดูที่ สุกรี เจริญสุข, *เพลงชาติ* (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2532), หน้า 5-7.

³⁷¹ Swanson, *Khrischak Muang Nua*, p. 123.

ระหว่างคริสเตียนกับชาวพุทธที่มีการหยิบยกมาพิจารณาบ่อยครั้ง การประชุมเพรสไบเทอริ์นับเป็นเวทีที่แสดงถึงการเคลื่อนไหวของชุมชนชาวคริสต์คนพื้นเมืองในการกำหนดแนวทางการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาในสังคมด้วยตนเอง และการที่มีตัวแทนคริสตจักรในล้านนาเข้ามาประชุมร่วมกัน มีความรับผิดชอบต่อกิจกรรมทางศาสนาโดยส่วนรวม ถือเป็นการสร้างสายสัมพันธ์แห่งความเป็นชุมชนที่ขยายวงกว้างในระดับภูมิภาค ซึ่งเป็นระบบของการยึดโยง “ชุมชนแบบจินตนาการ” ที่ถูกสร้างและก่อตัวขึ้น โดยเป็นการถ่ายทอดค้ำหลักความเชื่อและลักษณะการปฏิบัติทางศาสนา ซึ่งนับเป็นการสร้างอัตลักษณ์ของตนเองที่เป็นการดิ้นรนต่อสู้ท่ามกลางสังคมและวัฒนธรรมเดิมในอีกรูปแบบหนึ่ง

ใน พ.ศ. 2455 ศูนย์มิชชันของมิชชันนารีอเมริกันในล้านนาได้จัดตั้งโรงเรียนอบรมทางศาสนา เนื่องจากเห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องจัดการศึกษาทางศาสนศาสตร์เพื่อเตรียมคริสเตียนคนพื้นเมืองให้เป็นผู้ดำเนินการปฏิบัติงานด้านคริสตจักรที่กำลังขยายตัวมากขึ้น และในช่วงนี้มีการเคลื่อนไหวขององค์กรคริสตจักรระดับนานาชาติที่จะให้มีการศึกษาทางคริสต์ศาสนศาสตร์ในท้องถิ่นเพื่อเตรียมคนพื้นเมืองมารับผิดชอบงานแทนมิชชันนารี ซึ่งมีผู้บริจาคทุนสนับสนุนในงานของศูนย์มิชชันในล้านนาและได้ใช้ในการสร้างอาคารที่มั่นคงใหญ่โต แสดงถึงการให้ความสำคัญในด้านนี้อีกครั้งหนึ่ง แต่อย่างไรก็ดี การจัดการเรียนการสอนช่วงแรก ๆ ยังเป็นการเตรียมคนออกมาเป็นผู้ช่วยมิชชันนารีอเมริกันในการเผยแผ่ศาสนาเป็นสำคัญ นั่นคือ เป็นการเน้นในเรื่องการเพิ่มจำนวนคริสเตียนเพื่อการขยายชุมชนชาวคริสต์ ต่อมาใน พ.ศ. 2461 จึงมีการเปลี่ยนแปลงแนวทางของหลักสูตร มีการรับนักเรียนที่จบระดับชั้นมัธยมต้นและพัฒนาหลักสูตรสำหรับเตรียมคนที่จะเป็น “พ่อครู” หรือผู้ดูแลทางจิตวิญญาณในชุมชนชาวคริสต์โดยตรง

การจัดตั้งโรงเรียนแห่งนี้นับเป็นสำนักศึกษาและฝึกฝนทางศาสนาในระบบความรู้แบบคริสตจักรเพรสไบเทอริ์ที่เรียนที่จะสร้างผู้สืบทอดความรู้ ความคิดแบบคริสตจักรเพรสไบเทอริ์ลงสู่ชุมชนชาวคริสต์ในล้านนา อันเป็นการควบคุมความคิดและอุดมการณ์ทางสังคมอย่างหนึ่ง เมื่อถึง พ.ศ. 2464 จะเห็นว่า สำนักสั่งสอนทางศาสนาแห่งนี้ยังต้องพึ่งอาศัยเงินทุนจากชุมชนชาวคริสต์ในล้านนาส่งมาอุดหนุนด้วย โดยถือเป็นความรับผิดชอบของคริสตจักรท้องถิ่นร่วมกัน ดังนั้น สำนักศึกษาทางศาสนาแห่งนี้จึงเป็นสิ่งผูกพันอย่างหนึ่งของชุมชนชาวคริสต์ในล้านนา และผู้ที่เข้าศึกษาเปรียบเสมือนการเตรียม “ข้าราชการ” ที่จะไปปกครองดูแลชุมชนชาวคริสต์ต่อไป

มิชชันนารีอเมริกันกับ“ชนชาติไท” ในช่วงนี้มีการเคลื่อนไหวของมิชชันนารีอเมริกันในล้านนาที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ การขยายพันธกิจในการสร้างชุมชนชาวคริสต์สู่ “ชนชาติไท” ซึ่งทำให้ต้องออกไปเกี่ยวข้องกับดินแดนนอกพื้นที่ล้านนา การมุ่งมองกลุ่มชนที่เลียบขอบเขตพรมแดนแผนที่สู่มิติพื้นที่ทางวัฒนธรรมเช่นนั้นนับเป็นอิทธิพลจากอุดมการณ์หรือแนวคิดขยายนิยมของมิชชันนารีอเมริกันในการตอบสนองต่อ “การทรงเรียกของพระเจ้า” ที่ยังทรงพลังอย่างยิ่ง ความสนใจของ

มิชชันนารีอเมริกันก็จะทำงานกันชนชาติไทมาจากการเดินทางสำรวจของแมคคิกลารีและเออร์วิน พร้อมด้วยคณะผู้ประกาศคนพื้นเมืองได้เดินทางไปตั้งเชียงตุงครั้งแรกใน พ.ศ. 2436 โดยมีเป้าหมายที่เชียงรุ่งในแคว้นยูนนานของจีน จากการสำรวจดังกล่าวทำให้มิชชันนารีอเมริกันในล้านนามีความคิดที่ชัดเจนว่าจะต้องขยายการทำพันธกิจครอบคลุมชนชาติไท และจากการผลักดันของมิชชันนารีอเมริกันในมิชชันลาวทำให้มีการเปิดศูนย์มิชชันที่เชียงตุงเดือนเมษายน พ.ศ. 2447 และมิชชันนารีอเมริกันสามารถนำคนท้องถิ่นหันมานับถือคริสต์ศาสนาโดยผ่านกิจกรรมด้านการแพทย์เป็นจำนวนมากและในปีต่อมาก็สามารถจัดตั้งคริสตจักรอย่างเป็นทางการ

อย่างไรก็ดี มิชชันนารีของคณะนี้ต้องเผชิญปัญหาในการทำงานที่เชียงตุงเนื่องจากมิชชันนารีของคณะแบปติสต์ที่ทำงานในพม่าเข้ามามีอิทธิพลอยู่ในเขตนี้ก่อนแล้ว³⁷² ซึ่งในที่สุดมิชชันนารีคณะอเมริกัันเพรสไบทีเรียนต้องถอนตัวและมุ่งความสนใจสู่ชนชาติไทในเขตยูนนานทางตอนใต้ของจีน วิลเลียม ดอดด์ มิชชันนารีอเมริกันที่มีความมุ่งมั่นในเรื่องนี้อย่างมากได้เดินทางไปสำรวจทางยูนนานใน พ.ศ. 2453 และพบว่าเขตงานที่กว้างใหญ่และอ้างสิทธิ์ว่า ควรอยู่ในความรับผิดชอบของมิชชันคณะอเมริกัันเพรสไบทีเรียนเท่านั้น ดอดด์ได้ทำการสำรวจชนกลุ่มนี้อย่างจริงจังและได้เขียนบันทึกการสำรวจซึ่งต่อมามีการรวบรวมจัดพิมพ์ในชื่อเรื่อง "The Tai Race"³⁷³

จากการสำรวจและวางเป้าหมายดังกล่าว ทำให้มิชชันนารีอเมริกันได้กระตุ้นชุมชนชาวคริสต์ในล้านนาสนับสนุนการเผยแผ่คริสต์ศาสนากับกลุ่มคนไทยในสิบสองปันนาด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง พ.ศ. 2459-2460 มีการระดมทุนสำหรับการจัดตั้งศูนย์มิชชันที่เชียงรุ่งอย่างกว้างขวาง และมีพิธีเปิดศูนย์มิชชันเชียงรุ่งอย่างเป็นทางการในวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2460 การเปิดศูนย์มิชชันเชียงรุ่งนับเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่ มีการเรียไรทุนอย่างต่อเนื่องและมีการอพยพของผู้คนจากชุมชนชาวคริสต์ในล้านนาไปอยู่ที่เชียงรุ่งหลายครอบครัว การอพยพที่สำคัญจะเห็นได้จากรายงานของมิชชันนารีอเมริกันเรื่องการเดินทางของครอบครัวคลาวด์ ดับลิว เมสัน และครอบครัวของผู้นำคริสเตียนคนเมืองที่เดินทางไปปฏิบัติพันธกิจที่เชียงรุ่งว่า ประกอบด้วยม้าต่างบรรทุกสัมภาระ 126 ตัว ม้าขี่สำหรับเด็ก ๆ (ไม่ระบุจำนวน) กับม้าต่างอีก 4 ตัว บรรทุกเงินแถบหรือรูปจำนวน 16,000 รูปี ลูกหาบ 65 คน ซึ่งมีทหารช่วยคุ้มกันกองคาราวานนี้จากเชียงรายจนถึงชายแดนแม่สาย³⁷⁴

³⁷²ศึกษารายละเอียดได้ใน Herbert Swanson, "Kentung Question : Presbyterian Mission and Comity in Eastern Burma, 1896-1913." *Journal of Presbyterian History* 60, 1 (Spring 1982): 59-80.

³⁷³W. Clifton Dodd, *The Tai Race* (Cedar Rapids, Iowa: Torch Press, 1923).

³⁷⁴McFarland, ed. *Historical Sketch of Protestant Missions in Siam*, p. 183-194.

การอพยพโยกย้ายของคริสเตียนคนเมืองที่ติดตามมิชชันนารีอเมริกันไปเชียงใหม่ได้ก่อให้เกิดการตั้งชุมชนใหม่ที่นั่น เป็นชุมชนคริสเตียนที่ชาวบ้านเรียกว่า “เชียงใหม่” หมายถึงหมู่บ้านใหม่อยู่ห่างจากเวียงผาครางที่เป็นศูนย์กลางทางการเมืองและเศรษฐกิจของเชียงใหม่ นั้น ประมาณ 3-4 ไมล์ ต่อมาภายหลังมีการเรียกชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านโยน” ตามชื่อที่คนไตลื้อเรียกชาวชาวเชียงใหม่ว่า “ยวน” หรือ “โยนก”³⁷⁵ ซึ่งการกำหนดเป้าหมายการทำงานโดยใช้ “เชื้อชาติทางภาษา” เป็นหลัก นับเป็นการขยายเขตแดนความเป็นชุมชนชาวคริสต์ที่กว้างไกลออกไปอีกมิติหนึ่ง และจะเห็นว่า การเคลื่อนไหวดังกล่าวนี้ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนชาวคริสต์ในล้านนาในหลายมิติ เช่น การสร้างความรู้สึกของความเป็นพี่น้องเชื้อชาติเดียวกันระหว่างชนชาติไทในล้านนากับชนชาติไทในต่างแดน การสร้างภารกิจที่ชุมชนชาวคริสต์ในล้านนาจะต้องรับผิดชอบร่วมกัน การอพยพโยกย้ายของกลุ่มคริสตชนไปอยู่ในเขตมิชชันใหม่ และมีการจ้างแรงงานเนื่องจากการเปิดพันธกิจในด้านนี้จำนวนมาก

สรุป

การทำพันธกิจของมิชชันนารีอเมริกันระหว่าง พ.ศ. 2441-2464 มีกิจกรรมหลักคือ การจัดการศึกษา การจัดการทางการแพทย์และการสาธารณสุข การจัดตั้งโรงพิมพ์ ซึ่งทั้งหมดเป็นกิจกรรมในเชิงบริการสังคม และจะเห็นได้ว่า แนวโน้มของการทำพันธกิจเชิงบริการสังคมของมิชชันนารีอเมริกันในช่วงนี้มีลักษณะของการแปรเปลี่ยนเป็นเชิงธุรกิจ ทั้งนี้เพราะแนวนโยบายขององค์กรมิชชันนารีในสหรัฐอเมริกาที่ต้องการให้การทำพันธกิจของมิชชันนารีในภูมิภาคทั่วโลกต้องเลี้ยงตนเอง (self-support) อันเป็นนโยบายที่เกิดจากปัญหาสถานการณ์เศรษฐกิจตกต่ำของสหรัฐอเมริกา ทำให้มีการเสนอยุทธศาสตร์ในการทำพันธกิจของมิชชันนารีในต่างแดนในแบบที่ต้องเลี้ยงตนเอง จากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจในล้านนา ทำให้การทำพันธกิจด้านนี้ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มทางสังคมกลุ่มต่าง ๆ ที่เห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องใช้บริการของมิชชันนารีอเมริกัน กล่าวได้ว่า พันธกิจของมิชชันนารีอเมริกันเริ่มถูกดึงออกจากแนวทางที่เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาและดำรงรักษาชุมชนชาวคริสต์ที่ตั้งไว้ตั้งแต่แรกมาอยู่ในเวทีของการแข่งขันในทางธุรกิจเพื่อความอยู่รอดมากขึ้น

เมื่อมองมิชชันนารีอเมริกันในฐานะเป็นผู้มีอิทธิพลต่อการสร้างทัศนคติของชุมชนชาวคริสต์ว่า เป็นไปในทิศทางใดในความเป็นกลุ่มย่อยทางสังคมวัฒนธรรมของล้านนา ในช่วงนี้จะเห็นว่า มิชชันนารีอเมริกันค่อนข้างเป็นพันธมิตรกับรัฐบาลกลางกรุงเทพฯอย่างมาก และมีบทบาทใน

³⁷⁵ศึกษารายละเอียดได้ใน คณะมนุษยศาสตร์ คณะศาสนศาสตร์แมคกิลวารี, ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างคริสตจักรไทลื้อเชียงใหม่ สิบสองปันนา กับคริสตจักรภาคเหนือในประเทศไทย อดีต-ปัจจุบัน (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยพายัพ, 2541).

ลักษณะเป็นตัวกลางในการนำการเปลี่ยนแปลงลงสู่สังคมที่ชัดเจน ซึ่งจากการศึกษาชี้ให้เห็นว่า มิชชันนารีอเมริกันกับรัฐบาลกรุงเทพฯ มีโลกทัศน์อันเป็นจุดร่วมประการหนึ่ง คือโลกทัศน์แบบอาณานิคม การมีโลกทัศน์ดังกล่าวนี้แสดงออกโดยมิชชันนารีอเมริกันเป็นเครื่องมือในการเตรียมสังคมล้านนาที่พร้อมรับกับการเข้ามาของรัฐบาลกรุงเทพฯ และลักษณะการบริหารจัดการชุมชนชาวคริสต์ของมิชชันนารีอเมริกันยังเป็นแบบรวมศูนย์ มีศูนย์การบริหารจัดการในเมืองและอยู่ในมือมิชชันนารี ซึ่งเป็นรูปแบบที่แตกต่างจากลักษณะทางสังคมล้านนาที่เคยมีสิทธิอำนาจในการบริหารจัดการชุมชนด้วยตนเอง ทำให้ชุมชนชาวคริสต์ต้องอยู่ในสภาพที่พึ่งพามิชชันนารีอเมริกัน ดังที่ลูซี่ สตาร์ลิง มิชชันนารีอเมริกันที่มีบทบาทสำคัญด้านการจัดการศึกษาในล้านนาคนหนึ่ง เรียกว่า "benevolent paternalism"³⁷⁶ หรือเป็นระบบพ่อปกครองลูกแบบมีเมตตาจิตอย่างคริสตศาสนา

มีกิจกรรมที่ก่อให้เกิดชุมชนชาวคริสต์จนสามารถจัดตั้งคริสตจักรอย่างเป็นทางการหลายแห่งซึ่งเป็นผลที่เกิดจากการทำพันธกิจของมิชชันนารีอเมริกันโดยเฉพาะในด้านการแพทย์ และในช่วงนี้ชุมชนชาวคริสต์ได้มีส่วนร่วมกำหนดแนวทางในการดำรงความเป็นชุมชนทางศาสนาของตนเองได้มากขึ้น มีการเคลื่อนไหวเพื่อแสวงหาความเป็นตัวตนของตนเองในฐานะเป็นชุมชนที่เกิดจากอิทธิพลทางสังคมวัฒนธรรมตะวันตกที่แทรกตัวอยู่ในบริบทสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่นขณะเดียวกัน จากการนำของมิชชันนารีอเมริกันก็ได้สร้างระบบที่จะเป็นกลไกยึดเหนี่ยวทางสังคมของชุมชนชาวคริสต์ให้อยู่ในกรอบความเชื่อและอุดมการณ์ทางศาสนาตามที่มิชชันนารีได้ปลูกฝังไว้ ชุมชนชาวคริสต์ที่เกิดขึ้นในช่วงนี้จึงเป็นทั้งชุมชนในทางกายภาพและมีนัยของการเป็นชุมชนทางจิตวิญญาณในรูปลักษณะของ "ชุมชนแบบจินตนาการ" ชัดเจนขึ้น

³⁷⁶ Lucy Starling, *Dawn Over Temple Roofs* (New York : World Horizons, Inc, 1960), p. v.

ตารางที่ 2 การจัดตั้งคริสตจักรระหว่าง พ.ศ. 2441-2464

ลำดับ	ชื่อคริสตจักร	ท้องถิ่นที่ตั้ง	วันก่อตั้ง
1.	คริสตจักรเมืองพร้าว	อ.พร้าว เชียงใหม่	พ.ศ.2445
2.	คริสตจักรนางแล	อ.เมือง เชียงราย	พ.ศ. 2453
3.	คริสตจักรเมืองยาว	อ.เกาะคา ลำปาง	26 มิถุนายน 2453
4.	คริสตจักรช่างคำ	อ.หางดง เชียงใหม่	พ.ศ.2453
5.	คริสตจักรหนองฟาน	อ.สารภี เชียงใหม่	พ.ศ.2453
6.	คริสตจักรบ้านท่อ	อ.เมือง เชียงใหม่	10 มีนาคม 2455
7.	คริสตจักรแจ้ห่ม	อ.แจ้ห่ม ลำปาง	7 เมษายน 2455
8.	คริสตจักรผู้ป่วยโรคเรื้อน	อ.เมือง เชียงใหม่	มิถุนายน 2456
9.	คริสตจักรแม่ข้าววิก	อ.สันป่าตอง เชียงใหม่	มิถุนายน 2456
10.	คริสตจักรสันโป่ง		31 พฤษภาคม 2457
11.	คริสตจักรบ้านป่าผึ้ง	อ.เมือง แพร่	พฤษภาคม 2457
12.	คริสตจักรเชียงคำ	อ.เชียงคำ พะเยา	17 กันยายน 2458
13.	คริสตจักรเมืองพาน	อ.พาน เชียงราย	สิงหาคม 2458
14.	คริสตจักรบ้านท่าหนองควาย	อ.สารภี เชียงใหม่	สิงหาคม 2458
15.	คริสตจักรไชยสถาน	อ.สารภี เชียงใหม่	สิงหาคม 2458
16.	คริสตจักรมูนเมือง	-	สิงหาคม 2458
17.	คริสตจักรหนองบัว	อ.แม่แตง เชียงใหม่	สิงหาคม 2458
18.	คริสตจักรศรีชัยมูล	-	สิงหาคม 2458
19.	คริสตจักรศรีงาม	อ.สันทราย เชียงใหม่	สิงหาคม 2458
20.	คริสตจักรทุ่งด้อม	อ.สันป่าตอง เชียงใหม่	สิงหาคม 2458
21.	คริสตจักรสวนดอก	อ.เมือง เชียงราย	กันยายน 2458
22.	คริสตจักรฝาง	อ.ฝาง เชียงใหม่	27 กุมภาพันธ์ 2459

ที่มา : Herbert Swanson, Khrischak Muang Nua (Bangkok : Chuan Printing Press, 1984), p.169.